

ศึกษาสัมมาอาชีพะในพระพุทธศาสนา

A STUDY OF RIGHT LIVELIHOOD IN BUDDHISM

พระธานี เขมธมฺโม (จำปา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

ศึกษาสัมมาอาชีพะในพระพุทธศาสนา

พระธานี เขมธมฺโม (จำปา)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A STUDY OF RIGHT LIVELIHOOD IN BUDDHISM

PHRATHANEE KHEMADHAMMO (JUMPA)

A Thesis Submitted in Partial Fulfilment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....

(พระศรีสิทธิมนูณี)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์	ประธานกรรมการ
	()	
	กรรมการ
	(พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล)	
	กรรมการ
	(พระมหาสง่า ชีรสวโร)	
	กรรมการ
	(นายบัณฑิต รอดเทียน)	
	กรรมการ
	()	

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล	ประธานกรรมการ
	พระมหาสง่า ชีรสวโร	กรรมการ
	นายบัณฑิต รอดเทียน	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา
ผู้วิจัย : พระธานี เขมธมโม (จำปา)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาณรงค์ กนุดลีโล ป.ธ. ๔, พธ.บ. (ปรัชญา),
M.A., Ph.D. (Philosophy) ประธานกรรมการ
: พระมหาสง่า ธีรคำโร
ป.ธ. ๓, พธ.บ. (ศาสนา), ศศ.ม. (ปรัชญา) กรรมการ
: นายบัณฑิต รอดเทียน
ป.ธ. ๔, ศน.บ. (ปรัชญา)
M.A., (Philosophy) กรรมการ

วันสำเร็จการศึกษา : ๒๗ มีนาคม ๒๕๕๑

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา เกี่ยวกับความหมาย หลักการ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ และความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่น รวมถึงแนวทาง ปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะที่ถูกต้อง และคุณค่าทางจริยธรรมด้านต่าง ๆ ของสัมมาอาชีวะ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาพบว่า สัมมาอาชีวะเป็นมรรคปฏิบัติที่สำคัญข้อหนึ่งในมรรคมืองค์ ๘ และเป็นมรรคปฏิบัติด้านศีลสิกขาที่ก่อหนุนให้กระบวนการดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างพอดี และสมดุล

หลักการของสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนาจะ ครอบคลุมกระบวนการดำเนินชีวิต ทั้งทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยมีเป้าหมายอยู่ที่ ความสุขหรือประโยชน์ทั้งสามด้าน คือ ประโยชน์ตน (อัตตประโยชน์) ประโยชน์ผู้อื่น (ปรัตตประโยชน์) และประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตตประโยชน์)

ในกระบวนการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะเพื่อนำไปสู่ประโยชน์ทั้งสามด้าน จะต้องเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวเนื่องกันได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยทรัพย์ ๗ อิทธิบาท ๔ ศีล ๕ สุจริต ๓ ทิฏฐธรรมมีกัตตะประโยชน์ กุลจักริฎฐิติธรรม ๕ และหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าได้แก่ สังคหวัตถุ ๔ พรหมวิหาร ๔ ฃรวาสธรรม ๔ สัปปริสธรรม ๗ ความสันโดษ และอคติ ๔

การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย ๑) การแสวงหาเลี้ยงชีพในทางที่ชอบทั้งทางกายและทางวาจา ถูกต้องทั้งด้านกฎหมายและศีลธรรม ๒) การครอบครองรักษาที่ดี ตามหลักการออมทรัพย์ทางพระพุทธศาสนาหรือหลักโภควิภาค ๔ ได้แก่ ทรัพย์หนึ่งส่วน (๒๕ %) ออมไว้ใช้สอยเลี้ยงชีพ ทรัพย์สองส่วน (๕๐%) ออมไว้ประกอบอาชีพและทรัพย์อีกหนึ่งส่วน (๒๕ %) ออมไว้ในยามจำเป็นและใช้ทำบุญ ๓) การบริโภคใช้จ่ายอย่างถูกต้อง เหมาะสมและพอเพียง โดยให้ความสำคัญด้านคุณค่ามากกว่ามูลค่า และเน้นคุณประโยชน์มากกว่าความคุ้มค่า และมีจุดมุ่งหมายเพื่อประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเอง แก่ผู้อื่นและแก่สังคม

สัมมาอาชีวะเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่มีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคลทั้งทางกาย ทางวาจา ทางจิตใจ อีกทั้งเกิดคุณค่าต่อการพัฒนาปัญญาให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผลในการดำเนินชีวิต และยังมีคุณค่าต่อการเกื้อหนุนให้เกิดบุญกิริยามากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะยังมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการเกื้อหนุนและส่งเสริม การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้อื่น และมีคุณค่าต่อการพัฒนาสังคมส่วนรวมทั้งด้านการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ ตลอดจนเกื้อหนุนการพัฒนาระบบจริยธรรมทางสังคมด้านอื่น ๆ ให้เข้มแข็งและมั่นคงยิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่เป้าหมายที่ก่อให้เกิดความสุขมวลรวมของคนในสังคมมากยิ่งขึ้น

Thesis Title : A Study of Right Livelihood in Buddhism
Researcher : Phra Thanee Khemadhammo (Jampa)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phamaha Narong Kantasillo
Pali 4, B.A, M.A., Ph.D. (Philosophy)
: Phramaha Sanga Dhirasanvaro
Pali 3, B.A.(Religion), M.A. (Philosophy)
: Mr. Bundit Rodtian
Pali 4, B.A., M.A. (Philosophy)

Date of Graduation : 27 March 2008

Abstracts

This thesis aims to study the concept of Right Livelihood in Buddhism with regard to its principle, its aim, its relationship to another doctrines, its practice and its ethical values.

From studying it is found that livelihood is one of a significant way of practice of the Noble Eightfold Path, which is included in moral training, to support the process of living in sufficiency and balance.

The Buddhist principle of Right Livelihood absolutely covers the process of living in body, speech and mind, aiming at the benefit and happiness of oneself, of others and of both.

In the process of life living according to the principle of Right Livelihood leading to the three levels of aimngs as stated above, its practice should be related to the doctrines of the Noble Eightfold Path, the Seven Noble Treasures, the Four Paths of Accomplishment the Five Precepts, the There Good Conducts, the virtues leading to

temporal welfare, the Five Reasons for Lastingness of a wealthy family, the Four Principles of Service, the Four Sublime States of Mind, the Four Virtues for Lay People, the Seven Qualities of a Good Man, Contentment and the Four Prejudices.

Living on Right Livelihood, according to Buddhism, is composed of three activities, 1) searching for living through body and speech by right means both in law and morality, 2) good reservation of wealth according to the fourfold division of money, viz., one part (25%) should be supported one's own life and others, two parts (50 %) should be supported business, the fourth part (25 %) should be saved for urgently using; 3) right and sufficient using of wealth with more emphasizing the value than the cost and aiming at the real benefit and happiness of oneself, of others and of society

Right Livelihood really produces the ethical values for individual development of body, speech and mind. Again, its ethical values support the intellectual and meritorious developments more and more. Furthermore, its ethical values also support the development of others and the whole society inclusive of political, governmental, economic affairs and support to strengthen the social ethical system in a sustainable situation leading to the mass happiness of the people in society.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี เพราะได้รับเมตตาอนุเคราะห์จาก อาจารย์พระมหาณรงค์ กนฺตสีโล ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ อาจารย์พระมหาสง่า และอาจารย์บัณฑิต รอดเทียน กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้วิจัยต้องขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาเป็นอย่างยิ่งที่ให้การดูแลเอาใจใส่ ให้คำแนะนำ ในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างดีมาโดยตลอด และขอขอบพระคุณ อนุโมทนา ต่อคณาจารย์ เจ้าหน้าที่ของ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ตลอดจนเพื่อนนักศึกษาปริญญาโททุกรูปที่ให้การช่วยเหลือด้านเอกสารข้อมูลและให้กำลังใจ เป็นอย่างดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณในความเมตตาของหลวงพ่อดุสิตพระครูอัมภวานานุรักษ์ เจ้าอาวาสวัดสันตมวงเหนือ ผู้ให้ที่พักอาศัยคอยดูแลและให้ความเอาใจใส่และให้กำลังใจเสมอมา ขออนุโมทนาขอบคุณมายังคุณโยมพ่อศรีนวล จำปา คุณแม่แสงจันทร์ จำปา เฒ่าแก่จ้งสง จันท์กิตติสกุล ที่ให้การสนับสนุนการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ทั้งด้านทุนทรัพย์ และกำลังใจที่มอบให้

ผู้วิจัยหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วิทยานิพนธ์เล่มนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่สนใจศึกษามีคุณค่าสำหรับผู้สนใจศึกษา มีคุณค่าสำหรับการนำไปใช้ปฏิบัติในการดำเนินชีวิต และเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าวิจัยต่อไป

พระธานี เขมธมโม (จำปา)

๒๑ มีนาคม ๒๕๕๑

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญแผนภูมิ	ฌ
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อบอกชื่อคัมภีร์	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๕ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๕
๑.๖ ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๖
บทที่ ๒ ความหมาย หลักการ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะและหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง	
๒.๑ ความหมายของสัมมาอาชีวะ	๘
๒.๒ หลักการของสัมมาอาชีวะ	๘
๒.๓ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ	๑๒
๒.๔ หลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีวะ	๑๗
๒.๕ หลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีวะ	๒๖
๒.๖ สรุปสาระสำคัญ	๓๖

บทที่ ๓ สัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต

๓.๑ สัมมาอาชีวะในแง่การแสวงหา	๓๕
๓.๒ สัมมาอาชีวะในแง่การครอบครองรักษา	๔๓
๓.๓ สัมมาอาชีวะในแง่การบริโภคใช้จ่าย	๕๑
๓.๔ สรุปสาระสำคัญ	๖๐

บทที่ ๔ สัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรม

๔.๑ คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อบุคคล	๖๓
๔.๑.๑ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนกายสุจริต	๖๓
๔.๑.๒ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนวจีสุจริต	๖๖
๔.๑.๓ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมโนสุจริต	๗๒
๔.๑.๔ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนการพัฒนาจิต	๗๓
๔.๑.๕ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมรรคปฏิบัติ	๗๕
๔.๑.๖ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนบุญกิริยา	๗๘
๔.๑.๗ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา	๗๘
๔.๒ คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อผู้อื่นและระบบทางสังคม	๗๕
๔.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อผู้อื่น	๗๕
๔.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบทางสังคม	๘๐
๔.๒.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการเมือง	๘๑
๔.๒.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการปกครอง	๘๓
๔.๒.๒.๓ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบเศรษฐกิจ	๘๔
๔.๒.๒.๔ คุณค่าต่อการพัฒนาระบบจริยธรรม	๘๘
๔.๓ สรุปสาระสำคัญ	๙๐

บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๙๒
๕.๒ ข้อเสนอแนะ	๙๘

บรรณานุกรม

ประวัติผู้วิจัย

สารบัญตาราง

เรื่อง

หน้า

๑. ตารางแสดงการแสวงหาและการใช้จ่ายทรัพย์สินของคนทั่วไป

๕๕

สารบัญแนณภูมิ

เรื่อง	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทศาสนา	๑๒
แผนภูมิที่ ๒ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ	๑๗
แผนภูมิที่ ๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะ	๓๖
แผนภูมิที่ ๔ การออมทรัพย์ตามหลักพระพุทศาสนา	๕๐
แผนภูมิที่ ๕ หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทศาสนา	๖๒
แผนภูมิที่ ๖ คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะ	๙๑

คำชี้แจงการใช้อักษรชื่อย่อคัมภีร์

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ได้กล่าวถึงแหล่งที่มา เล่ม / ข้อ / หน้า กล่าวคือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวกลางเป็นเลขข้อ เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า อาทิเช่น วิ.มหา. (ไทย) ๔ / ๖๔ / ๕๗ หมายถึง วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย) พระไตรปิฎกเล่มที่ ๔ ข้อที่ ๖๔ หน้า ๕๗

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา/เล่ม/หน้า กล่าวคือ เลขตัวหน้าเป็นเลขเล่ม เลขตัวหลังเป็นเลขหน้า อาทิเช่น ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕ / ๒๕๖ หมายถึง สังยุตตนิกาย สारตถปกาสินี สคาถวรรค อรรถกถา (ภาษาไทย) เล่มที่ ๒๕ หน้า ๒๕๖

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (ไทย) = ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ปา. (ไทย) = ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค (ภาษาไทย)
 ม.มู. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย มูลปิณณาสก (ภาษาไทย)
 ม.ม. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสกปาติ (ภาษาบาลี)
 ม.ม. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปิณณาสก (ภาษาไทย)
 ม.อุ. (บาลี) = มัชฌิมนิกาย อุปรปิณณาสก (ภาษาบาลี)
 ม.อุ. (ไทย) = มัชฌิมนิกาย อุปรปิณณาสก (ภาษาไทย)
 ส.ส. (บาลี) = สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาบาลี)
 ส.ส. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สคาถวรรค (ภาษาไทย)
 ส.สพ. (ไทย) = สังยุตตนิกาย สพายตนวรรค (ภาษาไทย)
 ส.ม. (ไทย) = สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
 อ.จ.ทุก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
 อ.จ.ติก. (ไทย) = อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต (ภาษาไทย)

อง.จตุกก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย จตุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี)	=	อังคตตรนิกาย จตุกนิบาต (ภาษาบาลี)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.สตุกก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย สตุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.อฏฐก. (บาลี)	=	องคตตรนิกาย อฏฐกนิปาตปาลี (ภาษาบาลี)
อง.อฏฐก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย อฏฐกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทสก. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย ทสกนิบาต (ภาษาไทย)
ช.ธ. (บาลี)	=	ชุตทกนิกาย ฐมมปทปาลี (ภาษาบาลี)
ช.ธ. (ไทย)	=	ชุตทกนิกาย ธรรมบท (ภาษาไทย)
ช.ชา.ติก. (บาลี)	=	ชุตทกนิกาย ติกนิปาต ชาตกปาลี (ภาษาบาลี)
ช.ชา.ติก. (ไทย)	=	ชุตทกนิกาย ติกนิบาต ชาตก (ภาษาไทย)
ช.จู. (ไทย)	=	ชุตทกนิกาย จูพนิตเทศ (ภาษาไทย)

อรรถกถาพระสูตรตันตปิฎก

อง.ทสก. อ. (ไทย)	=	อังคตตรนิกาย มโนรตปุรณี ทสกนิบาตอรรถกถา (ภาษาไทย)
------------------	---	---

บทที่ ๑

บทนำ

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนา ถือเป็นศาสนาที่สูงส่งด้วยหลักธรรม กล่าวคือ ผู้ใดปฏิบัติธรรมผู้นั้นย่อมมีความสุข ส่วนจะมีความสุขระดับใดนั้น ขึ้นอยู่กับการปฏิบัติของแต่ละบุคคล ดังนั้น การศึกษาพระพุทธศาสนาจึงเป็นการศึกษาเพื่อถึงความหลุดพ้น หมายความว่า เริ่มต้นด้วยการศึกษาปริยัติให้รู้หลักการสำคัญจนเข้าใจแล้วจึงลงมือปฏิบัติ คือ ทดลองปฏิบัติตามทฤษฎีที่เรียนมา และการปฏิบัตินี้จะนำไปสู่ความรู้แจ้งเห็นจริงแบบรู้แจ้งแทงตลอด จนสามารถเข้าถึงความหลุดพ้น คือพระนิพพาน เรียกว่า รู้แล้วละและปล่อยวางธรรมะในพระพุทธศาสนาจึงมิใช่มีไว้เพื่อศึกษาหรือตอบสนองความต้องการเพียงเพื่ออยากรู้เท่านั้น แต่เป็นการศึกษาเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนเองให้มีชีวิตที่ดีมีสุขแบบครองเรือนไปจนถึงสุขแบบพ้นจากเรือนและโลก^๑

การแสวงหาเลี้ยงชีพหรือการประกอบอาชีพเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ในสังคม ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมที่ใช้ฝึกฝนในการเรียนรู้ โดยให้สอดคล้องกับองค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิตเรียกว่า มรรคมีองค์ ๘ ได้แก่ ๑) สัมมาทิฏฐิ เห็นชอบ ๒) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ ๓) สัมมาวาจา วาจาชอบ ๔) สัมมากัมมันตะ การงานชอบ ๕) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ๖) สัมมาวายามะ เพียรชอบ ๗) สัมมาสติ ระลึกรชอบ ๘) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ

สัมมาอาชีวะเป็นองค์มรรคในการพัฒนาในด้านพฤติกรรมทางด้านกายและวาจา (ศีล) ซึ่งช่วยเสริมสร้างในการพัฒนาคุณภาพจิตและปัญญา ทำให้การพัฒนาครบกระบวนการพัฒนาไตรสิกขาเพื่อชีวิตที่ดีงามประณีตยิ่งขึ้น ถึงแม้การหาเลี้ยงชีพจะเป็นพื้นฐานการดำเนินชีวิตของมนุษย์ทุกคน แต่การแสวงหาปัจจัยในการดำเนินชีวิตจะต้อง

^๑ เสนาะ ผดุงฉัตร, “เศรษฐกิจตามวิถีพุทธ”, พุทธจักร, ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน ๒๕๔๗), หน้า ๓๗.

ตั้งอยู่บนพื้นฐานทางจริยธรรม คือการดำรงชีวิตโดยสัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะในมุมมองของบุคคลทั่วไปในสังคมมีความเข้าใจว่า สัมมาอาชีวะคือการแสวงหาเลี้ยงชีวิตที่มีผิดกฎหมายของบ้านเมืองเท่านั้น โดยไม่คำนึงถึงว่าจะผิดศีลธรรมหรือไม่พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ได้สรุปหลักการทั่วไปเกี่ยวกับสัมมาอาชีวะไว้ว่า ๑) การแสวงหาปัจจัยสี่ของคน มีเป้าหมายมุ่งให้ทุกคนมีปัจจัยสี่พอเพียงที่จะเป็นอยู่ เป็นการถือเอาคนเป็นหลักไม่ใช่ตั้งเป้าหมายไว้ที่ความมั่งคั่งพร้อมบริบูรณ์ซึ่งถือเอาวัตถุเป็นหลัก ๒) ความมีปัจจัยสี่ที่พอเพียงกับความต้องการของชีวิต หรือแม้จะมีวัตถุที่พร้อมบริบูรณ์ก็ไม่ใช่เป้าหมายในตัวของมันเองเพราะเป็นเพียงขั้นศีล เป็นเพียงวิธีการขั้นตอนหนึ่งสำหรับช่วยให้ก้าวต่อไปสู่จุดหมายที่สูงกว่าเท่านั้น ๓) สัมมาอาชีวะไม่ใช่หมายถึงการใช้แรงงานให้ได้มาซึ่งปัจจัยสี่เลี้ยงชีวิตโดยชอบธรรมเท่านั้น แต่หมายถึงการทำหน้าที่อย่างถูกต้องที่ทำให้เป็นผู้สมควรได้รับปัจจัยมาเลี้ยงชีวิต^๒

สัมมาอาชีวะเป็นเรื่องของเศรษฐศาสตร์ในชีวิตประจำวันโดยตรง พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ คือ เศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์มัชฌิมปฏิปทา เนื่องด้วยมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า มรรค นั้นก็มีชื่อชัดๆ แล้วว่ามัชฌิมปฏิปทา คือ ความเป็นกลางๆ เป็นความพอดีนั่นเอง^๓ แต่สังคมไทยในปัจจุบันระบบเศรษฐกิจเป็นระบบทุนนิยม การประกอบอาชีพที่หลากหลายในสังคม เช่น แพทย์ เกษตรกร พ่อค้า ข้าราชการ นักการเมือง และอื่นๆ อีกมากมายหลายอาชีพ เป็นสิ่งที่ละเอียดอ่อนและซับซ้อน เช่น การขายสุราถ้าขายสุราที่เสียภาษีให้รัฐบาลถือว่าเป็นสิ่งที่ถูกกฎหมาย แต่ถ้าขายสุราที่ไม่เสียภาษีให้รัฐบาลถือว่าเป็นผิดกฎหมาย แต่ถ้าพิจารณาในด้านศีลธรรมการขายสุราถือเป็นมิถิลาวิชชา ผิดศีลข้อที่ ๕ เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นว่าการแสวงหาผลประโยชน์เป็นเป้าหมายโดยไม่คำนึงถึงจริยธรรม เป็นสังคมที่เห็นแก่ตัวเอารัดเอาเปรียบ ดังนั้น ความเข้าใจเกี่ยวกับเรื่องสัมมาอาชีวะจึงไม่น่าจะเพียงพอ แท้ที่จริงน่าจะมีการวิจัยว่า กรอบความคิดเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็นประเภทไว้อย่างไร มีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นในการปฏิบัติ

^๒ พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๙๘๖.

^๓ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ**, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๑๘), หน้า ๑๖.

อย่างไร มีหลักการสำคัญอย่างไร และมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อบุคคล สังคม และประเทศ
อย่างไร

ดังนั้น ผู้วิจัยเห็นว่าควรนำหลักสัมมาอาชีวะมาศึกษาให้เกิดความชัดเจน เพื่อ
เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องชอบธรรม และเป็นหลักประกันชีวิตให้ปลอดภัย
และเป็นสุขสำหรับคนในสังคมทั้งในส่วน of บุคคลสังคม และสามารถเข้าถึงเป้าหมายของ
การดำเนินชีวิตในสังคมอย่างมีความสุขได้

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาความหมาย หลักการ เป้าหมาย ของสัมมาอาชีวะและหลักธรรมที่
เกี่ยวข้อง
๒. เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต
๓. เพื่อศึกษาสัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรม

๓. ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑. หลักการ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร และ
สัมมาอาชีวะมีความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นในกระบวนการปฏิบัติอย่างไร
๒. หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
๓. สัมมาอาชีวะมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อการพัฒนาบุคคล สังคม การเมือง
การปกครองเศรษฐกิจและระบบจริยธรรมอย่างไร

๔. คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

๑. สัมมา หมายถึง โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริง แท้
๒. อาชีวะ หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหา
ปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน
๓. สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพที่ชอบ คือเว้นจากการเลี้ยงชีพโดยทาง
ที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ เป็นต้น^๔

^๔ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗,
(กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒๕.

๕. ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๕.๑ เอกสาร

๑) พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง ลักษณะสำคัญของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ คือ มีลักษณะเป็นสายกลาง อาจเรียกได้ว่า เศรษฐศาสตร์สายกลาง หรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมปฏิปทา เพราะระบบชีวิตของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า มรรคนั้น ก็มีชื่ออยู่แล้วว่า มัชฌิมปฏิปทา และองค์ของมรรคแต่ละข้อก็เป็นสัมมา เช่น สัมมาอาชีวะ การที่เป็นสัมมานั้นก็คือ โดยถูกต้อง คือทำให้เกิดความพอดี ความเป็นมัชฌิมก็คือความพอดีนั่นเอง จุดยอดของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธอยู่ที่การบริโภคด้วยหลักการที่เรียกว่า โภขเนมัตตัญญุตาคือความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณ คือ รู้จักพอดี ความประมาณคือความพอดี ตัวกำหนดเศรษฐกิจแนวพุทธนั้น ก็คือ มัตตัญญุตาคือ รู้จักประมาณ รู้จักพอดีในการบริโภค หมายถึงความพอดีที่ทำให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ เศรษฐศาสตร์แบบมัชฌิมปฏิปทา มุ่งความดี และความสมดุล ยึดหลักความพอดี คือ มีปัญญาและฉันทะ เข้ามาเกี่ยวข้องในพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ^๕

๒) อภิรัชย์ พันธเสน ได้กล่าวถึงเรื่องเศรษฐศาสตร์ และเศรษฐกิจในมุมมองอันสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาโดยให้ความหมายของพุทธศาสตร์ไว้ว่า พุทธเศรษฐศาสตร์ หมายถึงการนำคำสอนของพระพุทธเจ้ามาประยุกต์เข้ากับแนวคิดในวิชาเศรษฐศาสตร์ ที่พัฒนาขึ้นมาจากรายธรรมตะวันตก ทั้งนี้เพราะเศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้น เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุดภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด และสามารถทำให้สังคมได้บรรลุถึงสวัสดิการทางสังคมสูงสุดภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน ในขณะที่พุทธเศรษฐศาสตร์เป็นวิชาที่ว่าด้วยการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ที่ทำให้ปัจเจกบุคคลและสังคมบรรลุถึงซึ่งสันติสุข จากการมีชีวิตในโลกของวัตถุ ภายใต้เงื่อนไขของการทรัพยากรที่จำกัด^๖

๓) วศิน อินทสระ ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะไว้ว่า สัมมาอาชีวะหมายถึงเอาอาชีพสุจริตโดยตรงอาชีพอะไรก็ได้ที่สุจริต จัดเป็นสัมมาอาชีวะทั้งหมด มีพระพุทธพจน์ในหัวข้อสัมมาอาชีโวนี้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัมมาอาชีวะ นี้เรียกว่า สัมมาอาชีโว”

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๒), หน้า ๗.

^๖ อภิรัชย์ พันธเสน, พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับเศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ, (กรุงเทพฯ มหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๖.

อธิบายถึงการค้าขายที่เป็นมิจฉาอาชีวะที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงการค้าขาย ๕ อย่างว่าเป็นมิจฉาอาชีวะ คือ การค้าขายที่ผิดอุบาสกไม่ควรประกอบการค้าชนิดนั้นๆ คือ ๑) การค้าขายเครื่องประหาร ๒) การค้าขายมนุษย์ ๓) การค้าขายสัตว์เป็นอาหาร ๔) การค้าขายน้ำเมา ๕) การค้าขายยาพิษ และได้ให้ทรงสนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่า คำว่าอุบาสกหมายถึงผู้ที่นับถือพระพุทธศาสนาทั้งหมด ในสังคมนี้มีอาชีพอยู่มากมายหลายชนิดผู้ที่ประกอบอาชีพทางการค้าแม้จะไม่ค้าขายห้าอย่างดังกล่าว ก็ยังมีสินค้าอื่นๆ อีกมากมาย อันเป็นทางให้ประกอบอาชีพได้ อาชีพอื่นๆ ที่สุจริตไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรม ถือว่าเป็นสัมมาอาชีพ การประกอบอาชีพใดก็ตามถ้าสุจริตในอาชีพนั้นก็ถือว่าเป็นมิจฉาอาชีพ เช่น มีอาชีพเป็นข้าราชการแต่ทุจริตในหน้าที่ ก็จะกลายเป็นมิจฉาอาชีพ เป็นต้น สาวกของพระอรชยะเวณมิจฉาชีพต่างๆ แล้วประกอบแต่สัมมาชีพ ทำอาชีพของตนให้บริสุทธิ์สะอาดเรียกว่า อาชีวะปาริสุทธิ เป็นองค์สำคัญข้อหนึ่งของศีล และสรุปว่าสัมมาอาชีวะ เป็นมรรคองค์หนึ่งในแปดประการอันมีอานุภาพอำนวยประโยชน์สุขแก่ผู้ปฏิบัติตั้งแต่ประโยชน์ส่วนตัว ครอบครัวและสังคมประเทศชาติ^๓

๕.๒ งานวิจัย

๑) พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ) ได้อธิบายแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมไว้ว่า แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงกับหลักพุทธธรรมมีความสัมพันธ์กันในด้านต่างๆ คือ ด้านปรัชญา ด้านโครงสร้าง และกระบวนการ กล่าวคือ พระพุทธศาสนาใน ส่วนที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเศรษฐกิจที่เรียกว่า เศรษฐกิจแนวพุทธและเศรษฐกิจพอเพียงต่างมีปรัชญาอันประกอบด้วยหลักการและอุดมการณ์ด้านเศรษฐกิจที่เป็นไปด้วยกันได้กลมกลืนประสานเชื่อมโยงกัน คือ เป็นระบบเศรษฐกิจที่มีความเป็นธรรมสูง คำนี้ถึงประโยชน์ตนและประโยชน์ของส่วนรวมอย่างเป็นธรรม เป็นระบบเศรษฐกิจที่เป็นองค์รวม ไม่มองเรื่องของเศรษฐกิจแบบแยกเป็นส่วนๆ ดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามหลักมัชฌิมาปฏิปทาโดยเริ่มจากสัมมาทิฐิ มีความเห็นถูกต้อง สัมมาวาจา วชิสุจริต สัมมากรรมันตะ กายสุจริต

^๓ วศิน อินทสระ, **พุทธปรัชญาเถรวาท**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒.

สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ ไม่ประมาท ยึดหลักความสมดุล ๓ ประการ คือ ความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มนุษย์กับมนุษย์ และวัตถุกับจิตใจ^๕

๒) พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธ์) ได้ศึกษาทัศนะเรื่องสันโดษในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาท และได้วิเคราะห์หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสันโดษ และคุณค่าของสันโดษทางจริยธรรมไว้ว่า การใช้หลักสันโดษในการแก้ปัญหาเศรษฐกิจและการเมืองนั้นต้องเริ่มต้นที่การพัฒนาจิตใจของผู้บริหารเป็นอันดับแรก จากนั้นค่อยขยายผลมาสู่ครอบครัว หมู่บ้าน และสังคม เป็นการสร้างนิสัยของแต่ละคนให้รู้จักสันโดษ รู้หน้าที่ของตนในการแก้ปัญหาโดยใช้สารูปสันโดษ ๓ อย่างคือ ๑) ความเหมาะสมโดยปริมาณ ๒) ความเหมาะสมโดยคุณภาพ ๓) ความเหมาะสมโดยธรรม นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะให้มีการศึกษาวิจัยหลักพุทธธรรมต่างๆ ให้เข้าใจถูกต้องชัดเจน รวมถึงควรมุ่งพัฒนาวิจัยหลักธรรมตามแนวพระไตรปิฎกทั้งในแผนระยะสั้น และระยะยาวเพื่อนำหลักธรรมมาพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะหลักธรรมเรื่องสันโดษซึ่งสามารถใช้แก้ปัญหาจากภายในมาหาภายนอก เหมือนกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป ปัญหาภายใน หมายถึงปัญหาที่เกิดในจิตใจของมนุษย์ที่มีความโลภ โกรธ หลง รักสุขเกลียดทุกข์เป็นธรรมดา ปัญหาภายนอก คือปัญหาที่เกิดจากเศรษฐกิจ การเมือง สังคม หากศึกษาหลักสันโดษให้เข้าใจอย่างถ่องแท้แล้ว สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน จะช่วยแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกของตนเองได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น^๕

๓) พิสมัย สอนบุญมี ได้กล่าวถึง ความแตกต่างและความสอดคล้องของ เศรษฐศาสตร์กระแสหลักกับพระพุทธศาสนาว่า ปรัชญาเศรษฐศาสตร์และพุทธศาสนา เริ่มต้นจากประเด็นหลักของความจริงที่ว่า ความต้องการของมนุษย์นั้นไม่สิ้นสุด แต่ทรัพยากรมีอยู่จำกัด นักเศรษฐศาสตร์จึงได้ศึกษาวิธีการผลิตสินค้าและบริการ เพราะต้องการที่จะบริโภคจำนวนที่มากกว่าระบบเศรษฐกิจจะสามารถผลิตได้ คนในเศรษฐศาสตร์

^๕ พระมหาศิริวัฒน์ อริยเมธี (จันตะ), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖)*, หน้า ๔๕.

^๕ พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี (นิลาพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑)*, หน้า ๓๐.

จึงเป็นผู้มีเหตุผลภายในกรอบของการเห็นประโยชน์ส่วนตน ในการที่จะแสวงหาความสุขสูงสุด แต่พุทธศาสนาจะคำนึงถึงความต้องการที่ไม่จำกัด (โลก) นั่นคือสิ่งที่จะถูกควบคุมหรือกำจัดให้หมดไป การดำเนินชีวิตด้วยมรรค ๘ ตามหลักพระพุทธศาสนา จึงเป็นเศรษฐศาสตร์เพื่อการพัฒนาที่สมบูรณ์ได้อย่างแท้จริง^{๑๑}

๖. ขอบเขตและวิธีดำเนินการวิจัย

๖.๑ ขอบเขตการวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับความหมาย หลักการ เป้าหมาย ความสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่นในกระบวนการปฏิบัติหลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการพัฒนาสังคม

ขอบเขตด้านเอกสาร การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฉบับภาษาไทยและฉบับภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และศึกษาข้อมูลชั้นทุติยภูมิจากตำราวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๖.๒. วิธีดำเนินการวิจัย

มีวิธีดำเนินการวิจัยดังนี้

๑. ศึกษาค้นคว้า และรวบรวมข้อมูล จากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา ตำราวิชาการ และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. วิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมมาทั้งหมด สรุปสังเคราะห์ข้อมูล และเขียนงานวิจัยพร้อมเสนอแนวคิดของผู้วิจัยให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ และตอบปัญหาที่ต้องการทราบ

๓. สรุปการวิจัยและนำเสนอ

๗. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบความหมาย หลักการ เป้าหมายและหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง
๒. ทำให้ทราบสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต
๓. ทำให้ทราบสัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรม

^{๑๑} พิสมัช สอนบุญมี, “การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐศาสตร์กับปรัชญาพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗), หน้า ๒๕.

บทที่ ๒

ความหมาย หลักการ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะและหลักธรรมที่เกี่ยวข้อง

ในบทนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา โดยมีกรอบในการศึกษาตามหัวข้อดังต่อไปนี้

๑. ความหมายของสัมมาอาชีวะ
๒. หลักการของสัมมาอาชีวะ
๓. เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ
๔. หลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีวะ
๕. หลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีวะ
๖. สรุปสาระสำคัญ

๒.๑ ความหมายของสัมมาอาชีวะ

คำว่า “สัมมาอาชีวะ” ประกอบด้วยคำ ๒ คำ คือ “สัมมา” และคำว่า “อาชีวะ” คำว่า “สัมมา” หมายถึง โดยชอบ ดี ถูกต้อง ถูกถ้วน สมบูรณ์ จริงแท้ คำว่า “อาชีวะ” หมายถึง อาชีพ การเลี้ยงชีพ ความเพียรพยายามในการแสวงหาปัจจัยยังชีพ การทำมาหากิน^๑

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพในทางที่ชอบ^๒

^๑ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๒๕.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐๖.

^๓ พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๔๖), หน้า ๑,๑๓๐.

พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของสัมมาอาชีวะว่า หมายถึง การเลี้ยงชีวิตชอบ คือเว้นจากเลี้ยงชีวิตโดยทางที่ผิด เช่น โกงเขา หลอกหลวง สอพลอ บีบบังคับขู่เข็ญ ค้าคน ค้ายาเสพติด ค้ายาพิษ เป็นต้น^๔

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิชฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

๒.๒ หลักการของสัมมาอาชีวะ

จากการศึกษาพบว่า หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนามีอยู่ ๓ ประการหลักคือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ดังผลการศึกษามีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา สอนให้งดเว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาวัณชชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต หลักการของสัมมาอาชีวะจะต้องเว้นจากการประกอบอาชีพทั้ง ๕ ประการ คือ ๑) สัตตวัณชชา การค้าขายสัตว์อันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอกดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น ๒) มังสวัณชชา การค้าขายสัตว์มีชีวิต ๓) มัชชวัณชชา การค้าขายสิ่งมีเงินมา ๔) วิสวัณชชา การค้าขายยาพิษ^๕

การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบการทำงานที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้นเป็นการทำลายพื้นฐานทางจริยธรรมที่ดีงามของสังคม และส่งผลกระทบเชิงลบต่อสังคมเป็นวงกว้าง ดังนั้นหลักการเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย จึงต้องงดเว้นจากการประกอบอาชีพที่ส่งเสริมหรือสนับสนุนให้กระทำผิดศีลธรรมดังกล่าว การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังครอบคลุมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีวิตด้วยการลักขโมย การทุจริต การคดโกง ทั้งจากโดยอาชีพ

^๔ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๓๑.

^๕ อัง.ปณจก. (ไทย) ๒๒/๑๗๗/๑๘๖.

และสามัญสำนึกแม้ว่าจะมีโอกาสให้กระทำได้หรือไม่ก็ตาม เพราะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่น ให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน การเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่น และของสังคม เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

๒.๒.๒ การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็น การดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีพะ โดยยึดหลักการคือ

- ๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ โดยดำเนินชีวิตอย่างมีสัจจะ รักษาความสัตย์
- ๒) การไม่พูดส่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพูดยุยงให้คนอื่น แยกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง
- ๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ
- ๔) การไม่พูดเพื่อเจ้อเลี้ยงชีพ คือ ให้เว้นจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพื่อเจื่อนั้น ทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้
- ๕) การไม่ประจบเลี้ยงชีพ คือ เว้นจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อ ผลประโยชน์ของตนเอง
- ๖) การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ วาจาที่ข่มขู่ไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่ เข็ญเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม^๖

๒.๒.๓ การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็น แนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีพะ โดยยึด หลักการ คือ

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๖๐/๒๕๔.

๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ มีสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของคนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้ยงชีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม

๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายาม ปองร้ายผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓) การไม่คิดเอาัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ คือเว้นจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดดวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้ยงชีพตนเอง^{๑)}

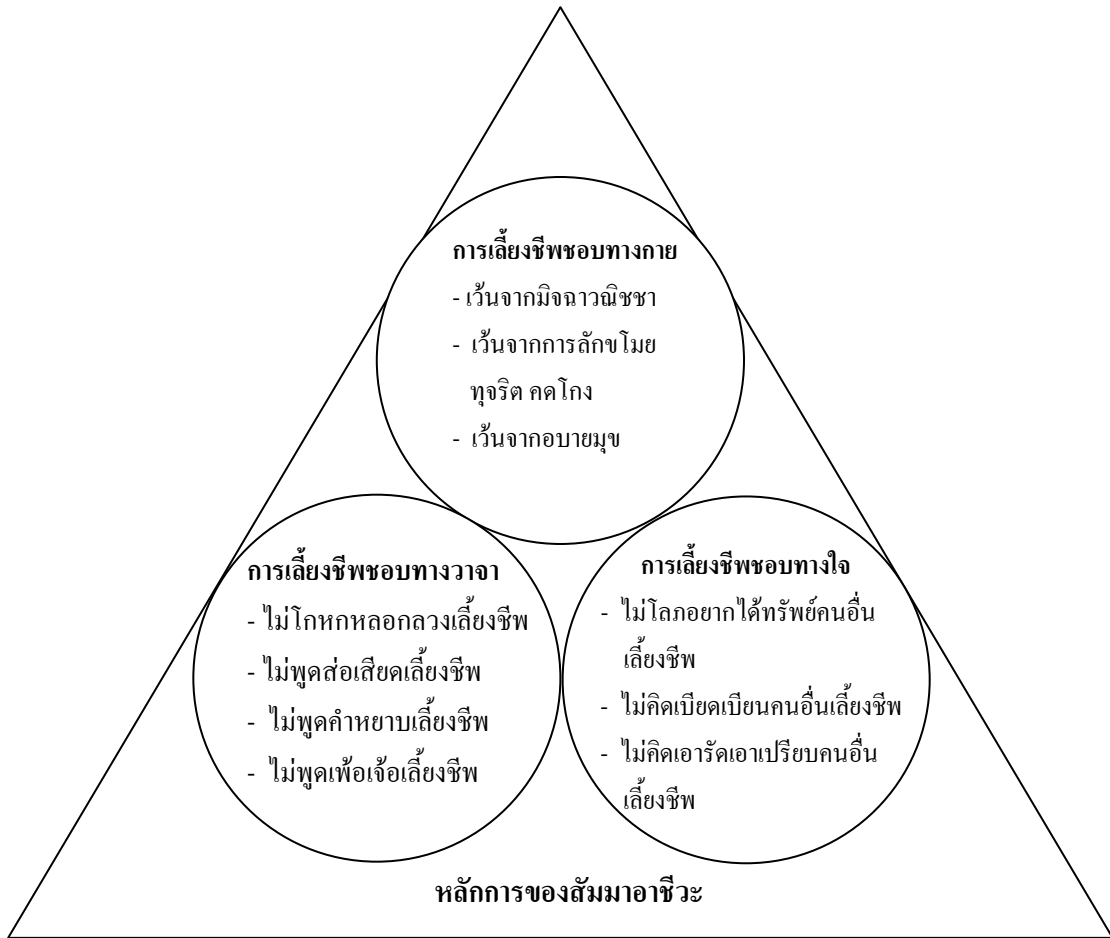
การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น...^{๒)}

กล่าวโดยสรุป หลักการของสัมมาอาชีวะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง การดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนาเขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

^{๑)} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๔๘๕/๕๒๓.

^{๒)} บ.ม. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

แผนภูมิที่ ๑ หลักการของสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา

๒.๓ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ

จากการศึกษาพบว่า เป้าหมายของสัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนา มีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการ คือ เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์ ด้านปรตตประโยชน์ และด้านอุภยัตตประโยชน์ ดังผลการศึกษาวิจัยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้^๕

๒.๓.๑ เป้าหมายด้านอัตตประโยชน์

^๕ พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๕๕.

พระพุทธศาสนามีหลักการสำหรับการดำเนินชีวิตในโลก คือ สอนให้มนุษย์ดำเนินชีวิตเพื่อบรรลุประโยชน์ คือ ความสมบูรณ์ของการดำเนินชีวิต โดยมีจุดหมายด้านอรรถประโยชน์ ๓ ด้านด้วยกันคือ

- (๑) ประโยชน์ในปัจจุบันเรียกว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ
- (๒) ประโยชน์ในเบื้องหน้า เรียกว่า สัมปรายิกัตถะ
- (๓) ประโยชน์สูงสุด เรียกว่า ปรมัตถะ^{๑๑}

๑) **ทิฏฐธัมมิกัตถะประโยชน์** แปลว่า “ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน” หมายถึงประโยชน์อันพึงได้รับจากการประกอบกิจการหรือมีอาชีพที่สุจริต ถูกต้องทั้งทางกฎหมายและศีลธรรม ผลประโยชน์ที่ได้จากการประกอบกิจการนั้น เป็นผลที่ได้ทันตาเห็นไม่ต้องรอถึงภายภาคหน้า ผลประโยชน์ที่ได้รับจากการประกอบกิจการ อาจจะเป็นเงิน สิ่งของ ชื่อเสียง เกียรติยศ การยกย่องสรรเสริญ หรือผลประโยชน์อาจเป็นวัตถุหรือผลตอบแทนทางด้านจิตใจก็ได้ อาจเป็นสิ่งที่บุคคลทั่ว ๆ ไปปรารถนา การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะได้มาซึ่งประโยชน์นั้น จะต้องแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน

๒) **สัมปรายิกัตถะประโยชน์** แปลว่า ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ ประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต ประโยชน์สำหรับชีวิตด้านในเป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ หาเลี้ยงชีวิตได้ด้วยความสุจริตธรรม มีความก้าวหน้าเติบโตใหญ่ขึ้นด้วยคุณธรรมของสัมมาชีพ จนสามารถสร้างหลักประกันที่มั่นคงให้กับชีวิตในอนาคตได้ ชื่อว่าสัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า

๓) **ปรมัตถะประโยชน์** แปลว่า ประโยชน์สูงสุด เป็นสาระที่แท้จริงของชีวิต มีจิตใจที่ปราศจากการเบียดเบียนอย่างแท้จริง จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกครอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อันเนื่องด้วยการประกอบอาชีพ^{๑๒}

ประโยชน์ทั้งสามประการข้างต้นพระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต) ได้อธิบายไว้ดังนี้

^{๑๑} พุ.จ. (ไทย) ๓๐/๖๗๓/๓๓๓.

^{๑๒} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๕๕.

- ๑) **ทิฐฐัมมิกัตถะ** จุดหมายขั้นตาเห็น หรือ ประโยชน์ปัจจุบันที่สำคัญคือ
- มีสุขภาพดี ร่างกายแข็งแรง ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ งามสง่า อายุยืนยาว
 - มีเงินมีงานมีทรัพย์ที่เกิดขึ้นจากการประกอบอาชีพที่สุจริต
 - มีสถานภาพดี ทรงยศ เกียรติ ไม้ตรี เป็นที่ยอมรับในสังคม
 - มีครอบครัวที่ผาสุก ทำวงศ์ตระกูลให้เป็นที่น่าถือนับถือ
- ๒) **สัมปรายิกัตถะ** จุดหมายขั้นเลยตาเห็น หรือ ประโยชน์เบื้องหน้า ได้แก่ สิ่งที่เป็นคุณค่าของชีวิต ซึ่งทำให้เกิดความสุขล้ำลึกภายใน โดยเฉพาะ คือ
- ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ ด้วยศรัทธา มีหลักใจ
 - ความภูมิใจในชีวิตสะอาด ที่ได้ประพุดิแต่ความดีงามสุจริต
 - ความอึ้งใจในชีวิตมีคุณค่า ที่ได้เสียสละบำเพ็ญประโยชน์
 - ความแกล้วกล้ามั่นใจด้วยมีปัญญาที่จะแก้ปัญหาหาพาชีวิตให้ดำเนินต่อไป
 - ความโปร่งโล่งมั่นใจว่าได้ทำกรรมดี มีหลักประกันวิถีสุภาพใหม่
- ๓) **ปรมัตถะ** จุดหมายสูงสุด หรือประโยชน์อย่างยิ่ง คือ การมีปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริง เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตอันทำให้จิตเป็นอิสระ โดยเฉพาะ คือ
- ไม่หวั่นไหวหรือถูกรอบงำด้วยความผันผวนปรวนแปรต่าง ๆ
 - ไม่ผิดหวัง โศกเศร้าบีบคั้นจิตเพราะความยึดติดถือมั่นในสิ่งต่าง ๆ
 - ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส สดชื่น เบิกบานใจตลอดเวลา
 - เป็นอยู่และทำการงานด้วยปัญญาซึ่งมองที่เหตุปัจจัย^{๑๒}

๒.๓.๒ เป้าหมายด้านปรัตถประโยชน์

พระพุทธศาสนานอกจากจะสอนให้ทำประโยชน์แก่ตนเองด้วยการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรมจนสามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่อย่างไม่ลำบากเดือดร้อนแล้ว ยังมีเป้าหมายการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการสอนให้แบ่งปันเกื้อกูลและทำประโยชน์ให้กับ

^{๑๒} พระธรรมปิฎก (ประยูรค์ ปยุตโต). **ธรรมมัญญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๓๑-๓๒.

ผู้อื่น เป็นแบบอย่างในการหาเลี้ยงชีพที่ดีแก่ผู้อื่นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจอีกด้วย ซึ่งเป็น การทำประโยชน์ให้เกิดกับบุคคลอื่น^{๑๓}

๒.๓.๓ เป้าหมายด้านอุภัยตลประโยชน์

นอกจากการทำประโยชน์ของตนเองให้สมบูรณ์ และช่วยเหลือแบ่งปันแก่ผู้อื่นแล้ว พระพุทธศาสนายังสอนให้ทำประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เช่น การบำเพ็ญ คุนประโยชน์แก่สังคม การแบ่งปันวิชาความรู้เป็นวิทยาทาน การถนอมทรัพย์สิ่งของ อันเป็นสมบัติสาธารณะ การช่วยตรวจสอบดูแล ซ่อมแซม รวมไปถึงแนะนำแนวทางหรือ วิธีการในการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องดีงาม เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นรู้จักคุณค่าของชีวิตและ ดำเนินชีวิตตามครรลองครองธรรม อย่างน้อยไม่ให้เป็น การหาเลี้ยงชีพอันจะ กระทบกระเทือนเสียหายแก่ประโยชน์สุขของส่วนรวม

พระราชวรมุณี แสดงลักษณะการเลี้ยงชีพชอบที่สัมพันธ์กับหลักจริยธรรมใน พระพุทธศาสนาที่มีต่อชีวิตไว้ตอนหนึ่ง โดยชี้ประโยชน์ของการประพฤติตามจริยธรรมจะมี ประโยชน์ต่อชีวิตตนเองและสังคมไว้ดังนี้

อุภัยตล ประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย คือ ประโยชน์ร่วมกันอันเกิดจากสิ่งเป็น ของกลางในทางวัตถุเช่น ถนนหนทาง ในทางธรรม เช่น ศิลปวิทยา และศีลธรรมดำเนิน ชีวิตของตนให้เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขและดีงามร่วมกัน อย่างน้อยไม่ให้เกิดแสวงหา ผลประโยชน์ตนเป็นไปเพื่อกระทบกระเทือนเสียหายประโยชน์สุขของส่วนรวม

ประโยชน์ดังกล่าวนี้ จะเกิดมุ่งแก่บุคคลผู้เลี้ยงชีพที่ต้องชอบธรรม โดยเฉพาะ และสามารถจะเอื้อประโยชน์แผ่ไปยังบุคคลอื่นได้อีกเป็นจำนวนมากมาย เมื่อแต่ละคน ปฏิบัติอยู่ในจริยธรรมด้วยกัน สังคมส่วนรวมก็จะได้รับประโยชน์จากที่แต่ละคนประพฤติ จริยธรรมนั้นโดยแท้^{๑๔}

อย่างไรก็ตามคำว่าประโยชน์ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระราชวรมุณีได้อธิบายความหมายตรงนี้อาไว้อย่างชัดเจนว่าเป็นประโยชน์ทางธรรม คือการพัฒนาจิตของ ตนให้สูงขึ้น ฉะนั้น แม้แต่การเลี้ยงชีพต่อผู้ที่เราเกี่ยวข้องด้วยให้ถูกต้องตามสถานภาพที่ เป็นอยู่ ก็ชื่อว่าเป็นประโยชน์ของตนเช่นกัน เพราะสามารถยกระดับจิตของตนให้สูงขึ้นได้

^{๑๓} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๔๓๕.

^{๑๔} พระราชวรมุณี, พุทธธรรม, ฉบับปรับปรุงและขยายความ, (กรุงเทพฯ : มหจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒๗-๒๘.

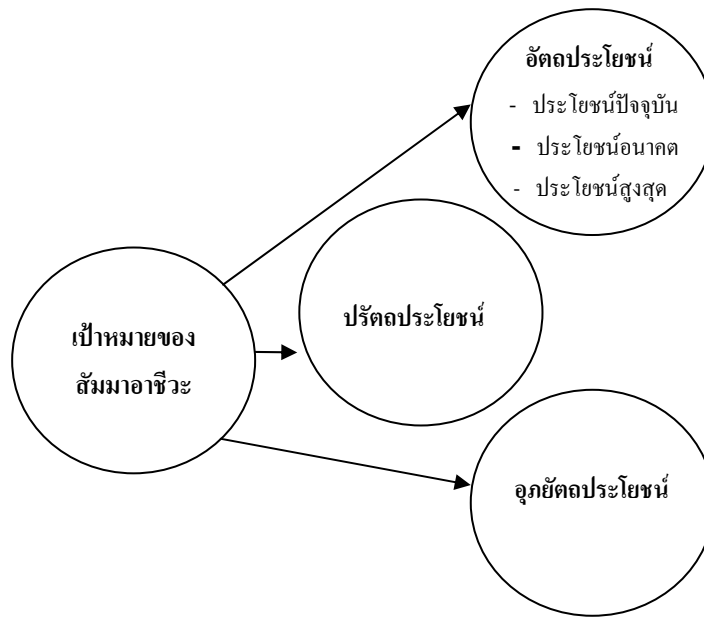
หากวิเคราะห์ให้เห็นพื้นฐานแนวคิดจากองค์ประกอบของเป้าหมายทั้ง ๓ ประการดังกล่าว นั้น ก็จะมีเพียงสองลักษณะเท่านั้น คือ “ประโยชน์” และ “ความสุข” หรือเรียกรวมเป็นเป้าหมายเดียวกันได้ว่า “ประโยชน์สุข” เนื่องจากเป้าหมายแรกนั้นเราจะเห็นลักษณะของการหาเลี้ยงชีพอันก่อให้เกิดความสุขกับชีวิตตนเองเป็นหลัก ส่วนเป้าหมายที่สองนอกจากรักษาประโยชน์สุขให้กับชีวิตตนเองเป็นหลักแล้วยังปกป้อง (ศีล) และแผ่แผ่ประโยชน์สุขนั้นไปหาคนอื่นด้วย (จาคะ) ส่วนประการที่สามถึงแม้ปัจเจกบุคคลจะเป็นผู้เข้าถึงประโยชน์สุขด้วยตนเอง แต่ก็ถือว่าเป็นการรักษาประโยชน์สุขให้กับคนอื่นได้โดยเด็ดขาดเช่นกัน เพราะบุคคลเช่นนั้นจะไม่เป็นพิษเป็นภัยกับใครๆ อีก จะไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่ว่าจะเป็นการเบียดเบียนทางกาย วาจา ใจ แต่จะเป็นผู้ดำเนินชีวิตไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น โดยแท้จริง

ในคัมภีร์ขุททกนิกาย จุฬนิตเทส ได้แสดงเกี่ยวกับประโยชน์ต่าง ๆ ข้างต้นไว้ว่า

... ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ประโยชน์ในภพปัจจุบัน หรือประโยชน์ในภพหน้า ประโยชน์ต้น หรือประโยชน์ลึก...ประโยชน์ที่ผ่องแผ้ว หรือประโยชน์อย่างยิ่ง^{๑๕}

ดังนั้น การหาเลี้ยงชีวิตชอบหรือหลักสัมมาอาชีพะตามหลักของพระพุทธศาสนา จึงต้องสอดคล้องและเชื่อมโยงกับความเป็นจริงในการดำเนินชีวิต เพราะนอกจากจะสร้างฐานะขึ้นมาด้วยการประพฤตีสุจริตมีความผาสุกในการดำรงชีพแล้ว ก็ยังแบ่งปันเกื้อกูลบุคคลอื่นให้ได้รับความสุขตามไปด้วย เป็นการทำประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ทั้งสองฝ่ายได้อย่างสมบูรณ์ เขียนเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

^{๑๕} บุ.จ. (ไทย) ๓๐/๕๑/๓๒๕.

แผนภูมิที่ ๒ เป้าหมายของสัมมาอาชีวะ

๒.๔ หลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีวะ

การเลี้ยงชีวิตชอบตามหลักสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่เกื้อหนุนเพื่อความสมบูรณ์ในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องเหมาะสม ทั้งในด้านการแสวงหา การครอบครอง และการใช้จ่ายบนพื้นฐานของความถูกต้องชอบธรรม ในทางที่จะก่อเกิดประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย (๑) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๒) หลักอริยทรัพย์ ๗ (๓) หลักอิทธิบาท ๔ (๔) ศีล ๕ (๕) สุจริต ๓ (๖) ทิฏฐธรรมมิกกัตถประโยชน์ (๗) กุสัจริฎฐิติธรรม

๒.๔.๑ อริยมรรคมีองค์ ๘

มรรค แปลว่า ทาง หนทาง ว่าโดยองค์ประกอบ คือ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกเต็มว่าอริยอัฏฐังคิกมรรค แปลว่า ทางมีองค์ ๘ อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นหลักธรรมเกื้อหนุนสัมมาอาชีวะได้ดังนี้^{๑๖}

^{๑๖} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๑๕.

๑) สัมมาทิฐิ คือ มีความเห็นถูกต้อง หมายถึงการเห็นว่าวิถีการดำเนินชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรม ถูกกฎหมายและถูกศีลธรรมนั้น สามารถทำประโยชน์สุขแก่ตนเองได้อย่างแท้จริง

๒) สัมมาสังกัปปะ คือ ความดำริที่ถูกต้องมองเห็นคุณและโทษในอาชีพนั้นๆ ทำหน้าที่ให้เกิดความแน่นแฟ้น เกิดความตั้งมั่นที่จะเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง

๓) สัมมาวาจา คือ หาเลี้ยงชีพด้วยความสัตย์ ซื่อสัตย์ทั้งแก่ตนและผู้อื่น

๔) สัมมากัมมันตะ คือ หาเลี้ยงชีพในทางที่ถูก ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น

๕) สัมมาอาชีวะ คือ หาเลี้ยงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ชอบธรรมถูกกฎหมายและถูกศีลธรรม

๖) สัมมาวายามะ คือ การเริ่มตั้งความเพียร กำจัดความเกียจคร้าน บากบั่นอดทนในการหาเลี้ยงชีพ

๗) สัมมาสติ คือ ความไม่พินเพื่อน รู้ตัวอยู่เสมอ แม้จะมีสิ่งยั่วยักมีสติไม่ปล่อยไปตามอำนาจของกิเลส

๘) สัมมาสมาธิ คือ ความแน่วแน่ตั้งมั่นในการหาเลี้ยงชีพด้วยความซื่อสัตย์สุจริต

หลักสัมมาอาชีวะหรือการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรมนั้น มีความสัมพันธ์โดยตรงกับอริยมรรคมีองค์ ๘ การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องย่อมเกิดจากความคิดที่ถูกต้องเป็นเบื้องต้น เมื่อมองเห็นคุณและ โทษจากการประกอบอาชีพนั้นๆ ได้อย่างถ่องแท้แล้ว กระบวนการของมรรคย่อมดำเนินไปอย่างเป็นระบบ องค์มรรคทั้ง ๘ จึงสัมพันธ์กันเป็นลูกโซ่ และหลอมตัวเป็นอันเดียวกัน ความโดยละเอียดของมรรคมีองค์ ๘ ผู้วิริยะจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

๒.๔.๒ หลักอริยทรัพย์ ๗ ประการ

อริยทรัพย์ คือ ทรัพย์อันประเสริฐเป็นของติดตัว อยู่ในจิตใจ ดีกว่าทรัพย์ภายนอก เช่น เงินทอง เป็นต้น เพราะโจรหรือใคร ๆ แย่งชิงไปไม่ได้ และทำให้เป็นคนประเสริฐได้อย่างแท้จริง^{๑๓} ประกอบด้วย

^{๑๓} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๗.

๑) **ศรัทธา** คือ ความเชื่อ เชื่อว่าการเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตตามหลักพระพุทธศาสนาย่อมพบกับความเจริญ สามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่ได้อย่างมั่นคงไม่ตกต่ำ

๒) **ศีล** คือ ข้อปฏิบัติในการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม สำหรับคฤหัสถ์ผู้ครองเรือนทั่วไป คือ ศีล ๕ สำหรับบรรพชิตก็คือ ศีล ๒๒๗ ข้อ ซึ่งศีลเป็นบาทฐานของการสำรวมระวังในการประกอบอาชีพทั้งปวง

๓) **hiri** คือ ความละอายใจต่อทุจริต มีลักษณะเป็นความละอายที่จะเกิดขึ้นในใจเป็นความละอายเกลียดชังต่อบาปทุจริตด้วยความจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลัง เปรียบดังคนหนุ่มสาวรักความสวยงาม ระวังเกียรติความสกปรกโสโครก

๔) **โอตตัปปะ** คือ ความเกรงกลัวภายในใจต่อความทุจริต เมื่อมีความสะดุ้งกลัวต่อบาปทุจริตและผลก็จะไม่กล้าทำผิด ด้วยกายวาจาและใจ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ทั้งนี้จะต้องมีกัมมัศกตปัญญา คือ ความรู้เรื่องกรรมและผลของกรรม รู้ว่าทำกรรมดีได้รับผลดี ทำกรรมชั่วได้รับผลชั่ว แล้วเกิดความหวาดหวั่น ครั้นคร้ามขยาดกลัวต่อผลของกรรมชั่ว จนไม่กล้าที่จะแตะต้องข้องเกี่ยวกับอาชีพทุจริต เหมือนคนที่รักตัวกลัวอสรพิษ

๕) **สุตะ** คือ การได้เรียนรู้สอบถามประสบการณ์จากผู้ที่ประสบผลสำเร็จในการดำเนินจากสาขาอาชีพต่าง ๆ เพื่อเป็นกำลังใจในการหาเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง มีบทเรียนชีวิตเพื่อเป็นแนวทางกระตุ้นเตือนให้ระมัดระวังไม่หลงประกอบอาชีพในทางที่ผิด

๖) **จาคะ** คือ การสละปันสิ่งของที่เป็นของตนให้แก่คนที่ควรให้ เป็นผู้ยินดีในการให้ รู้จักแบ่งปันแก่ผู้ที่ได้รับความทุกข์ยากลำบาก

๗) **ปัญญา** คือ รอบรู้ถึงคุณและโทษจากการเลี้ยงชีวิต ไม่ประมาทในการดำเนินชีวิต รู้จักแสวงหาอย่างถูกต้อง และใช้จ่ายอย่างประหยัด ตลอดจนมีแนวทางในการพัฒนาจิตใจของตนเองให้เกิดความสุขสงบได้ตลอดเวลา

นอกจากนี้ ผู้เลี้ยงชีพด้วยความสุจริตพึงพิจารณาถึงหลักธรรมสำคัญ ๒ ประการ ซึ่งเป็นจริยธรรมพื้นฐานในการเลี้ยงชีพคือ

๑) **สติ** ความระลึกได้ นึกได้ ความไม่ผล่อ การควบคุมใจไว้กับจิตหรือกุมจิตไว้กับสิ่งที่เกี่ยวข้อง การจำการทำงานที่ทำและคำที่พูดแม่นยำได้ ผู้มีสติจึงต้องนึกคิดพิจารณาก่อนทำและหรือขณะทำ เพื่อให้ชีวิตอยู่ในกรอบแห่งศีลธรรม

๒) **ปัญญา** ความรู้เข้าใจแยกแยะได้ในเหตุผล สิ่งดี สิ่งชั่ว เป็นประโยชน์ไม่เป็นประโยชน์ มีความสุขกับการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง ไม่กอบโกยหรือติดยึดกับทรัพย์สินที่ทำ

มาได้ แต่ให้รู้จักว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นเพียงเครื่องมือที่จะนำไปสู่ความสุขในชีวิตที่สูงขึ้นได้ เพื่อให้ชีวิตมีความเป็นไปอย่างเหมาะสม ส่งเสริมสิ่งที่ถูกต้องมุ่งอรรถคือประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่นและปรารถนาประโยชน์เป็นหลัก ยึดความถูกต้องไม่ยึดความถูกใจ

๒.๔.๓ หลักอิทธิบาท ๔

หลักธรรมอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมการทำงานให้ประสบผลสำเร็จ คือหลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งจะช่วยเหลือกุศลสนับสนุนและส่งเสริมให้การลงมือปฏิบัติเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ และหวังประโยชน์ได้อย่างแท้จริง อิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่า อิทธิบาท^{๑๘} ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ

๑) **ฉันทะ** (ฉันทะ ความพอใจที่จะประกอบในสิ่งนั้น) คือ ต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักในการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง ไม่ประกอบอาชีพที่เป็นทุกข์โทษแก่ตนและคนอื่น และมุ่งหวังที่จะหาเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีความพอใจที่จะหาเลี้ยงชีวิตให้ได้ผลดียิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่เกียจคร้าน

ประโยชน์ของฉันทะ ฉันทะนี้เป็นข้าศึกโดยตรงกับความเบื่อหน่าย เมื่อมีฉันทะแล้วทำให้ไม่เบื่อหน่าย ไม่รู้สึกท้อแท้ในการหาเลี้ยงชีวิต โดยพิจารณาให้เห็นคุณและโทษ เมื่อพิจารณาถึงคุณและโทษจากการหาเลี้ยงชีวิตอย่างเข้าใจแล้วฉันทะจะปรากฏขึ้น

๒) **วิริยะ** (ความเพียรประกอบสิ่งนั้น) คือ เมื่อเห็นประโยชน์จากการหาเลี้ยงชีพที่สุจริตแล้ว จึงขยันหมั่นประกอบอาชีพนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทนไม่ท้อถอย แต่มีความตั้งใจและพยายามเลี้ยงชีวิตอย่างสุดกำลังความสามารถ

๓) **จิตตะ** (เอาใจฝักใฝ่สิ่งนั้นไม่วางธุระ) หมายถึง ความเอาใจใส่กับอาชีพที่ตนทำ คือ หมั่นตรวจตราดูแลเอาใจใส่กับอาชีพของตนอยู่เสมอ หาข้อบกพร่องผิดพลาดกับตัวเองบ่อยๆ เพื่อปรับปรุงพัฒนาให้เกิดทักษะต่อไป

๔) **วิมังสา** (หมั่นตรikirองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น) หมายถึง การใช้ปัญญาประกอบทำงาน ปัญญาที่ทำได้แก่วิชาความรู้ วิมังสา ก็คือปัญญา เป็นแสงสว่างของใจ เริ่ม

^{๑๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๓๑/๒๓๓.

ตั้งแต่รู้จักงานที่ทำว่าเราทำงานอะไร เป็นคุณหรือเป็นโทษ มีขอบเขตแค่ไหน รู้จักผลได้ผลเสียของงาน รู้จักวิธีทำงานนั้นให้ได้ผลคืออยู่เสมอ

ผู้หาเลี้ยงชีวิตที่มุ่งหวังความสำเร็จในชีวิต ต้องปฏิบัติตามหลักกรรมด้วยความพยายามอย่างดียิ่ง ต่อเนื่องกันเป็นลูกโซ่ ไม่ใช่ปฏิบัติเพียงข้อใดข้อหนึ่ง หรือเพียงสองหรือสามข้อ เพราะผลที่ได้รับจะไม่สำเร็จสมบูรณ์ แต่หากตั้งใจเลี้ยงชีวิตให้ประสบผลสำเร็จ จะต้องประกอบด้วยแนวทางดังแผนภูมิข้างล่างนี้

ทางแห่งความสำเร็จ (อิทธิบาท)	}	๑. พอใจ (ฉันทะ) ๒๕ % ๒. ใช้ความเพียร (วิริยะ) ๒๕ % ๓. เอาใจใส่ (จิตตะ) ๒๕ % ๔. หมั่นตรึกตรองพิจารณา (วิมังสา) ๒๕ %	} สำเร็จ ๑๐๐ %
---------------------------------	---	---	----------------

ผู้ทำอะไรจะสำเร็จถึงร้อยเปอร์เซ็นต์ต้องอาศัยความพยายามตั้งแต่เริ่มแรก คือ ข้อที่ ๑ จนถึงข้อสุดท้าย คือ ข้อที่ ๔ ในทางตรงกันข้ามผู้ไม่สำเร็จในการทำงานเลยมักจะขาดมาตั้งแต่ข้อแรกจนถึงข้อสุดท้าย หรือผู้สำเร็จแต่ได้ผลไม่ดีร้อยเปอร์เซ็นต์ มักจะขาดหรือบกพร่องข้อใดข้อหนึ่ง

อนึ่ง หลักกรรมของอิทธิบาท ๔ นี้ กล่าวได้ว่าเป็นพื้นฐานแห่งความสำเร็จของชีวิต และจะสัมพันธ์กับหลักกรรมข้ออื่นๆ เช่น วุฑฒิธรรม (ธรรมที่ทำให้เจริญ) สมชีวิติธรรม (ธรรมของคู่ชีวิต) ฌราวาสธรรม (ธรรมของผู้เป็นฌราวาส) เป็นต้น เมื่อบุคคลปฏิบัติตามธรรมได้อย่างเคร่งครัด ย่อมก่อให้เกิดพลังในการหล่อเลี้ยงชีวิตให้สืบต่ออายุได้ยาวนาน ทั้งในแง่การปฏิบัติธรรมและการปฏิบัติงาน

การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ จะช่วยเกื้อหนุนให้บุคคลประสบความสำเร็จในการดำเนินชีวิต โดยเริ่มจากความพอใจที่จะดำเนินชีวิตในทางที่ดี มีความเพียรที่จะเลี้ยงชีพในทางสุจริต มีจิตใจฝักใฝ่ในการหาเลี้ยงชีพนั้น ตลอดจนมั่นคงคอยเอาใจใส่ คอยดูแลรักษาหน้าที่ของตนเองไม่ให้เกิดบกพร่อง หรือพัฒนาหน้าที่ของตนให้ละเอียดรอบคอบยิ่ง ๆ ขึ้นไป การปฏิบัติตามหลักอิทธิบาท ๔ ดังนี้ได้ย่อมบรรลุถึงความดีคือ อรรถะ หรือประโยชน์ในระดับทิฏฐุธรรมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ที่มองเห็นในปัจจุบัน สัมปรายิกัตถประโยชน์คือประโยชน์ในด้านการพัฒนาจิตใจ และปรมัตถประโยชน์ ประโยชน์สูงสุดคือพระนิพพาน หรือบรรลุจุดหมายของชีวิตครบถ้วนบริบูรณ์ทุกระดับ จึงเกื้อกูลสังคมให้ใช้ความเพียรพัฒนาตนให้บรรลุถึงจุดหมายในระดับต่างๆ ตามความเหมาะสม ทั้งนี้เพื่อความอยู่ร่วมกันด้วยดีของสังคม ทำให้คนในสังคมมีความเพียรเพื่อพัฒนาตนให้เข้าถึงความดีงาม

และเกิดความผาสุกร่วมกัน หากสามารถยึดถือและปฏิบัติตามหลักธรรมเหล่านี้ได้ การประกอบอาชีพที่สุจริตแม้จะมีอุปสรรคน้อยเพียงใด มีความยากลำบากเพียงใด ก็ย่อมจะบรรลุความสำเร็จไปได้ด้วยดี เพราะความพยายามไม่ย่อท้อเหล่านั้นจะเป็นแรงผลักดันให้สามารถฟันฝ่าอุปสรรคนานัปการจนถึงซึ่งความสำเร็จได้ในที่สุด ถึงกระนั้นการประกอบอาชีพก็ต้องดำเนินอยู่ในแนวทางของสัมมาอาชีพะอยู่เสมอ จึงจะสามารถบรรลุถึงประโยชน์สุขดังกล่าว

๒.๔.๔ สីล ๕

ศีล คือ ความประพฤติดีทางกายและวาจา การรักษากายและวาจาให้เรียบร้อย ข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การหาเลี้ยงชีพที่ปราศจากการเบียดเบียนทั้งตนเองและบุคคลอื่น โดยมีศีล ๕ ข้อเป็นพื้นฐาน^{๑๕} คือ

- ๑) ปาณาติปาตา เวรมณี คือ เลี้ยงชีวิตด้วยการไม่ทำชีวิตสัตว์อื่นต้องลำบาก
- ๒) อทินนาทานา เวรมณี คือ เลี้ยงชีวิตด้วยการไม่ขโมย
- ๓) กามเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี คือ เลี้ยงชีวิตด้วยการไม่ประพฤติผิดในกาม
- ๔) มุสาวาทา เวรมณี คือ เลี้ยงชีวิตด้วยความสัตย์ ไม่กล่าวเท็จเลี้ยงชีพ
- ๕) สุราเมรยมัชชชปมาทัฏฐานา เวรมณี คือ เลี้ยงชีวิตด้วยความบริสุทธิ์ ไม่ให้ตนหรือผู้อื่นต้องมัวเมาจากเครื่องของมึนเมาทั้งจากสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๒.๔.๕ สุจริต ๓

การหาเลี้ยงชีวิตด้วยสุจริตชื่อตรงตามหลักพระพุทธศาสนานั้นครอบคลุมการดำเนินชีวิตทั้ง ๓ ด้าน คือ

๑. การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางกาย เรียก กายสุจริต
๒. การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางวาจา เรียก วาจาสุจริต
๓. การหาเลี้ยงชีวิตชอบทางใจ เรียก มโนสุจริต^{๑๖}

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๘๖/๒๔๗.

^{๑๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๒๗.

กายสุจริต ๓ อย่าง ประกอบด้วย เว้นจากฆ่าสัตว์ ๑ เว้นจากลักขโมย ๑ เว้นจาก
ประพฤตินอกใจในกาม ๑

วจีสุจริต ๔ อย่าง เว้นจากพูดเท็จ ๑ เว้นจากพูดส่อเสียด ๑ เว้นจากพูดคำหยาบ ๑
เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ ๑

มโนสุจริต ๓ อย่าง ไม่โลภอยากได้ของเขา ๑ ไม่พยาบาทปองร้ายเขา ๑
เห็นชอบตามครรลองคลองธรรม ๑

การหาเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตทั้ง ๓ ด้าน คือ ทั้งทางกาย วาจา และ
ใจ ย่อมส่งผลให้เกิดความสงบสุขในการดำเนินชีวิต เพราะสามารถสร้างฐานะความเป็นอยู่
ขึ้นได้ด้วยความดี ไม่ก่อเวรภัยให้กับผู้ใด รู้จักพูดรักษาน้ำใจและเชื่อมประโยชน์ให้เกิดความ
สามัคคีขึ้นได้ ในขณะที่เดียวกันการเลี้ยงชีพอย่างถูกต้อง ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นนั้นก็เป็
นแรงกระตุ้นให้เกิดความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่นอีกด้วย

๒.๔.๖ ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์

ทิฐุธรรมมีกัตถประโยชน์ เป็นหลักธรรมที่อำนวยประโยชน์สุขขั้นต้นของมนุษย์
๔ ประการ ดังความที่ปรากฏในทิมชาตสุตฺต แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ว่า

... ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้เพื่อสุขในภพนี้แก่
กุลบุตร คือ ๑. อุฏฐานสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น) ๒. อารักข
สัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการรักษา) ๓. กัลยาณมิตรตตา (ความเป็นผู้มีมิตรดี)
๔. สมชีวิตา (ความเป็นอยู่เหมาะสม)^{๒๐}

การที่จะบรรลุถึงประโยชน์ขั้นต้นในการหาเลี้ยงชีวิตได้นั้น จะต้องรู้จักวิธีการ
แสวงหาปัจจัยเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง มีความเพียรพยายามในการหาเลี้ยงชีพ ไม่กลัวต่อความ
ยากลำบาก นอกจากจะรู้วิธีการแสวงหาที่ถูกกฎหมายถูกต้องศีลธรรมแล้ว ผู้ที่เลี้ยงชีพชอบ
จะต้องรู้จักการเก็บรักษาทรัพย์สินเงินทองที่หามาได้นั้นอย่างเป็นสัดส่วน รู้ส่วนแห่งการใช้จ่าย
ที่เหมาะสมจำเป็น และเลือกคบคนที่มีความกระตือรือร้น มีความรับผิดชอบสูง อยู่ใน
สิ่งแวดล้อมที่เอื้อประโยชน์ในการพัฒนาตนเองด้วย ประกอบด้วย

๑) **อุฏฐานสัมปทา** ได้แก่ความขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่การงาน
ประกอบอาชีพที่สุจริตมีความชำนาญรู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตราหาอุปสรรคดำเนินการให้

^{๒๐} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๐.

ได้ผลดี ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ขยันในการประกอบกิจการงาน ยึดหลักธรรมคือความเพียร (วิริยะ) ในการเลี้ยงชีวิต ประกอบอาชีพที่สุจริตฝึกฝนให้มีความชำนาญและรู้จริง รู้จักใช้ปัญญาสอดส่องตรวจตรา หาวิธีการที่เหมาะสม จัดการและดำเนินการให้ได้ผลดีจนกระทั่ง ทำให้ทรัพย์เกิดขึ้นมาได้ ดังพุทธภาษิตที่ว่า อุกุฐาตา วินุทเต ฐนํ แปลว่าบุคคผล... ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้^{๒๒}

๒) **อารักขสัมปทา** ได้แก่การรู้จักรักษาคุ้มครองทรัพย์สมบัติที่หามาได้และผลงานอันตนได้กระทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรมให้ปลอดภัยจากการถูกขโมย การถูกยึดทรัพย์ และภัยธรรมชาติ คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสียไป

๓) **กัลยาณมิตรตตา** ได้แก่ การคบคนดีเป็นมิตร ความเป็นผู้มีเพื่อนที่ดี มีความรู้ ความประพฤติที่เป็นแบบอย่างให้ศึกษาและปฏิบัติตามได้ ก็รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อยู่อาศัย เลือกเสวนาคบหากับคนเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริต มีคุณธรรมจริยธรรม เลือกคบกัลยาณมิตรที่สามารถแนะนำให้ดำเนินชีวิตด้วยการเลี้ยงชีพที่เหมาะสมดีงาม ไม่คบผู้ที่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย

๔) **สมชีวิตา** ได้แก่ ความเป็นผู้ดำเนินชีวิตอย่างเหมาะสมกับฐานะความเป็นอยู่ คนที่มั่งมีก็ไม่ฟุ้งเฟ้อจนกระทั่งหมดตัว คนที่มีน้อยก็รู้จักใช้จ่ายตามความจำเป็น รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่าย เป็นอยู่พอดีสมรายได้ ไม่ให้ฝืดเคืองหรือฟุ้งเฟ้อ ให้รายได้นือรายจ่าย รู้จักประหยัดเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๒๓}

หัวใจเศรษฐี หรือ หลักการทั้ง ๔ ข้างต้นนั้น กล่าวโดยสรุปได้ว่า “ **ขยันหา รักษาดี มีกัลยาณมิตร เลี้ยงชีวิตชอบ** ”

การยึดหลักทฤษฎีธรรมิกกัตถประโยชน์ทั้ง ๔ ข้อข้างต้นและปฏิบัติตามอย่างถูกต้องเหมาะสม จะช่วยให้ผู้หาเลี้ยงชีวิตประสบกับความเจริญรุ่งเรือง มีกำลังใจในการดำเนินชีวิต มั่นใจในอาชีพที่ตนประกอบ และเป็นแนวทางเพื่อการพัฒนาสติปัญญาได้อย่างต่อเนื่อง

^{๒๒} ส.ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕.

^{๒๓} อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๕.

๒.๔.๗ กุลจิรัฏฐิติธรรม

กุลจิรัฏฐิติธรรม ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่ได้นาน เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ผู้หาเลี้ยงชีพประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีความมั่นคงเป็นเศรษฐีได้ หลักกุลจิรัฏฐิติธรรม ประกอบด้วย

- ๑) อนุรักษ์เวสนา ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
- ๒) ชินณปฏิสังขรณา ของเก่าของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
- ๓) ปริमितปานโกชนา รู้จักประมาณในการกินการใช้จ่าย
- ๔) อธิปัจจสัจวันตสถาปนา ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน^{๒๔}

ในทางตรงกันข้าม ตระกูลที่มั่งคั่งร่ำรวยจะตั้งอยู่ไม่ได้ยาวนานก็เพราะขาดคุณธรรมทั้ง ๔ ประการข้างต้นนั้นเช่นเดียวกัน^{๒๕} ดังพุทธพจน์ในกุกสูตฺร แห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ว่า

... ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความใหญ่ใน โลกทรัพย์แล้ว ย่อมดำรงอยู่ได้ไม่นานเพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ ๑) ไม่แสวงหาพัสดุที่หายไป ๒) ไม่ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า ๓) ไม่รู้จักประมาณในการบริโภค ๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษทุศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน ตระกูลใดตระกูลหนึ่งถึงความใหญ่ใน โลกทรัพย์แล้ว ย่อมตั้งอยู่ได้นานเพราะเหตุ ๔ ประการ หรือเหตุใดเหตุหนึ่งบรรดาเหตุ ๔ ประการนั้น คือ ๑) แสวงหาพัสดุที่หายไป ๒) ซ่อมแซมพัสดุที่เก่าคร่ำคร่า ๓) รู้จักประมาณในการบริโภค ๔) ตั้งสตรีหรือบุรุษผู้มีศีลให้เป็นใหญ่ในเรือน^{๒๖}

ครอบครัว หรือสังคมที่ประพฤติปฏิบัติตามหลักของกุลจิรัฏฐิติธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ ย่อมประสบแต่ความเจริญ ความตั้งมั่นแห่งตระกูลยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่หาเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง ประารถความสำเร็จในการประกอบอาชีพ จะต้องรู้จักหลักกุลจิรัฏฐิติธรรมทั้ง ๔ ประการดังกล่าว

^{๒๔} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๓๓.

^{๒๕} พระบาลีอธิบายเหตุที่ตระกูลมั่งคั่งร่ำรวยตั้งอยู่ไม่นานคือ ...นญฺฐึ น คเวสนติ, ชินณํ น ปฏิสงฺขโรนติ, อปริमितปานโกชนา โหนติ, ทุสฺสึลํ อิตฺถึ วา ปุริสํ วา อาธิปัจเจ รุเปนติ. อจ.จตุกก. (บาลี) ๒๑/๒๕๘/๒๗๗.

^{๒๖} อจ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๕๘/๓๓๕ - ๓๓๖.

๒.๕ หลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีวะ

พระพุทธศาสนา นอกจากจะมีหลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ผู้เลี้ยงชีวิตชอบเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าแล้ว ยังมีหลักธรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เลี้ยงชีพที่สุจริตประสบความสำเร็จยิ่งขึ้นไปอีกด้วย ที่เด่นชัดพอประมวลได้ดังนี้

๒.๕.๑ สังคหัตถุ ๔

ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือ ยึดเหนี่ยวใจบุคคลและประสานหมู่ชนไว้ในสามัคคี^{๒๖} ประกอบด้วย

๑) **ทาน** การให้ คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ แม้ว่าการเลี้ยงชีวิตจะยังไม่ประสบผลสำเร็จทั้งหมดก็ตาม การเสียสละทานตลอดถึงการให้ความรู้และแนะนำสั่งสอนตนเองและบุคคลอื่นให้เลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบ ก็จัดเป็นการให้ทานอย่างหนึ่งเช่นกัน

๒) **ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ** ไม่เลี้ยงชีวิตด้วยการกล่าวคำเท็จ หรือหาเลี้ยงชีวิตด้วยความไม่จริง แต่หาเลี้ยงชีพด้วยการใช้วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือ กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำที่แสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม

๓) **อิตถจริยา** การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจกรรมสาธารณะ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมสังคมในทางจริยธรรม

๔) **สมานัตตตา** ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลายปฏิบัติสม่ำเสมอทั้งในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๒๗}

ผู้ที่หาเลี้ยงชีพที่สุจริตธรรม ย่อมต้องมีจิตใจอ่อนโยน รู้จักเสียสละ โอบอ้อมอารี มีไมตรีจิตและเป็นมิตรต่อทุกคน กล่าวคือช่วยเหลือเกื้อกูลญาติพี่น้องเพื่อนบ้านและเพื่อนร่วมงาน ตลอดถึงงานสังคมต่าง ๆ รู้จักแบ่งปันวัตถุสิ่งของ พุดจาสุภาพเรียบร้อย บำเพ็ญ

^{๒๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๒๗} อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๒๒.

สาธารณประโยชน์ วางตนเสมอต้นเสมอปลาย อย่างนี้ถือว่าเป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี เป็นอุบาสกที่ดีในพระพุทธศาสนา

๒.๕.๒ พรหมวิหารธรรม ๔

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์ด้วยกันโดยชอบ^{๒๘} ประกอบด้วย

๑) เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข การเลี้ยงชีวิตด้วยสุจริตธรรมนอกจากจะเป็นสัมมาชีพแล้ว ยังเป็นอาชีพที่ทำประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่นด้วย

๒) กรุณา ความสงสาร การเลี้ยงชีวิตที่ปราศจากโทษ ไม่ประกอบอาชีพที่ทำลายตนเองและบุคคลอื่นให้เดือดร้อน ในขณะเดียวกันก็เลี้ยงชีวิตด้วยความกรุณาไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น

๓) มุทิตา มีความยินดีเมื่อบิวารหรือบุคคลที่รู้จักประสบผลสำเร็จกับอาชีพการงาน มีจิตใจ phóngใสบึกบาน เมื่อทราบว่าอาชีพเหล่านั้นถูกต้องชอบธรรม

๔) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลางอันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรม ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขาได้รับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับ ความรับผิดชอบของตน^{๓๐}

ผู้ที่ตั้งมั่นในการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้องชอบธรรม ย่อมตั้งอยู่ในพรหมวิหารธรรม ทั้งความเมตตารักใคร่ปรารถนาดี มีความสงสารคิดช่วยเหลืออนุเคราะห์แก่เพื่อนมนุษย์ พลอยยินดีเมื่อคนอื่นประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต จนสามารถสร้างฐานะจากการประกอบอาชีพ

^{๒๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕.

^{๓๐} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/ ๒๒๘ / ๒๓๒.

ที่สุจริต และรู้จักปล่อยวางทำให้เป็นกลางเมื่องานนั้นยังไม่สำเร็จผล นี่เป็นหลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีวะ

๒.๕.๓ ฃรราวาสธรรม ๔

ธรรมสำหรับฃรราวาส ผู้ครองเรือน เป็นหลักการครองชีวิตของคฤหัสถ์^{๓๐} ประกอบด้วย

- ๑) **สัจจะ** ความจริง ซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริ่งใจ พุคจริ่ง ทำจริ่ง
- ๒) **ทมะ** การฝึกฝน การข่มใจ ฝึกนิสัย ปรับตัว รู้จักควบคุมจิตใจ ฝึกหัด คัดนิสัยแก้ไขข้อบกพร่อง ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญา
- ๓) **ขันติ** ความอดทน ตั้งหน้าทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็งทนทาน ไม่หวั่นไหว มั่นในจุดหมาย ไม่ท้อถอย
- ๔) **จาคะ** ความเสียสละ สละกิเลส สละความสุขสบายและผลประโยชน์ส่วนตนได้ ใจกว้าง พร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น พร้อมทั้งจะร่วมมือช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัว^{๓๑}

บุคคลผู้ประกอบด้วยคุณธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สามารถพัฒนาตนจากการเลี้ยงชีพธรรมดาให้เจริญก้าวหน้าในสังคมและสามารถเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ นอกจากนั้นยังสามารถเป็นผู้นำชุมชนและให้คำแนะนำแก่คนอื่น ทั้งนี้เพราะตนเป็นผู้ตั้งอยู่ในหลักสุจริตธรรมดังกล่าวมานั่นเอง

๒.๕.๔ สัปปริสธรรม ๗

พระพุทธศาสนามีทัศนะเกี่ยวกับการแสวงหาในรูปการทำงานไว้มากมาย ดังแสดงออกมาในรูปของพุทธภาษิตต่างๆ เช่น อาพวกสูตรว่า ปฏิรูปการี ชุรวา อฏฐาดาวินุทเต ธนั แปลว่าบุคคลผู้ทำการเหมาะสม ไม่ทอดธุระ ขยันหมั่นเพียร ย่อมหาทรัพย์ได้^{๓๒} ในสรภมิกชาดก ว่า น หิ จินุตามยา โภคา อิตฺถิยา ปุริสสุส วา แปลว่า ไม่ว่าจะเป็

^{๓๐} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตฺโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๓๕.

^{๓๑} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๘๔๕/๓๑๖.

^{๓๒} ส. ส. (บาลี) ๑๕/๒๔๖/๒๕๕. ส. ส. (ไทย) ๑๕/๒๔๖/๓๕๓.

หญิงหรือชาย โภคะทั้งหลายสำเร็จได้เพราะความคิดไม่มีเลย^{๓๔} ในทิมชาณสูตรว่า อุกุฐาตา กम्मเชยฺยสุ อปฺปมตฺโต วิชานวา สมนํ กปฺเปติ ชีวิกํ สมฺภตํ อนฺรกุขติ แปลว่า คนขยันหมั่นเพียร ในการงาน ไม่ประมาท รู้วิธีการเลี้ยงชีพแต่พอเหมาะ รักษาทรัพย์ที่หามาได้^{๓๕}

จากพุทธภาษิตที่นำมาอ้างอิงข้างต้น จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญแก่ การแสวงหาหรือการทำงานเป็นอย่างมาก โดยสอนให้ผู้ที่ขวนขวายทั้งหลายไม่ว่าหญิงหรือ ชายต้องมีคุณธรรมคือความขยันหมั่นเพียร คุณดูแลเอาใจใส่ในกิจการงานของตนอย่างสม่ำเสมอ ไม่ทอดทิ้ง สอนให้ลงมือกระทำด้วยความพยายามของตน ไม่สนับสนุนแต่เพียงการคิดโดย ปราศจากการลงมือกระทำ นอกจากนี้ ยังได้ให้นำหนักไปที่ความไม่ประมาทในการ ประกอบการผลิตหรือการทำงานต่าง ๆ และสอนเน้นให้รู้จักการดำเนินชีวิต รู้จักการใช้จ่าย และรักษาทรัพย์ที่ได้มา รู้จักการเลี้ยงชีวิตแต่พอเหมาะพอดีกับตนเอง ดังนั้นธรรมของ สัตบุรุษ ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ คุณสมบัติของคนดี ธรรมของผู้ดี มี ๗ ประการ คือ

๑) **ธัมมัญญูตา** ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือรู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้ หลักการรู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งกรรมคา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้ เกิดผล เช่น รู้ว่าอาชีพที่ตนประกอบนั้นมีคุณหรือมีโทษอย่างไร ให้คุณในด้านไหนบ้าง เมื่อ ดำเนินตามอาชีพนั้นแล้วส่งผลกระทบต่อชีวิตและสังคมอย่างไร หากเป็นโทษก็พึงละการหา เลี้ยงชีพด้านนั้น แต่หากเป็นคุณเป็นอาชีพที่สุจริต ไม่เป็นอาชีพที่เบียดเบียนใคร ๆ เมื่อ ประกอบอาชีพนั้นแล้วไม่เกิดทุกข์ภัยแก่ตนและบุคคลอื่นภายหลัง นี่แสดงว่ารู้จักเหตุและผล หรือรู้จักธรรมนั่นเอง

๒) **อัตถัญญูตา** ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการประกอบอาชีพนั้น

๓) **อิตถัญญูตา** ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้ เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป

๔) **มัตถัญญูตา** ความรู้ประมาณ คือ ความพอดี ไม่โลภจนเกินควร หากมีทรัพย์ อันเกิดจากอาชีพ ก็รู้จักใช้จ่ายแต่พอเพียง เสียสละแบ่งปันและเหลือเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น

^{๓๔} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๓๕/๒๘๓. พุ.ชา. (ไทย) ๒๓/๑๓๕/๔๑๕.

^{๓๕} อัง.อฎฐก. (บาลี) ๒๓/๕๔/๒๓๓. อัง.อฎฐก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๔.

๕) **กาลัญญตา** ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสม เป็นต้น

๖) **ปริสัจญตา** ความรู้จักบริษัท คือ รู้ว่าอาชีพที่ตนทำนั้นถูกต้องตามหลักจริยธรรมของชุมชน รู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างไร เป็นต้น

๗) **บุคลลัญญตา** หรือ บุคคลปโรปริญญตา ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอักษาสัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิงหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้ จะตำหนิ ขกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น^{๓๖}

นอกจากนี้ พระพุทธศาสนายังมีหลักธรรมของนักแสวงหาที่ดีซึ่งเรียกว่า ปาปณิกกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่ประกอบการค้าขาย หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพการการค้าขายแล้ว ต้องยึดหลักธรรม ๓ ประการ ดังปรากฏหลักฐานในพุทธปิฎกสูตร อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ว่า

... พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ไม่นานนักก็ถึงความเป็นผู้ยิ่งใหญ่ไพบลุย์ใน โลกทรัพย์ คือ ๑) มีตาคี ๒) มีธุรกิจดี ๓) เพียบพร้อมด้วยที่พักพิงอาศัย^{๓๗}

หลักปาปณิกกรรมทั้ง ๓ ประการ ข้างต้น อธิบายได้ว่า

- ๑) **จักขุมา** คือ มีตาคี หรือมีวิสัยทัศน์ที่ดี ยาวไกล ได้แก่ มีความรู้จักสินค้าเป็น อย่างดี สามารถดูของเป็น และคำนวณราคา กะทุนแก่งกำไรได้อย่างแม่นยำ
- ๒) **วิฐุโร** คือ มีความชัดเจนในธุรกิจ สามารถรู้แหล่งซื้อแหล่งขาย รู้ความเคลื่อนไหวความต้องการของตลาด สามารถจัดซื้อจัดจำหน่าย รู้ใจและรู้จักเอาใจลูกค้าเป็นอย่างดี
- ๓) **นิสสยสัมปັນโน** หมายถึง มีความพร้อมเรื่องเงินทุนและปัจจัยการผลิต เป็นที่ เชื่อถือไว้วางใจของนักลงทุนต่าง ๆ มีความสามารถในการประสานงานเพื่อหาทุนมาดำเนินธุรกิจการค้าขายได้โดยง่าย^{๓๘}

^{๓๖} อ. สดุดก. (ไทย) ๒๓ / ๖๕ / ๑๑๔.

^{๓๗} อ. ติก. (ไทย) ๒๐/๒๐/๑๖๓.

^{๓๘} อ. ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๑๖๒.

อีกประการหนึ่ง ผู้ที่จะประสบความสำเร็จในการแสวงหาโภคทรัพย์ด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริตตามหลักการทั้งสามข้อข้างต้นนั้นแล้ว ยังมีหลักปฏิบัติสำหรับอาชีพการงานของตนที่ควรใส่ใจอีกด้วย ดังความที่ปรากฏในปฐมปาปณิกสูตร คัมภีร์อังคุตตรนิกาย ติกนิบาตรว่า

... พ่อค้าประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ อาจได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้เพิ่มพูนมากขึ้น คือ ๑) เวลาเช้า ตั้งใจจัดแจงการงานดี ๒) เวลาเที่ยงตั้งใจจัดแจงการงานดี ๓) เวลาเย็น ตั้งใจจัดแจงการงานดี^{๓๕}

ในการทำงานนั้น หากหวังผลที่สมบูรณ์แห่งการงานที่ทำอยู่จะต้องยึดหลักการเหล่านี้ด้วยคือ

- ๑) ตื่นแต่เช้าเอาใจใส่ในกิจการงานของตน กล่าวคือ ไม่เป็นคนนอนตื่นสาย ไม่เห็นแก่การนอนมากเกินไปจนเป็นเหตุให้อาชีพการงานเสียหาย
- ๒) เวลากลางวันเอื้อเพื่อสนใจในกิจการงานของตน กล่าวคือ ต้องหมั่นดูแลเอาใจใส่กิจการงานของตน ไม่ทิ้งธุระหน้าที่ที่ตนรับผิดชอบอยู่
- ๓) เวลาเย็น ตรวจตรากิจการงานของตน กล่าวคือ เมื่อเสร็จสิ้นภารกิจในแต่ละวันแล้ว ต้องคอยตรวจตราดูแลความเรียบร้อย เพื่อให้รู้ว่าสิ่งใดควรปรับปรุงแก้ไข ถูต้องมีประสิทธิภาพหรือไม่อย่างไร เพื่อจะได้จัดการอย่างถูกต้องเหมาะสมต่อไป^{๓๖}

ขึ้นชื่อว่าการแสวงหาด้วยการลงทุนประกอบอาชีพ หรือทำธุรกิจอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ย่อมมีผลเป็น ๓ อย่าง คือ ขาดทุน เท่าทุน และได้กำไร ในพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้เช่นเดียวกัน โดยในวนัชชสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้กล่าวถึงสาเหตุที่ทำให้บุคคลผู้ประกอบธุรกิจดำเนินกิจกรรมการค้าการขาย ต้องประสบภาวะขาดทุนหรือได้กำไรไว้อย่างน่าสนใจ สรุปได้ว่า

... นักค้าขาย ๔ ประเภท ที่เข้าไปบอกนักบวชว่าจะอุปถัมภ์บำรุงพวกที่หนึ่ง พุคแล้วไม่ทำตามทีพุค พวกที่สอง พุคแล้วทำบ้างไม่ทำบ้าง ไม่เอาใจใส่

^{๓๕} อัง.ติก. (ไทย) ๒๐/๑๕/๑๖๒.

^{๓๖} พระมหาสิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา (บัณฑิตวิทยาลัย มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๖๗.

พวกที่สาม พุดแล้วทำตามที่พุด พวกที่สี่ พุดแล้วทำดีกว่าที่พุด ย่อมมีผลต่าง ๆ กัน คือพ้อคำที่พุดอย่างใด ไม่ทำอย่างที่พุด เป็นเหตุให้ขาดทุน พ้อคำที่พุดว่าจะให้สิ่งใดแต่ให้สิ่งที่ต่างจากที่พุดไว้ เป็นเหตุให้ไม่ได้กำไร พ้อคำที่พุดอย่างใด ทำอย่างนั้น เป็นเหตุให้ได้กำไรตามที่หวังไว้ ส่วนพ้อคำที่พุดอย่างใด ทำยิ่งกว่าที่พุดไว้ เป็นเหตุให้ได้กำไรยิ่งกว่าที่หวังไว้^{๔๑}

ดังนั้น หลักการของผู้แสวงหาทรัพย์ โดยเฉพาะผู้ที่ประกอบธุรกิจการค้าขาย ต่างๆ หากหวังที่จะประสบความสำเร็จในอาชีพค้าขายที่ตนทำอยู่ จึงควรทำความเข้าใจใน เหตุและผลของการขาดทุนและได้กำไรที่พระพุทธศาสนานำเสนอไว้ และยึดเป็นหลักปฏิบัติ ตามเพื่อความเจริญก้าวหน้าแห่งอาชีพการงานของตน

๒.๕.๕ ความสันโดษ

ความสันโดษ หมายรวมถึงความพอดี พอเพียง พอใจ ในสิ่งที่ตนได้ในสิ่งที่ตนมีความสันโดษจัดเป็นคุณธรรมที่สำคัญยิ่งประการหนึ่งสำหรับวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบัน ซึ่งเป็นยุคที่มีความสะดวกสบายพร้อมด้วยวัตถุสิ่งของมากมายเป็นเหตุให้เกิดความโลภ ความไม่สันโดษได้โดยง่าย คัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวไว้ว่า ความสันโดษ คือความยินดีในสิ่งที่ตนได้นำความสุขมาให้^{๔๒} ดังพุทธพจน์ในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบทว่า ตถุสิ สุขายา อิตริตเรน^{๔๓} แปลว่า ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำสุขมาให้^{๔๔} นอกจากนี้แล้ว พระพุทธศาสนายังสอนต่อไปอีกว่า เมื่อได้สิ่งใดมาแล้วก็ควรมีความยินดี พอใจในสิ่งที่ตนได้มานั้น ไม่ควรโลภมากจนเกินเหตุเพราะอาจทำให้เกิดความเสื่อมขึ้นมาได้ รวมทั้งสอนให้ไม่ให้ดูหมิ่นดูแคลนในลาภหรือสิ่งที่ตนได้มาโดยชอบธรรมซึ่งแม้มีปริมาณมาก หรือน้อยก็ตาม ดังพุทธพจน์ในคัมภีร์วินัยปิฎก ภิกขุณีวิภังค์ว่า ยํ ลทุขํ เตน ตถุสิ พุพฺ อติโลโก หิ ปาปโก^{๔๕} แปลว่า ได้สิ่งใดควรพอใจสิ่งนั้น ความโลภเกินไปเป็นความชั่วร้าย^{๔๖} และพุทธ

^{๔๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๗๕ / ๑๒๔.

^{๔๒} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔.

^{๔๓} จุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๑/๗๔.

^{๔๔} จุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๑/๑๓๖.

^{๔๕} วิ.ภิกขุณี. (บาลี) ๓/๗๕๓/๗๘.

^{๔๖} วิ.ภิกขุณี. (ไทย) ๓/๗๕๓/๑๒๘.

พจน์ที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ชรรมบทว่า นลาภี นาติมณฺเญยฺย นาณฺเญสฺส ปิหยญฺจเร^{๔๗} แปลว่า ไม่ควรคูหมั่นลาภของตน ไม่ควรเที่ยวปรารถนาลาภของคนอื่น^{๔๘}

นอกจากนี้ คำว่า **สันโดษ** แปลว่า ความยินดี ความพอใจ หมายถึง ความยินดีด้วยของของตนซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียร โดยชอบธรรม ความยินดีด้วยปัจจัยสี่ตามที่ตนมีตามที่ตนได้หรือความรู้จักอิมรู้จักพอ พระพุทธศาสนาได้แบ่งคุณธรรมคือสันโดษออกเป็น ๓ ประเภท^{๔๙} ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความยินดีตามที่ตนได้ตนมี และยินดีตามกำลังตามความสมควร คือ

๑) **ยถาลาภสันโดษ** หมายถึง ความยินดีตามที่ได้ ความยินดีตามที่พึงได้ คือตนได้สิ่งใดมา หรือเพียรพยายามหาสิ่งใดได้มา เมื่อเป็นสิ่งที่ตนพึงได้ ควรได้ ไม่ว่าจะหายาบหรือประณีตแค่ไหน ก็ยินดีพอใจด้วยสิ่งนั้น ไม่คิดใจอยากได้สิ่งอื่น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาอยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาคคนอื่น

๒) **ยถาพละสันโดษ** หมายถึง ความยินดีตามกำลัง คือ ความยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกายสุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลังที่ตนมี หรือได้สิ่งใดอันไม่เหมาะสมเป็นอันตรายต่อกำลังร่างกายสุขภาพมา เช่น ได้อาหารที่แสดงต่อโรคของตนหรือเกินกำลังการบริโภคใช้สอยก็ไม่หวงแหนเสียดายเก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน แต่ยอมสละให้แก่ผู้อื่นที่จะใช้ได้ และรับหรือแลกเอาสิ่งที่ถูกโรคกับตนแต่เพียงที่พอแก่กำลังการบริโภคใช้สอยของตน

๓) **ยถาสารูปสันโดษ** หมายถึง ความยินดีตามสมควร คือ ความยินดีตามที่เหมาะสมกับตนอันสมควรแก่ภาวะฐานะ และแนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจหรือการทำงานของตน

กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความสันโดษก็คือความพอดีหรือความเหมาะสมนั่นเอง ซึ่งในการพิจารณาหาความพอดีอย่างใดอย่างหนึ่งนั้น ต้องพิจารณาให้ครบถ้วนทั้งเหตุผล ปัจจัย และเงื่อนไขต่าง ๆ จึงจะหาจุดที่พอดีหรือเหมาะสมได้

^{๔๗} บุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๖๕/๘๑.

^{๔๘} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๖๕/๑๔๓.

^{๔๙} ที.อ. (ไทย) ๑/๒๕๓.

พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญกับหลักการว่าด้วยเรื่องสัน โดชมากพอสมควร
ดังมีพุทธสุภาษิตกล่าวไว้เปรียบเทียบกับทรัพย์ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท ว่า สนุ
ตุญฺฐิปรมฺมิ ธนํ^{๕๐} แปลว่า ความสัน โดชเป็นทรัพย์อย่างยิ่ง^{๕๑} หรือที่ว่า ตุนฺฐิ สุขา ยา อิตริ
ตเรน^{๕๒} แปลว่า ความยินดีด้วยปัจจัยตามมีตามได้ นำความสุขมาให้^{๕๓}

ความสัน โดช หากมองในอีกมุมหนึ่งก็คือความพอประมาณนั่นเอง ดังนั้น หาก
สังคมใดมีความสัน โดชคือการรู้จักพอประมาณ โดยการยึดหลักคือ “ยินดีในสิ่งที่ตนได้
พอใจในสิ่งที่ตนมี เป็นคนโศกดีที่สุด”^{๕๔} แล้วสังคมนั้นก็จะมีแต่ความสุข เพราะความพอดี
ความพอประมาณหรือสัน โดชก่อให้เกิดความสุขได้ในทุก ๆ ที่ ทุก ๆ เวลา ดังพุทธภาษิตที่
รับรองไว้ว่า มตฺตญฺญาต สทา สานุ^{๕๕} แปลว่า ความเป็นคนรู้จักประมาณ นำความสุขมาให้
ในกาลทุกเมื่อ^{๕๖}

๒.๕.๖ อคติ ๔

อคติ คือ ฐานะอันไม่พึงถึง ทางของความประพฤติที่ผิด ความไม่เที่ยงธรรม
หรือความลำเอียง การถึงอคติ^{๕๗} มี ๔ อย่าง คือ ๑) ฉันทาคติ ๒) โทสาคติ ๓) โมหาคติ
๔) ภยาคติ^{๕๘}

การที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะประพฤติไม่เป็นธรรม ไม่เที่ยงตรงนั้น ทาง
พระพุทธศาสนาได้กล่าวเหตุไว้ ๔ อย่าง ด้วยกัน ดังเนื้อความที่ปรากฏในปฐมมคติสูตรแห่ง
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ว่า

^{๕๐} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๒๐๔/๕๓.

^{๕๑} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖.

^{๕๒} พุ.ธ. (บาลี) ๒๕/๓๓๑/๖๔.

^{๕๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๑/๑๓๖.

^{๕๔} พระมหาศิริวัฒน์ อริยมณี (จันต๊ะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจาก
มุมมองของพระพุทธศาสนา”, หน้า ๑๖๗.

^{๕๕} ขุทฺทก.อ. (บาลี) ๑๕๕

^{๕๖} อ.อ. (ไทย) ๒๘๘.

^{๕๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๖/๑๕๖.

^{๕๘} อัง.จตุกก (ไทย) ๒๑/๑๓/๒๓.

... บุคคลใดละเมิดความชอบธรรมเพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ ยศของบุคคลนั้นย่อมเสื่อม คุจดวงจันทร์ข้างแรม บุคคลใดไม่ละเมิดความชอบธรรม เพราะฉันทาคติ โทสาคติ โมหาคติ ภยากติ ยศของบุคคลนั้นย่อมบริบูรณ์ คุจดวงจันทร์ข้างขึ้น ^{๕๕}

การไม่มีอคติ ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้าในการประกอบอาชีพการงาน โดยเฉพาะคือการจัดสรรผลผลิตหรือการจัดสรรปัจจัยการผลิตระหว่างกัน ให้แต่ละคนได้เข้าถึงปัจจัยการผลิตอย่างเท่าเทียมกัน และในขณะเดียวกัน การดำรงตนอยู่ในอคติก็ย่อมเป็นเหตุนำมาซึ่งความเสื่อม ความไม่เจริญในอาชีพการงานอีกด้วย

การไม่วางตนอยู่ในอคติธรรมคือ ไม่ลำเอียงเพราะเหตุต่าง ๆ ทั้งสี่ประการข้างต้นคือ

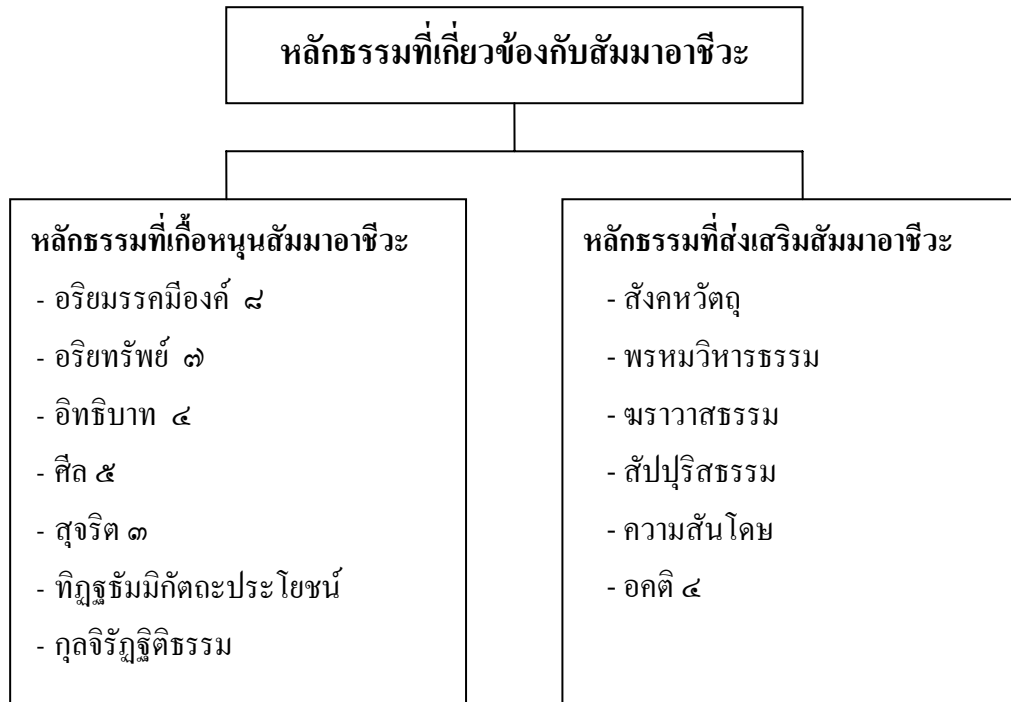
- ๑) ฉันทาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความรักใคร่กัน
- ๒) โทสาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความขัดเคืองกัน
- ๓) โมหาคติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความหลง
- ๔) ภยากติ ได้แก่ ถึงความลำเอียงเพราะความกลัว^{๖๐}

การหาเลี้ยงชีพที่ปราศจากอคติทั้ง ๔ ประการจัดเป็นคุณธรรมและจริยธรรมในการดำเนินชีวิตที่ผู้เลี้ยงชีวิตทั้งหลายควรยึดเป็นแนวทางปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์ในการเลี้ยงชีวิต

สรุปความว่าคุณธรรมดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ เป็นหลักธรรมที่สำคัญและจำเป็นสำหรับพุทธบริษัททั่วไป เนื่องจากเป็นหลักธรรมที่จะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งด้านกาย วาจา และจิตใจ ของบุคคลให้ดีขึ้น คือ เป็นแนวทางในการหาเลี้ยงชีพ ให้รู้จักการคิดอย่างมีเหตุผลอันจะส่งผลมาถึงการประพฤติทางกาย วาจา ให้มีความประพฤติและปฏิบัติที่ดีงาม เป็นสิ่งที่จะช่วยสนับสนุนต่อการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องดีงามและมีความสุข

^{๕๕} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗-๑๘/๒๕-๓๐.

^{๖๐} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๗/๒๓.

แผนภูมิที่ ๓ หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะ

๒.๖ สรุปสาระสำคัญ

“สัมมาอาชีวะ” หมายถึง การเว้นจากมิจฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น สัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมข้อหนึ่งในมรรค ๘ ซึ่งเป็นแนวทางการดับทุกข์หรือการแก้ไขปัญหาชีวิต มุ่งผลในทางปฏิบัติให้ทุกคนจัดการกับชีวิตที่เป็นอยู่จริงๆ ในโลกนี้ เพื่อให้สอดคล้องกับการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องของคนแต่ละคน โดยอยู่บนพื้นฐานการดำเนินชีวิตด้วยการประพฤติชอบ หรือการเลี้ยงชีพชอบเรียกว่าสุจริต ๓ ได้แก่ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

การเลี้ยงชีพชอบทางกายหมายถึง การประกอบอาชีพที่ถูกต้อง เหมาะสม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการแสวงหาทรัพย์ของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เว้นจากมิจฉาวิชาทั้ง ๕ ประการ และมิจฉาชีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

นอกจากนี้การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังต้องงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย ทูจริต คดโกง ด้วยรูปแบบต่างๆ ทั้งโดยทางตรงคือการลักทรัพย์ โดยทางอ้อมการคอร์รัปชันเงินโยบาย รวมไปถึงการทูจริตคดโกง การหลีกเลี้ยงภามี การปลอมแปลง

เลียนแบบ ตลอดจนการหาเลี้ยงชีพที่ไม่สุจริตด้วยการกระทำทางกาย การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องนั้นจะต้องไม่เป็นไปเพื่อการมอมเมา หลอกหลวง หรือนำพาไปสู่อบายมุขต่างๆ อันเป็นสาเหตุให้ตนเองและบุคคลอื่นหลงผิด รวมไปถึงลักษณะอาชีพที่มีการหลอกหลวง

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา หมายถึง การเลี้ยงชีพด้วยวาจาที่สุจริต จัดเป็นกุศลกรรมและเป็นการดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีวะ ประกอบด้วย การไม่โกหกหลอกหลวงเลี้ยงชีพ การไม่พูดต่อเสียดเลี้ยงชีพ การไม่พูดคำหยาบเลี้ยงชีพ การไม่พูดเพื่อเจ้อเลี้ยงชีพ การไม่ประจบเลี้ยงชีพ การไม่บังคับงู้อะเลี้ยงชีพ ในขณะที่เดียวกันควรมีวาจาพูดอ่อนหวาน ประสานประโยชน์ การพูดอ่อนหวานประสานประโยชน์จึงจัดว่าเป็นการเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

การเลี้ยงชีพชอบทางใจ หมายถึง ลักษณะของการคิดที่ดี เป็นไปเพื่อการประสานประโยชน์ ประกอบด้วย การไม่โลภอยากได้ทรัพย์สินคนอื่นเลี้ยงชีพ การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ การไม่คิดเอาใจเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญ เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ

สัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบมีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการคือ

๑. อัตตประโยชน์ ประโยชน์ที่มีจุดมุ่งหมายสำหรับตนเอง ประกอบด้วย

๑) ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือทิวฐุชัมมิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์ที่ได้รับในปัจจุบัน

๒) ประโยชน์เบื้องหน้า หรือ สัมปรายิกัตถะ หมายถึง ประโยชน์ที่สูงขึ้นไปอีก ความเจริญรุ่งเรืองในอนาคต

๓) ประโยชน์สูงสุดหรือปรมัตถะ หมายถึง ประโยชน์ขั้นสูงสุด

๒. ปรัตถประโยชน์ คือ ประโยชน์ต่อผู้อื่น

๑. อุภยัตถประโยชน์ จุดหมายร่วมกันหรือประโยชน์ทั้งสองฝ่าย

การยึดเป้าหมายดังกล่าวย่อมาจะช่วยให้ประสบความสำเร็จรุ่งเรืองในการเลี้ยงชีพ หรือในการครองชีพของตนด้านต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความเจริญงอกงามของชีวิต หรือสิ่งที่จะช่วยทำให้ชีวิตดีขึ้น เจริญขึ้น รวมไปถึงคุณธรรมที่ทำให้ชีวิตก้าวหน้า ผลที่จะได้รับจากเลี้ยงชีพในทางที่ชอบตามหลักสัมมาอาชีวะนี้ก็คือ ๑) ผลเพื่อตน (อัตตัตถะ) ๒) ผลเพื่อผู้อื่น (ปรัตถะ) ๓) ผลเพื่อทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ)

สัมมาอาชีวะจะส่งผลให้ผู้เลี้ยงชีวิตประสบผลสำเร็จได้ จะต้องมียุทธธรรมที่
เกื้อหนุน และส่งเสริม จึงจะทำให้การดำเนินชีวิตก้าวหน้า ยุทธธรรมที่เกื้อหนุนได้แก่
อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยทรัพย์ ๗ อิทธิบาท ๔ สีล ๕ สุจริต ๓ ทิฏฐธรรมมิกัตถะ
ประโยชน์ และกุศลจิรัฏฐิติธรรม ส่วนหลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีวะ ได้แก่ สังคหวัตถุ
พรหมวิหารธรรม ขรรษาธรรม สัมปยุตธรรม ความสันโดษ และเว้นจากอกติ ๔

เมื่อตนเองและบุคคลอื่นได้รับผลจากการเลี้ยงชีพที่สุจริต ก็จะส่งผลให้เกิดการอยู่
ร่วมกันในสังคมอย่างปกติสุข ไม่มีการเบียดเบียนทำร้ายกัน คนในสังคมจะมีแต่การ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน รู้จักคิดสร้างสรรค์สิ่งดี ๆ ให้เกิดขึ้นในสังคม ผลที่ได้รับจึงมีแก่บุคคล
ทุกฝ่ายอย่างแท้จริง

บทที่ ๓

หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงหลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิต โดยมีรายละเอียดในการศึกษาเพื่อให้เห็นกระบวนการของสัมมาอาชีวะอย่างเป็นระบบ ดังนี้

๑. สัมมาอาชีวะในแง่การแสวงหา
๒. สัมมาอาชีวะในแง่การครอบครองรักษา
๓. สัมมาอาชีวะในแง่การบริโภคใช้จ่าย
๔. สรุปสาระสำคัญ

๓.๑ สัมมาอาชีวะในแง่การแสวงหา

มนุษย์จะสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ก็เพราะมีปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค อันเป็นปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต หากขาดแคลนสิ่งใดสิ่งหนึ่งชีวิตก็จะเป็นไปด้วยความยากลำบาก เพราะชีวิตต้องขึ้นอยู่กับปัจจัย ๔ เหตุนี้มนุษย์จึงจำเป็นต้องมีการประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ผู้ที่เกี่ยวข้องกันในการทำงานหรือการทำมาหากิน ย่อมมีชีวิตอยู่อย่างลำบาก เพราะความเดือดร้อนจากความขัดสนด้วยปัจจัย ๔ หรือมิฉะนั้นก็จะคอยเบียดเบียนผู้อื่นด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ดังกล่าว

ในประเด็นการแสวงหาเลี้ยงชีพชอบนี้ ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาวิจัยเป็น ๓ ประเด็นคือ การประกอบอาชีพสุจริตทางกาย การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจา และการประกอบอาชีพสุจริตทางใจ ผลการศึกษาวิจัยมีดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ การประกอบอาชีพสุจริตทางกาย

หลักการของสัมมาอาชีวะประการแรกคือ การเลี้ยงชีพชอบทางกาย มีสาระสำคัญดังนี้

๓.๑.๑.๑ เว้นจากมิจฉาวิชชา

พระพุทธศาสนาสอนให้เว้นการเลี้ยงชีพในทางที่ไม่สมควร เรียกว่า มิจฉาวิชชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการเบียดเบียนและการทำลายชีวิต ประกอบด้วย

- ๑) สัตตฉาวิชชา การค้าขายศรัตราอันเป็นเครื่องประหาร เช่น หอก ดาบ ปืน ระเบิด เป็นต้น
- ๒) สัตตฉาวิชชา การค้ามนุษย์
- ๓) มังสฉาวิชชา การค้าสัตว์สำหรับฆ่าเป็นอาหาร
- ๔) มัชชฉาวิชชา การค้าขายสิ่งมีนเมา
- ๕) วิสฉาวิชชา การค้าขายยาพิษ^๑

การที่พระพุทธศาสนาสอนให้เว้นการค้าขายศัตราวุธก็เพราะเห็นว่า เป็นเครื่องมือแห่งการเข่นฆ่าทำลายชีวิตทั้งต่อตัวมนุษย์และสัตว์อื่น การแสวงหาเลี้ยงชีพตนเองให้อยู่รอดจากการค้าศัตราวุธก็เท่ากับเป็นการดำรงชีวิตจากการฆ่าทำลายโดยเฉพาะกับชีวิตมนุษย์ด้วยกันเอง

การสอนให้เว้นการค้ามนุษย์ก็เพราะว่า มนุษย์มีสิทธิเสรีภาพขั้นพื้นฐานและมีศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์เหมือนกัน มนุษย์จะซื้อขายนมนุษย์ด้วยกันเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องอย่างยิ่ง การค้าขายมนุษย์เท่ากับเป็นการลดค่ามนุษย์ลงไปเป็นสัตว์หรือสิ่งของ การแสวงหากำไรจากการค้ามนุษย์ จะทำให้มนุษย์กดขี่เบียดเบียนกันเองอย่างรุนแรง โดยกลุ่มมนุษย์ที่มีกำลังอำนาจมากกว่าจะกดขี่เบียดเบียนมนุษย์กลุ่มที่ด้อยโอกาสกว่าเป็นสินค้า ซึ่งเป็นการย่ำยีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ด้วยกันเอง

การสอนให้เว้นการค้าขายสัตว์มีชีวิตก็เพราะว่า สัตว์ก็รักชีวิตของตนเองเหมือนกัน การแสวงหาเลี้ยงชีพจากการค้าขายสัตว์เป็นบ่อเกิดของการเบียดเบียน และการทำลายชีวิตเป็นการดำรงชีวิตตนเองให้อยู่รอดบนความทุกข์ของสัตว์อื่น อีกทั้งยังเป็นการส่งเสริมให้มีการกระทำผิดกฎหมายของผู้ลักลอบค้าขายสัตว์ป่าสงวน หรือหากเป็นการค้าขายสัตว์เพื่อใช้แรงงาน ทางพระพุทธศาสนาก็สอนให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่งความเมตตาและกรุณาต่อสัตว์

^๑ อ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๑๓๗/๑๘๖.

การสอนให้ละเว้นการค้าขายน้ำเมา ก็เพราะยึดหลักการที่ว่า การขายเป็นการส่งเสริมการผลิตและส่งเสริมการดื่ม และการดื่มน้ำเมาเป็นสาเหตุของการประกอบกิจกรรมที่ก่อให้เกิดทุกข์ และเป็นโทษทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น ได้หลายประการ ในพระไตรปิฎก ได้แสดงโทษของการดื่มสุราไว้ ๖ ประการ คือ

- ๑) ทำให้สูญเสียทรัพย์
- ๒) ก่อการทะเลาะวิวาท
- ๓) ทำลายสุขภาพกายและสุขภาพจิต
- ๔) เสื่อมเสียเกียรติชื่อเสียง
- ๕) ทำให้ขาดความละเอียด
- ๖) ทำลายสติปัญญา^๒

การสอนให้ละเว้นการค้าขายยาพิษก็เพราะว่า ยาพิษทำลายชีวิตมนุษย์ โดยเฉพาะการใช้สารพิษปลอมปนไปกับอาหารเพื่อให้คนรับประทาน ทำให้ผู้บริโภคได้รับสารพิษโดยตรง ส่งผลกระทบต่อชีวิต ทำให้สูญเสียอวัยวะหรือทุพพลภาพ แม้ไม่ตายก็ทำให้สุขภาพจิตและสุขภาพร่างกายเสื่อมโทรมอย่างรุนแรง นอกจากนี้การใช้สารเคมีต่างๆ ยังส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศน์ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

การค้าขายดังกล่าวมานี้ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาถือเป็นการประกอบกิจการที่มีโทษ คือ มีโทษต่อผู้อื่นและต่อสังคมส่วนรวมด้วย หากอาชีพเหล่านี้เข้าสู่กระบวนการทางธุรกิจย่อมเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมกระทำผิดทางจริยธรรมได้ง่ายขึ้น และส่งผลกระทบต่อสังคมหลายด้านดังกล่าวมาแล้ว

๓.๑.๑.๒ เว้นจากการลักขโมย ทูจจริต คดโกง

การลักขโมย ทูจจริต คดโกงผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์เฉพาะตน หรือเฉพาะกลุ่มของตน เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน และทำให้สังคมเกิดความไม่สงบสุข คนในสังคมอยู่อย่างรู้สึกไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และด้านศีลธรรมยังเป็นการกระทำผิดทั้งทางกฎหมายและด้านศีลธรรม ซึ่งขัดต่อหลักศีล ๕ ข้อที่สองที่ห้ามลักทรัพย์หรือพฤติกรรมอื่นใดที่ทำให้ได้ทรัพย์ที่มีใจของตนเองมาด้วยลักษณะที่มีชอบ การเลี้ยง

^๒ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๗.

ชีพด้วยการลักขโมยหรือทุจริตคดโกงจึงเป็นการดำเนินชีวิตอยู่บนความทุกข์ความเดือดร้อนของผู้อื่นและของสังคม เป็นการทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเองหมดสิ้น

๓.๑.๑.๓ เว้นจากอบายมุข

อบายมุข คือปากทางแห่งความเสื่อม เป็นผลที่เกิดขึ้นมาจากอกุศลกรรม ส่วนใหญ่จะเป็นอาการของความโลภกับความหลง^๓ ที่เกิดขึ้นภายในใจของคน มีความโลภอยากได้จนขาดเหตุผลที่จะพิจารณาให้เห็นโทษของการกระทำเช่นนั้น บางเรื่องดูแล้วเป็นลักษณะของตัณหา คือแต่ละข้อนั้นขอเพียงได้หยุดคิดแยกแยะให้เห็นคุณโทษของการเว้นจากอบายมุข และการตกเป็นทาสของอบายมุขตามความเป็นจริงย่อมสามารถที่จะงดเว้นจากอบายมุขและเป็นอิสระได้ แต่เพราะความโลภจัด จนทำให้ปริมาณของโมหะมีความเข้มข้นมากจนปิดบังเหตุผลสติปัญญาของมนุษย์ ทำให้ไม่มีปัญญามากพอที่จะคุ้มครองรักษาตนได้ พระพุทธเจ้าทรงแสดงในรูปของวินัยของผู้ครองเรือนพร้อมกับทรงชี้โทษของอบายมุขแต่ละข้อไว้อย่างชัดเจน ประกอบด้วย

๑) ความเป็นนักเลงหญิง หมายถึง การเป็นคนมักมากในกามมีความต้องการทางเพศมากจนขาดการควบคุม ทำตนเป็นคนเจ้าชู้ ยุ่งเกี่ยวกับภรรยาชายอื่นบ้าง หญิงโสเภณีบ้าง จนถึงประกอบอาชญากรรมทางเพศบ้าง ความเป็นนักเลงหญิงนั้นพึงเห็นโทษตามที่ทรงแสดงไว้ ๕ ประการ คือ^๔

(๑) ชื่อว่าไม่รักตัว เพราะการเป็นนักเลงหญิงเป็นพฤติกรรมสำสอนทางเพศ เสี่ยงต่อการทำให้เกิดโรคร้ายต่าง ๆ โดยเฉพาะโรคเอดส์ที่หวาดวิตกกังวลมาก เพราะกำลังแพร่ระบาดทั่วโลกในปัจจุบัน

(๒) ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย เพราะเวลา ทรัพย์ ความรัก ความอบอุ่น ส่วนหนึ่งได้ถูกแบ่งไปให้กับหญิงอื่น ทั้งอาจจะนำโรคมารู้สึกรายของตนได้

(๓) ไม่เป็นที่ไว้วางใจของคนทั้งหลาย ทั้งนี้เพราะนักเลงหญิงไม่ค่อยสนใจว่าลูกเขาเมียใคร ทำให้พ่อ แม่ สามี แฟนและญาติมิตรของหญิงทั้งหลายไม่ไว้วางใจคนประเภทนี้

^๓ อังอุทฺตก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒.

^๔ อังอุทฺตก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒.

(๔) ก่อการทะเลาะวิวาท อาจจะเป็นเพราะแย่งผู้หญิงกัน เพราะความ
ขัดแย้งกันเพราะหญิงเป็นเหตุ

(๕) นำความฉิบหายมาให้ ความฉิบหายที่เห็นได้ชัด คือความฉิบหายจาก
ทรัพย์ สุขภาพพลานามัย โรคภัย อันตราย การสร้างศัตรูตลอดถึงฐานะตำแหน่งที่ควรจะได้
และได้แล้ว ก็อาจจะเสื่อมไปเพราะนำตนเอง เงิน เวลา ไปปรนเปรอผู้หญิง

๒) ความเป็นนักเลงคิมสุรา มีโทษ ๖ ประการ คือ

(๑) เสียทรัพย์ (๒) ก่อการทะเลาะวิวาท (๓) เป็นเหตุให้เกิดโรค (๔) ถูกตี
เตียน (๕) ไม่รู้จักละอาย (๖) ทอนกำลังปัญญา^๕

๓) ความเป็นนักเลงเที่ยวกลางคืน มีโทษ ๖ ประการคือ

- (๑) ชื่อว่า ไม่รักษาตัว
- (๒) ชื่อว่า ไม่รักษาลูกเมีย
- (๓) ชื่อว่า ไม่รักษาทรัพย์สมบัติ
- (๔) เป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย
- (๕) มักถูกใส่ความ
- (๖) ได้รับความลำบาก^๖

โทษทั้ง ๖ ประการนี้เป็นโทษที่เห็นได้ชัด เพราะคนเราเมื่อลงจากเรือนไปแล้ว
ความสะดวกสบายที่เคยมีภายในบ้านก็หมดไป แม้การใช้อิริยาบถที่ขาดความคล่องตัว ความ
เดือดร้อนย่อมเกิดแก่ตน บุตร ภรรยา สามี ทรัพย์สมบัติซึ่งอยู่ที่บ้านก็ถูกทอดทิ้ง ละเลย
ยังทำลายทรัพย์สมบัติที่ต้องใช้จ่ายให้สิ้นเปลืองไปเป็นธรรมดา จึงชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์ทั้ง
เคลื่อนที่ได้และไม่ได้ การไปมาของคนเที่ยวกลางคืนไม่เป็นเวลา ไม่เป็นที่เป็นทางคนอื่น
อาจจะแวงในพฤติกรรม บางครั้งอาจถูกกล่าวหาเพราะไม่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่ผิด
กฎหมาย

๔) การเที่ยวดูการเล่น

การเที่ยวดูการละเล่นสนุกสนานเปลื้องเปลวต่าง ๆ ถือว่าเป็นการใช้ชีวิตที่หย่อน
ยาน จัดเป็นการดำเนินชีวิตในทางที่ผิดประการหนึ่ง เพราะเป็นชีวิตที่ฟุ่มเฟือยไร้แก่นสาร

^๕ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๓๘/๑๕๖-๑๕๘.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๓๘/๑๕๖-๑๕๘.

สูญเสียทั้งเวลาและทรัพย์สิน หากสามารถเว้นจากอบายมุขข้อนี้ได้ ชีวิตก็จะมีคุณค่าและมีสาระมากขึ้น

๕) เล่นการพนันมีโทษ ๖ ประการ คือ^๓

(๑) เมื่อชนะย่อมก่อเวร การเล่นเกมพนันเกิดขึ้นจากความโลภ หลง เมื่อสมหวังความโลภความหลงจะเกิดมากขึ้น เมื่อผิดหวังความโกรธ ความเสียใจ ก็เพิ่มขึ้น ดังนั้นเมื่อเล่นชนะ ทำให้คนที่แพ้ต้องการจะแก้แค้น เพื่อทวงคืนสิ่งที่ตนต้องสูญเสียไป

(๒) เมื่อแพ้ย่อมเสียค้ายทรัพย์สินที่เสียไป ซึ่งเป็นอาการของความโลภหลงที่ไม่เป็นไปตามที่ตนต้องการ พอแพ้ก็อยากจะเอาคืน ทำให้หวังจรของการพนันดำเนินต่อไปจนไม่สามารถใช้เหตุผลในการดำรงชีวิตได้

(๓) ทรัพย์สินยอมฉิบหายไป จนอาจถึงสิ้นเนื้อประดาตัว

(๔) ไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ ในวงการพนันนั้น มักจะมีการหยิบยืมเงินทองของคนอื่น เมื่อตนแพ้พนัน โดยหวังว่าเมื่อชนะแล้วจะเอามาคืน แต่โอกาสที่ได้คืนมักมีน้อย ทำให้ไม่อาจใช้หนี้ได้ จนถึงพอกพูนหนี้สินกลายเป็นคนที่ทำตามที่ถูกไม่ได้ จนในที่สุดไม่มีใครเชื่อถือถ้อยคำ แม้บางครั้งจะพูดจริงก็ตาม

(๕) เป็นที่คูหมิ่นของเพื่อน นักเล่นเกมพนันไม่ค่อยมีเกียรติและศักดิ์ศรี เพราะแรงผลักดันของความโลภหลงดังกล่าว แต่กลับคิดรวบทางลัดด้วยการเล่นเกมพนัน ทำให้คนดีไม่ยกย่อง แม้พวกพ้องเพื่อนฝูงก็รังเกียจ

(๖) ไม่มีใครประสงค์จะแต่งงานด้วย นักเล่นเกมพนันจะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม คนดีทั้งหลายไม่ต้องการจะเกี่ยวข้อง ยิ่งแต่งงานเป็นสามีภรรยากันแล้ว ยิ่งไม่มีใครต้องการ แม้แต่งงานกันแล้ว อีกฝ่ายหนึ่งถ้าเขาเป็นคนดี อาจจะต้องอย่าขาดจากกัน เพราะการเอาชีวิตอนาคตไปฝากกับนักเล่นเกมพนันนั้น คนดีจะไม่ต้องการเสี่ยงด้วย

๖) คบคนชั่วเป็นมิตร^๔

การคบหาสมาคมกับคนเป็นเรื่องสำคัญ เพราะหากคบคนเช่นไรย่อมส่งผลทำให้ตนเป็นอย่างคนที่ตนคบด้วย

การถูกคนชั่วนำไปในทางใดทางหนึ่งนั้น หากคบกับคนชั่วแล้ว อาจจะถูกกลายเป็นคนชั่วครบทั้ง ๖ ประการ หรือมากกว่านั้น และอาจจะเป็นเชื้อให้เกิดความชั่ว

^๓ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๓๘/๑๕๖-๑๕๘.

^๔ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๓๘-๑๓๘/๑๕๖-๑๕๘.

อย่างอื่นที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ ที่เกิดแล้วก็จะเพิ่มพูนมากยิ่งขึ้น ควรหลีกเลี่ยงการคบคนชั่วเหมือนคนเดินไปในหนทาง หากรู้ว่ามีอันตรายขวางอยู่ข้างหน้าจะต้องพยายามหลีกเลี่ยงหนทางนั้นให้ได้ เพื่อความปลอดภัย

๗) เกียจคร้านแล้วไม่ทำงาน มีโทษ ๖ ประการ ดังนี้คือ

- (๑) มักอ้างว่า หนาวนัก แล้วไม่ทำงาน
- (๒) มักอ้างว่า ร้อนนัก แล้วไม่ทำงาน
- (๓) มักอ้างว่า เย็นนัก แล้วไม่ทำงาน
- (๔) มักอ้างว่า ยังเข้าอยู่ แล้วไม่ทำงาน
- (๕) มักอ้างว่า หิวนัก แล้วไม่ทำงาน
- (๖) มักอ้างว่า ทรายหนัก แล้วไม่ทำงาน^๕

ตามปกติแล้ว คนเราถ้าไม่รักดีแล้ว สามารถทำอะไรก็ได้มาเป็นเครื่องแก้ตัวที่จะไม่ทำงาน แต่จากการไม่ทำงานนั่นเอง ผลคือความเดือดร้อน ความทุกข์ ความยากไร้ ความไร้ความสามารถ เป็นต้น ความเกียจคร้านเป็นศัตรูของความเจริญ เป็นข้าศึกของความสุข คนเกียจคร้านไม่สามารถเลี้ยงชีวิตตนเองและครอบครัวให้เจริญก้าวหน้าและมีความสุขได้ การดำเนินชีวิตด้วยความขยันหมั่นเพียรจึงจะจัดเป็นการเลี้ยงชีพชอบ

การเกี่ยวข้องกับอบายมุข ๖ จัดเป็นการเลี้ยงชีพที่ผิด เพราะใครก็ตามที่จมอยู่ในอบายมุข ๖ แม้เพียงอย่างเดียวก็ยากที่จะเอาดีได้ในชีวิตนี้ ถ้าหากจมอยู่กับอบายมุขครบทั้ง ๖ ข้อ ถือว่าหมดศักดิ์ศรีแห่งความเป็นมนุษย์อย่างสิ้นเชิง

๓.๑.๒ การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจา

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาจัดเป็นกุศลกรรมและเป็น การดำเนินชีวิตที่เป็นสัมมาอาชีพะ โดยยึดหลักการดังต่อไปนี้

- ๑) การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ ดำเนินชีวิตอย่างมีสติจะ รักษาความสัตย์
- ๒) การไม่พูดต่อเสียดเลี้ยงชีพ คือ การเว้นจากการใช้คำพาดพิงให้คนอื่น

แตกแยกกันหรือเข้าใจผิดกัน เพื่อผลประโยชน์ของตนเอง

^๕ ที.ป.า. (ไทย) ๑๑/๑๗๘-๑๘๔/๑๕๖-๑๕๗.

๓) การไม่พูดคำหยาบเลี้งซีพ แม้ว่าบางครั้งคำหยาบคายอาจสร้างอารมณ์ขันให้ผู้ฟังได้เหมือนกับพื้กตลกชอบพูดกันอยู่บ่อย ๆ แต่ก็เกิดผลเสียแก่ผู้พูด เพราะจะเกิดความเคยชิน และจะทำให้ผู้ฟังเห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดา

๔) การไม่พูดเพื่อเจ้อเลี้งซีพ คือ ให้อ้วนจากการดำเนินชีวิตด้วยอาศัยวาจาที่ไร้สาระ ไร้แก่นสาร ไม่เป็นธรรมและไม่ประกอบด้วยประโยชน์ เนื่องจากคำพูดที่เพื่อเจ้อนั้นทำให้ผู้ฟังหลงผิด เข้าใจผิดได้

๕) การไม่ประจบเลี้งซีพ คือ ให้อ้วนจากการใช้วาจาประจบสอพอผู้อื่นเพื่อผล ประโยชน์ของตนเอง

๖) การไม่บังคับขู่เจ้อเลี้งซีพ วาจา นั้นยอมไม่เป็นไปเพื่อการข่มขู่หรือบังคับขู่เจ้อเพื่อแสวงหาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นด้วยความไม่ชอบธรรม

๓.๑.๓ การประกอบอาชีพสุจริตทางใจ

ตามหลักพระพุทธศาสนา การเลี้งซีพชอบทางใจเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลซึ่งเป็นแนวทางที่นำไปสู่ความสุขสงบภายใน เป็นการดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะ โดยยึดหลักการดังต่อไปนี้

๑) การไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้งซีพ พระพุทธศาสนาเรียกภาวะทางจิตใจนี้ว่า อกุศลจิต เป็นสภาพจิตที่สามารถควบคุมความโลภไว้ได้ คือไม่โลภอยากได้ของ ๆ คนอื่นในทางที่ไม่ชอบไม่ควร คิดเลี้งซีพวางแผนดำเนินชีวิตในแนวทางที่ถูกต้องชอบด้วยกฎหมาย ศีลธรรม จนสามารถพัฒนาจิตของตนให้มีความพร้อมที่จะเสียสละบริจาคสังเคราะห์คนทั้งหลายด้วยความเมตตา กรุณา มีอัธยาศัยเอื้อเพื่อเผื่อแผ่ โอบอ้อมอารีต่อคนทั้งหลายเรียกว่า เป็นคนมีน้ำใจงาม

๒) การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้งซีพ เป็นการควบคุมสภาพจิตใจต่อความพยายาม ปองร้าย ผู้อื่นเพื่อหวังเอาแต่ประโยชน์ส่วนตน ให้มีจิตเมตตา คิดเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น อันจะนำไปสู่การแสวงหาประโยชน์ที่ถูกต้องเหมาะสม และไม่ส่งผลกระทบต่อผู้อื่นให้เกิดความเดือดร้อนเสียหาย

๓) การไม่คิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้งซีพ คือ ให้อ้วนจากการคิดหาโอกาสเพื่อตัดดวงเอาผลประโยชน์จากบุคคลอื่นเพื่อเลี้งซีพตนเอง การคิดเอารัดเอาเปรียบคนอื่นเลี้งชีวิตจัดเป็นความเห็นแก่ตัวและเป็นแนวทางที่ไม่ถูกต้องในการดำเนินชีวิต ซึ่งขัดต่อหลักสัมมาอาชีวะ

การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า

...ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจเป็นใหญ่ สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลใดใจร้ายแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ทุกข์ย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น ถ้าบุคคลใดมีใจผ่องใสแล้ว พุดอยู่ที่ดี ทำอยู่ที่ดี ความสุขย่อมไปตามเขาเพราะเหตุนั้น เหมือนเงาไปตามตัว ฉะนั้น^{๑๐}

อนึ่งใจของคนเราเป็นกุศล หรืออกุศลแล้ว ผลของการกระทำแสดงออกมาทางกายและวาจา กล่าวคือ ถ้ากระทำความดีผลกรรมย่อมส่งผลให้ชีวิตเจริญขึ้น แต่ถ้ากระทำความชั่วผลกรรมก็ย่อมส่งผลให้ชีวิตเสื่อมลง

กล่าวโดยสรุป หลักการของสัมมาอาชีวะ ด้วยการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ทางวาจาและทางใจ ก็คือการดำเนินชีวิตตามหลักกุศลกรรมบถนั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่ง การดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ซึ่งเป็นหลักการของสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา

๓.๒ สัมมาอาชีวะในแง่การครอบครองรักษา

ตามหลักพระพุทธศาสนา ทรัพย์แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) สวิญญานกทรัพย์ ทรัพย์ที่มีชีวิต ได้แก่ สัตว์ทั่วไป เช่น เป็น ไก่ นก หนู ช้าง ม้า วัว ควาย เป็นต้น

๒) อวิญญานกทรัพย์ ทรัพย์ที่ไม่มีชีวิต ได้แก่ สัตว์ทั่วไป เช่น บ้านเรือน เรือ กสวน ไร่ นา เงิน ทอง เครื่องใช้ วัตถุ สิ่งของ เป็นต้น^{๑๑}

หรืออาจแบ่งประเภทอีกแบบหนึ่งได้ดังนี้^{๑๒}

๑) สंहาริมทรัพย์ (ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ได้) คือสิ่งที่สามารถโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปอยู่ในที่ต่าง ๆ ได้ ตามความประสงค์ของผู้ครอบครอง ซึ่งมีได้ทั้งที่เป็นสวิญญานกทรัพย์ และอวิญญานกทรัพย์

^{๑๐} บุ.ธ.มก. (ไทย) ๔๐/๑๑/๑.

^{๑๑} บุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๓/๑๓.

^{๑๒} บุ.ฐ. (ไทย) ๓๐/๘๕/๑๘๕.

๒) อสังหาริมทรัพย์ (ทรัพย์ที่เคลื่อนที่ไม่ได้) คือสิ่งที่อยู่ประจำที่ ไม่อาจโยกย้ายเปลี่ยนแปลงไปได้ อยู่ที่หน้กคงอยู่ที่นั้นตามเดิม ซึ่งหากแบ่งให้ละเอียดลงไปก็อาจแยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

(๑) เคลื่อนที่ไม่ได้ อย่างถาวร เช่น เรือก สวนไร่นา เป็นต้น

(๒) เคลื่อนที่ไม่ได้ชั่วคราว เช่น บ้านเรือน ต้นไม้ สิ่งปลูกสร้าง เป็นต้น

การแสวงหาทรัพย์จากการประกอบสัมมาอาชีพ ด้วยความขยันหมั่นเพียร อุตสาหวิริยะ ทรัพย์ที่ได้มาย่อมมีทั้งความสะอาด บริสุทธิ์ และควรค่าแก่การเก็บคุ้มครองรักษา และใช้จ่ายอย่างเหมาะสม ในแง่ของการเก็บครอบครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยสุจริตนั้น พระพุทธองค์ได้ตรัสแสดงไว้ว่า

... โภคะอันกุลบุตรหาได้มาด้วยความเพียร เป็นเครื่องลูกจั้นรวบรวมมาด้วยกำลังแขน มีตัวชุ่มด้วยเหงื่อ เป็นโภคทรัพย์ประกอบด้วยธรรมได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองอย่างเต็มที่ ด้วยหวังว่า "อย่างไรเสียพระราชาก็จะไม่ริบทรัพย์ของเราไป โจรจะไม่ปล้นเอาไป ไฟจะไม่ไหม้ น้ำจะไม่พัดพาไป ทาญาดิอันไม่รักใคร่เรา จะไม่ยื้อแย่งเอาไป" นี้เรียกว่า อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยการรักษา)^{๑๓}

อารักขสัมปทา มีความพร้อมเรื่องการรักษา คือรู้จักคุ้มครองรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียรโดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตนไม่เป็นอันตรายเสื่อมเสีย

นอกจากนั้นยังมีหลักการจัดสรรทรัพย์ให้เป็นสัดส่วน เป็นแบบแผนการจัดเก็บคุ้มครองรักษาที่เหมาะสมตามหลักของพระพุทธศาสนา คือ หลักโภควิภาค ๔ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า

...คฤหัสถ์ในตระกูลผู้สามารถ ครั้นรวบรวมโภคทรัพย์ได้อย่างนี้แล้ว พึงแบ่งโภคทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนหนึ่งใช้สอย ๒ ส่วนใช้ประกอบการงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ด้วยหมายใจว่าจะใช้ในยามมีอันตราย^{๑๔}

^{๑๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๐ - ๒๑๑.

^{๑๔} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๖๕/๒๑๑ - ๒๑๒.

๑) **เอเกน โภเคน ภูณเชย** ได้แก่ แบ่ง ๑ ส่วน สำหรับใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยงและทำประโยชน์^{๑๕}

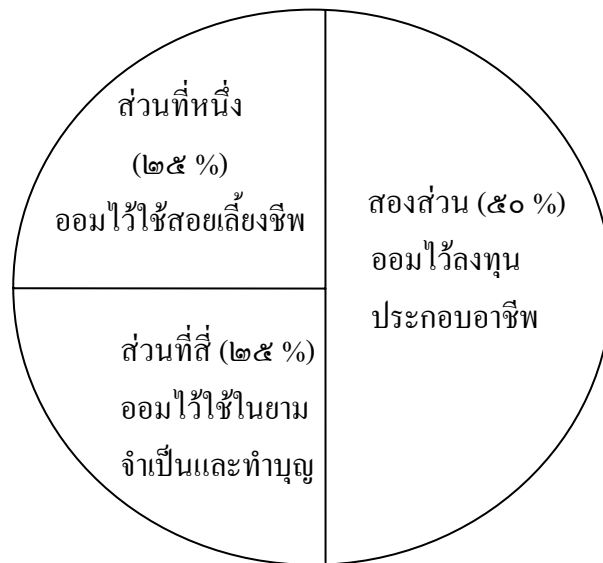
การจัดแบ่งเงินส่วนนี้ไว้ก็เพื่อใช้จ่ายภายในบ้าน การเลี้ยงดูครอบครัว การเลี้ยงดูบุพพการี หรือบุคคลที่อยู่ในการดูแลของผู้ถือทรัพย์ เป็นส่วนสร้างเสริมคุณภาพชีวิตคือตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของร่างกาย

๒) **ทวิหิ กมัม ปโยชเย** ได้แก่ แบ่ง ๒ ส่วนสำหรับใช้เป็นทุนประกอบการงานลงทุนประกอบอาชีพ ที่สุจริต

เป็นส่วนที่จัดแบ่งไว้เพื่อการทำธุรกิจการงาน เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพที่จัดไว้ ๒ ส่วนนั้นเพราะให้ความสำคัญว่าการลงทุนเพื่อประกอบธุรกิจการงาน จัดว่าเป็นการพัฒนาอาชีพให้ก้าวสู่ระดับที่สูงขึ้น และเมื่อระดับหน้าที่การงานก้าวหน้ามากขึ้น ก็เป็นปัจจัยส่งเสริมและสนับสนุนให้การจัดสรรส่วนอื่นๆ พัฒนามากขึ้นด้วย การจัดสรรทรัพย์ส่วนนี้เองที่จะเป็นตัวชี้วัดการพัฒนาระดับฐานะให้ก้าวขึ้นสู่ระดับที่สูงขึ้นได้ เพราะหากมีอาชีพการงานหรือทุนในการประกอบอาชีพที่จัดสรร การจัดสรรทรัพย์เพื่อใช้ในกิจกรรมอื่นๆ ย่อมอึดคักจัดสรรไปด้วย

๓) **จตุตถญจ นิชาเปย** ได้แก่ แบ่งส่วนที่สี่ สำหรับเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นเร่งด่วน คือการจัดสรรทรัพย์ไว้เพื่อใช้ในคราวฉุกเฉิน หรือเหตุการณ์ที่ไม่ได้คิดหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า เช่นการเจ็บไข้ได้ป่วย หรืออุบัติเหตุ เป็นต้น ทั้งนี้การจัดสรรทรัพย์ส่วนนี้ไว้จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งเมื่อเหตุการณ์เร่งด่วนนั้นเกิดขึ้น การดำเนินการช่วยเหลือจะเป็นไปได้โดยสะดวกรวดเร็วขึ้น ซึ่งหากขาดการจัดสรรส่วนนี้แม้จะสามารถดำเนินการได้ แต่ก็อาจเป็นอุปสรรคจนอาจไม่ทันเวลาก็เป็นได้ แสดงเป็นแผนภูมิได้ดังนี้

^{๑๕} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๖๕/๑๖๓-๑๖๔.

แผนภูมิที่ ๔ : การออมทรัพย์ตามหลักพระพุทธศาสนา

จากหลักโภควิภาคดังกล่าวข้างต้น เปรียบได้กับการออมทรัพย์ในปัจจุบัน แต่เป็นการออมอย่างมีแผนที่ชัดเจน กล่าวคือ การออมโดยมีเป้าหมายและมีระเบียบแบบแผน เช่น เพื่อต่อยอดทางธุรกิจหรือขยายธุรกิจ ออมไว้เพื่อการลงทุนในธุรกิจแขนงใหม่ รวมไปถึงออมไว้เพื่อเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิต ซึ่งในส่วนนี้มีความสำคัญมาก เพราะในแวดวงทางธุรกิจย่อมมีการแข่งขันที่สูงมาก ผู้ที่มีหลักประกันหรือมีเงินออมไว้แล้วย่อมมีโอกาสเหนือกว่าผู้แข่งขันรายอื่น ทั้งนี้การออมจึงเป็นปัจจัยแรกเริ่มในการประกอบอาชีพ ทั้งด้านเงินกู้และการขยายโอกาสทางตลาดล้วนต้องอาศัยหลักประกันคือเงินออมนี้ทั้งสิ้น นอกจากนี้การออมยังเป็นการแสดงให้เห็นถึงพฤติกรรมทางการเงินที่มีขั้นตอน

การรู้จักเก็บรักษา หรือถนอมทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้อันตรายไปในกาลอันไม่สมควร หรือไม่สมควรแก่เหตุก็จัดเป็นการออมทรัพย์อย่างมีแบบแผน โดยต้องรู้จักเก็บรักษาไว้ให้ปลอดภัยจากภัยต่างๆ หากมีความจำเป็นก็สามารถนำออกมาใช้อย่างทันท่วงที อีกทั้งรู้จักการซ่อมแซมทรัพย์สินที่เก่าชำรุดให้สามารถใช้ประโยชน์ได้เพื่อให้เกิดความคุ้มค่าสูงสุด จัดเป็นการเลี้ยงชีพชอบในแง่การครอบครองรักษา ดังปรากฏในหลักกุตจิรัฐติธรรม ธรรมสำหรับดำรงความมั่งคั่งของตระกูลให้ยั่งยืน เหตุที่ทำให้ตระกูลมั่งคั่งตั้งอยู่นาน^{๑๖} เป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนให้ผู้หาเลี้ยงชีพประสบผลสำเร็จในการดำเนินชีวิต มีความมั่นคงเป็นเศรษฐกิจได้ ประกอบด้วย

^{๑๖} อัง.จตุกกก (ไทย) ๒๑/๓๒/๔๒.

๑. ของหายของหมด รู้จักหามาไว้
๒. ของเกำของชำรุด รู้จักบูรณะซ่อมแซม
๓. รู้จักประมาณในการกินการใช
๔. ตั้งผู้มีศีลธรรมเป็นพ่อบ้านแม่เรือน

๓.๓. สัมมาอาชีพะในแง่การบริโภคใช้จ่าย

การจับจ่ายทรัพย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อได้ทรัพย์เงินทองมาแล้วพึ้งนำทรัพย์นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยิ่งๆ ขึ้นไป โดยให้จัดการแบ่งทรัพย์ที่ได้แบ่งเป็นส่วนหนึ่งส่วนสำหรับเลี้ยงตนเองและครอบครัว หรือคนที่ควรเลี้ยงบำรุง คนที่ ทำประโยชน์ตามหลักการของโภคาวิภาคข้างต้นนั้น สามารถแบ่งออกเป็น ๕ อย่าง เรียกว่า โภคาทิยะ อันหมายถึง ประโยชน์ ที่ควรถือเอาจากโภคะ หรือเหตุผลที่ควรยึดถือปฏิบัติเมื่อ ตนได้ครอบครองทรัพย์สมบัติ หรือมีทรัพย์สมบัติไว้ในครอบครอง ซึ่งได้แก่ หลักของการ แบ่งปันช่วยเหลือซึ่งกันและกันในฐานะผู้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในสังคม

เมื่อสามารถสะสม จัดเก็บคุ้มครองรักษาและจัดสรรทรัพย์ที่ได้จากการประกอบ สัมมาอาชีพแล้ว สิ่งทีควรพิจารณาต่อมาก็คือ หลักการใช้จ่ายทรัพย์เหล่านั้นให้เกิด ประโยชน์ได้อย่างสูงสุด การบริหารทรัพย์ในการใช้จ่ายให้ เป็นไปอย่างพอเพียงและ เหมาะสม

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยได้แบ่งการศึกษาวิจัยเป็นสองประเด็น คือ การบริโภคใช้จ่าย ทรัพย์ตามหลักสมชีวิตา การบริโภคใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักโภคาทิยะ โดยมีรายละเอียดผล การศึกษาวิจัยดังต่อไปนี้

๓.๓.๑ การบริโภคใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักสมชีวิตา

สมชีวิตา คือ การมีความเป็นอยู่ที่พอเหมาะพอดี ได้แก่การเลี้ยงชีวิตตามสมควร แก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนักและไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก หากพิจารณาตามหลักโภคา วิภาคในประเด็นนี้ก็คือทรัพย์ส่วนที่หนึ่งที่จัดสรรไว้เพื่อการเลี้ยงดูตัวเอง และครอบครัว สำหรับตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต

การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อเลี้ยงชีวิตต้องพิจารณาถึงความพอเพียงและความพอดี ให้มี ความสอดคล้องกับทรัพย์ที่หามาได้ ซึ่งได้มีการจัดสรรไว้เพื่อประโยชน์ในด้านต่างๆ อย่าง เหมาะสมดีแล้ว ดังนั้น การใช้จ่ายทรัพย์ส่วนนี้จึงควรคำนึงว่าจะใช้อย่างไรจึงจะไม่

เบียดเบียนทรัพย์ส่วนอื่นๆ อันจะเป็นการบั่นทอนคุณภาพชีวิตให้ลดลง สมชีวิตาเป็นหลักการบริหารจัดการทรัพย์ที่มีประสิทธิภาพอย่างมากหากสามารถยึดถือและปฏิบัติได้ พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงเรื่องของสมชีวิตาไว้ดังนี้ว่า

...กุลบุตรในกรณีนี้ รู้จักความได้มาแห่งโภคทรัพย์ รู้จักความสิ้นไปแห่งโภคทรัพย์แล้วดำรงชีวิตอยู่อย่างสม่าเสมอ ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก โดยมีหลักว่า "รายได้ของเราจักท่วมรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่ท่วมรายรับ ด้วยอาการอย่างนี้ เปรียบเหมือนคนถือดาซัง หรือลูกมือของเขายกดาซังขึ้นแล้ว ก็รู้ว่า "ยังขาดอยู่เท่านี้ หรือเกินไปแล้วเท่านี้" ดังนี้ฉันใด กุลบุตรนี้ ก็ฉันนั้น เขา รู้จักความได้มาแห่งโภคทรัพย์ รู้จักความสิ้นสิ้นไปแห่งโภคทรัพย์ แล้วดำรงชีวิตอยู่อย่างสม่าเสมอ ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก โดยมีหลักว่า "รายได้ของเราจักท่วมรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่ท่วมรายรับ ด้วยอาการอย่างนี้ ถ้ากุลบุตรนี้ เป็นผู้มียาได้เล็กน้อย แต่สำเร็จการเป็นอยู่อย่างฟุ่มเฟือยแล้ว ไชริ์ ก็จะมีผู้กล่าวว่า กุลบุตรนี้ใช้จ่ายโภคทรัพย์ (อย่างสุรุ่ยสุร่าย) เหมือนคนกินผลมะเดื่อ ฉันใดก็ฉันนั้น แต่ถ้ากุลบุตร เป็นผู้มียาได้มหาศาล แต่สำเร็จการเป็นอยู่อย่างเร้นแค้นแล้ว ไชริ์ ก็จะมีผู้กล่าวว่า กุลบุตรนี้จักตายอดตายอยากอย่างคนอนาถา เมื่อใด กุลบุตรนี้ รู้จักความได้มาแห่งโภคทรัพย์ รู้จักความสิ้นไปแห่งโภคทรัพย์ แล้วดำรงชีวิตอยู่อย่างสม่าเสมอ ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก โดยมีหลักว่า "รายได้ของเราจักท่วมรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักไม่ท่วมรายรับ ด้วยอาการอย่างนี้" นี้เรียกว่า สมชีวิตา (ความเลื่อมชีวิตอย่างสม่าเสมอ)^{๑๗}

สมชีวิตาจัดเป็นหนึ่งในหลักการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้องดีงาม ตามหลักทางพระพุทธศาสนา โดยหลักใหญ่ใจความแล้วมุ่งเน้นที่ความพอเพียง พอดี พออยู่ พอกิน ไม่ฟุ่มเฟือยฟุ้งเฟ้อ คือความรู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอย รู้จักประมาณในการกินอยู่ อีกทั้งการไม่ข้องแวะกับทางแห่งความเลื่อมก็เป็นอีกข้อหนึ่งที่บุคคลทั่วไปไม่ควรเกี่ยวข้อง ซึ่งเรียกว่าอบายมุข

^{๑๗} ทสก.อ. (ไทย) ๒๔/๑๕๓/๕๑.

อบายมุข คือ ช่องทาง หรือ หนทางแห่งความเสื่อม เหตุที่จะทำให้ โภคทรัพย์ สมบัติสูญสิ้น^{๑๘} เรียกว่าอบายมุข ๔ ดังนี้ คือ

- (๑) อิตถิธุดตะ คือ ความเป็นนักเลงหญิง ชอบเที่ยวผู้หญิง
- (๒) สุราธุดตะ คือ ความเป็นนักดื่ม นักเลงสุราเมรัย
- (๓) อักขะธุดตะ คือ ความเป็นนักการพนัน
- (๔) ปาปมิตตะ คือ การคบหาสมาคมกับคนชั่ว^{๑๙}

ในทิมชาณสูตรแห่งคัมภีร์อังคุตตรนิกาย อัญญกนิบาต ได้กล่าวถึงประเด็นนี้ไว้ว่า ... เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่มีทางไหลเข้า ๔ ทาง มีทางไหลออก ๔ ทาง บุรุษพึงปิดทางไหลเข้า เปิดทางไหลออกของสระนั้น และฝนก็มิได้ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อเป็นเช่นนี้ สระน้ำใหญ่นั้นก็เหือดแห้งไปไม่เพิ่มปริมาณขึ้นเลย ฉะนั้น โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ฉนั้นเหมือนกัน มีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ ๑) เป็นนักเลงหญิง ๒) เป็นนักเลงสุรา ๓) เป็นนักเลง การพนัน ๔) เป็นผู้มิตร์ชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว^{๒๐}

ในสิงคาลกสูตร แห่งคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ได้กล่าวถึงเรื่องอบายมุข ๖ นี้ ว่า

...อริยสาวกไม่ข้องแวะอบายมุข ๖ ประการแห่งโภคะทั้งหลาย คือ ๑) การหมกมุ่นในการเสพของมีนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย ๒) การหมกมุ่นในการเที่ยวไปตามตรอกซอกซอย ในเวลากลางคืน เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย ๓) การเที่ยวดูมหรสพ เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย ๔) การหมกมุ่นในการเล่นการพนันอันเป็นเหตุแห่งความประมาท เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย ๕) การหมกมุ่นในการคบคนชั่วเป็นมิตร เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย ๖) การหมกมุ่นในความเกียจคร้าน เป็นอบายมุขแห่งโภคะทั้งหลาย^{๒๑}

^{๑๘} อัง.อญญก. (ไทย) ๒๓/๑๔๔/๒๕๒.

^{๑๙} พระเทพเวที (ป.อ.ปยุตโต) พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๓๗๗.

^{๒๐} อัง.อญญก. (ไทย) ๒๓/๕๔/๓๔๒.

^{๒๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑ / ๒๔๗ / ๒๐๒.

การใช้จ่ายใช้ทรัพย์ไปกับอบายมุขดังกล่าวมานี้ เป็นการดำเนินชีวิตหย่อนยาน และฟุ่มเฟือย ทำให้สูญเสียทรัพย์โดยเปล่าประโยชน์และไม่เป็นไปเพื่อการทำให้ทรัพย์พอกพูนขึ้น และไม่ทำให้ชีวิตพัฒนาหรือเจริญขึ้น มีแต่จะทำให้ชีวิตตกต่ำลง นอกจากการรู้จักประมาณในการบริโภคใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงชีวิตอย่างพอเพียง พอดี และสมดุลระหว่างรายรับและรายจ่ายแล้ว การใช้จ่ายทรัพย์เพื่อการลงทุนกิจการงานต่างๆ ต้องคำนึงถึงหลักความพอเพียง พอประมาณกับกำลังทรัพย์ที่มีอยู่อย่างมีเหตุผล มีภูมิคุ้มกันตนเองก็จะเป็นการลงทุนที่มั่นคง ไม่เกิดภาวะเสี่ยงต่อการล้มเหลว หรือกลายเป็นคนมีภาระหนี้สินตามมา อันจะก่อให้เกิดสภาพการดำเนินชีวิตที่บีบคั้นเป็นทุกข์

ดังนั้น หลักสำคัญของการบริโภคใช้จ่ายโดยรู้จักประมาณ คือมีสมชีวิตาเป็นธรรม เครื่องระลึกเมื่อจะบริโภคใช้สอย ก็คือการบริโภคด้วยสติปัญญา ไม่ใช่การบริโภคด้วยตัณหา แต่ให้คำนึงถึงคุณค่าแท้ของการบริโภคใช้สอย ไม่คล้อยตามอำนาจกิเลสหรือคิดในค่านิยม ดังนั้น การใช้จ่ายโดยอาศัยหลักสมชีวิตาจึงเป็นความรู้จักประมาณ พอเหมาะพอดีในการบริโภคใช้จ่ายที่ประกอบด้วยปัญญาและเป็นไปเพื่อการส่งเสริมให้ทรัพย์พอกพูนมากขึ้น และทำให้ชีวิตพัฒนาเจริญขึ้น

๓.๓.๒ การบริโภคใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักโภคอาทิยะ

การมีทรัพย์หรือได้ทรัพย์มาแล้วเก็บสะสมไว้โดยไม่ทำประโยชน์ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและขัดต่อหลักสัมมาอาชีวะ เช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิด และการใช้ทรัพย์ในทางที่เกิดโทษเช่นกัน

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าก็ทรงติเตียนเศรษฐีผู้หนึ่ง^{๒๒} ซึ่งมีทรัพย์สมบัติสะสมไว้อย่างมากมาย แต่ตนเองกับบริโภคาหารคือปลายข้าวกับน้ำส้ม นุ่งห่มผ้าเนื้อหยาบตัดเป็นสามชิ้นเย็บติดกัน ยานพาหนะก็ใช้ยานเกาๆ เมื่อถึงแก่กรรมไม่มีบุตรมารับมรดก พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงสั่งให้ชนทรัพย์สมบัติเข้าไว้ในวัง พระพุทธเจ้าได้ทรงติเตียนเศรษฐีที่ครอบครองทรัพย์สมบัติไว้ โดยไม่ใช้ให้เป็นประโยชน์ว่า

...เป็นอย่างนี้แหละมหาบพิตร อัสติบุรุษได้โกะอันโอฬารแล้ว ย่อมไม่เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้เิบอ่อม ไม่เลี้ยงมารดาบิดา... บุตรภรรยา... คนรับใช้ กรรมกรคนงาน... มิตรสหายผู้ร่วมงาน ให้เป็นสุขให้เิบอ่อม ไม่ประดิษฐาน

^{๒๒} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๒๔.

ทักษิณาอันส่งผลสูงในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งอำนาจอรรถมัจฉิงาม มีผลเป็นสุข เป็นไปเพื่อสวรรค์ โภคะของเขาที่มีได้กินใช้โดยชอบเหล่านั้น ราชาทั้งหลายย่อมรีบเอาไปเสียบ้าง โจรย่อมลักเสียบ้าง ไฟย่อมไหม้เสียบ้าง น้ำย่อมพัดพาไปเสียบ้าง ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักย่อมเอาไปเสียบ้าง โภคะทรัพย์เหล่านั้นของเขาซึ่งมิได้กินใช้โดยชอบย่อมหมดสิ้นไปเปล่า ไม่ถึงการบริโภค เปรียบเหมือนสระน้ำในถิ่นอมมนุษย์ ทั้งที่มีน้ำใส เย็น จืดสนิท กระจ่ายแจ้ว มีท่าเรียบราบ นำรื่นรมย์ คนจะตักเอาก็ไม่ได้ จะดื่มจะอาบ จะทำตามปรารถนาก็ไม่ได้...

ส่วนสัตว์บุรุษ ได้โภคะอันโอฬารแล้ว ย่อมเลี้ยงตัวให้มีความสุข ให้เอิบอímเลี้ยงมารดาบิดา...บุตรภรรยา...คนรับใช้กรรมกรคนงาน...มิตรสหายผู้ร่วมงาน ให้เป็นสุขให้เอิบอím ย่อมประดิษฐานทักษิณาอันส่งผลสูงในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย ซึ่งอำนาจอรรถมัจฉิงาม มีผลเป็นสุข...

คนชั่วได้ทรัพย์แล้ว ตัวเองก็ไม่กินไม่ใช้ ทั้งก็ไม่ให้ (แก่ใครๆ) เหมือนดั่งน้ำอยู่ในถิ่นของมนุษย์ จะใช้ดื่มก็ไม่ได้ คนย่อมอดคใช้ ส่วนวิญญูชนมีปัญญา ได้โภคะแล้ว ย่อมกินใช้และทำกิจ (งานของตนแลการกุศลช่วยผู้อื่น) เขาเป็นคนเลิศล้ำ ได้เลี้ยงดูหมู่ญาติแล้ว ไม่มีใครคิดเตียนได้ ย่อมเข้าถึงถิ่นสวรรค์...^{๒๓}

จากพุทธพจน์ดังกล่าวสอนว่า ควรจะถือเอาประโยชน์จากการมีโภคะหรือทรัพย์สิน ไม่ใช่มีทรัพย์สมบัติเก็บไว้เฉยๆ การมีทรัพย์นั้นย่อมมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ให้เป็นประโยชน์ ส่วนแนวทางการใช้โภคทรัพย์นั้น ก็ถือตามหลักโภคอาทิยะ ๕ ประการ^{๒๔} คือ

- ๑) ใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัว มารดาบิดา ให้เป็นสุข
- ๒) ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข
- ๓) ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่างๆ
- ๔) ทำพละ คือ การบำรุงสงเคราะห์ ๕ อย่างได้แก่

(๑) อติถิพละ ใช้ต้อนรับแขก คนที่ไปมาหาสู่ ซึ่งเป็นเรื่องของการปฏิสันถาร

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๕๘/๒๔.

^{๒๔} อ.จ.ป.ญจก. (ไทย) ๒๒/๘๑/๑๒๕.

- (๒) ญาติพลี ใช้สังเคราะห์ญาติ
- (๓) ราชพลี ใช้บำรุงราชการด้วยการเสียดำเนินการ เป็นต้น
- (๔) เทวดาพลี บำรุงเทวดา คือสิ่งที่เคารพนับถือตามลัทธิความเชื่อหรือตามขนบธรรมเนียมของสังคม
- (๕) ปุพพเปตพลี ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว
- (๖) บำรุงสมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้ฝึกฝนพัฒนาตนเองไม่ประมาทมัวเมา ผู้จะดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม^{๒๕}

พระพุทธศาสนาได้จำแนกประเภทของบุคคลตามลักษณะของการหาเลี้ยงชีวิต โดยแบ่งลักษณะการหาเลี้ยงชีวิตของบุคคลเป็น ๑๐ ประเภท ดังนี้

ประเภทที่ ๑ เป็นบุคคลแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมอาจโดยมิฉฉาชีพ ลักขโมย ปล้น จี้ มีการทำทารุณคนอื่น เมื่อได้ทรัพย์มาแล้ว ก็เก็บสะสมเอาไว้ใช้จ่ายอย่างจำกัดจำเขี่ย อยู่อย่างอดอยาก ไม่แบ่งปันให้ญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูง ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงติเตียนคนประเภทนี้ ทั้งการแสวงหาและการใช้ทรัพย์

ประเภทที่ ๒ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม มีการกระทำความรุนแรงหรือการทำร้ายผู้อื่นเพื่อให้ได้ทรัพย์มา ครั้นแล้วก็ใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนอย่างอึดหน้ำสำราญ แต่ไม่มีการแบ่งปันผู้อื่น ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงติเตียนคนประเภทนี้ ทั้งการแสวงหาและการใช้ทรัพย์

ประเภทที่ ๓ เป็นบุคคลแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม มีการทำร้ายบุคคลอื่นเพื่อให้ได้ทรัพย์มา ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนให้อึดหน้ำสำราญ แจกจ่าย แบ่งปันผู้อื่น และทำบุญ พระพุทธองค์ทรงติเตียนเรื่องการแสวงหาโดยไม่ชอบธรรม แต่ทรงสรรเสริญเรื่องอื่นๆ

ประเภทที่ ๔ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์ทั้งที่ชอบธรรมบ้างและไม่ชอบธรรมบ้าง โดยมีการทำร้ายผู้อื่นบ้าง ไม่ทำร้ายผู้อื่นบ้าง ครั้นแล้วใช้จ่ายอย่างตระหนี่ถี่เหนียว อดอยาก ไม่แบ่งปันให้ผู้อื่น ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเฉพาะเรื่องการแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมและไม่ทำร้ายผู้อื่น ส่วนเรื่องอื่นทรงติเตียนทั้งหมด

^{๒๕} พระธรรมปิฎก, เศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๕๖-๕๗.

ประเภทที่ ๕ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมบ้าง และไม่ชอบธรรมบ้าง โดยมีการทำร้ายผู้อื่นบ้าง ไม่ทำร้ายผู้อื่นบ้าง ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเองไม่ให้คอยยาก แต่ไม่แบ่งปันให้ผู้อื่น ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงติเตียน ๒ ประการ คือ แสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมและทำร้ายผู้อื่นประการหนึ่ง กับการไม่แบ่งปันผู้อื่น และไม่ทำบุญอีกประการหนึ่ง ส่วนเรื่องอื่นทรงสรรเสริญ

ประเภทที่ ๖ คนที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมบ้างไม่ชอบธรรมบ้าง โดยทำร้ายผู้อื่นบ้าง โดยไม่ทำร้ายผู้อื่นบ้าง ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์นั้น เลี้ยงตัวเองอย่างอึดหนำสำราญ แบ่งปันแจกจ่ายผู้อื่นบ้าง ทำบุญบ้าง พระพุทธเจ้าทรงติเตียนในเรื่องการแสวงหาทรัพย์โดยไม่ชอบธรรมและทำร้ายผู้อื่นเพียงเรื่องเดียว ทรงสรรเสริญในเรื่องอื่นๆ ทั้งหมด

ประเภทที่ ๗ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่เบียดเบียนใคร แล้วใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเองอย่างตระหนี่ถี่เหนียว ไม่แบ่งปันแจกจ่ายผู้อื่น ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญเรื่องการแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ไม่เบียดเบียนคนอื่นเพียงเรื่องเดียว ทรงติเตียนเรื่องอื่นๆ ทั้งหมด

ประเภทที่ ๘ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมไม่ทำร้ายใคร ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์นั้น เลี้ยงตัวเองให้อึดหนำสำราญ แต่ไม่แบ่งปันให้ผู้อื่น ไม่ทำบุญ พระพุทธเจ้าทรงติเตียนเรื่องไม่แจกจ่าย ไม่ทำบุญเพียงเรื่องเดียว ทรงสรรเสริญเรื่องอื่นๆ

ประเภทที่ ๙ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมไม่ทำร้ายใคร ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเองให้อึดหนำสำราญ แบ่งปันแจกจ่าย และทำบุญบ้าง แต่ไปหมกมุ่นยึดมั่นถือมั่นอยู่กับโภคทรัพย์เหล่านั้น จึงตั้งหน้าตั้งตาแสวงหาโดยไม่รู้ว่าทำอะไรจึงจะพอ มีความพอใจและมีความสุขอยู่กับความร่ำรวย ไม่ใช่ปัญญาตรองเห็นคุณและโทษของการสลัดออกจากทรัพย์สมบัติเหล่านั้นเพื่อมุ่งสู่ความสลัดออก พระพุทธเจ้าทรงติเตียนในเรื่องมีใจหมกมุ่นอยู่กับโภคทรัพย์สมบัติ ไม่มีปัญญาตรองเห็นโทษในการหมกมุ่นนั้น แต่ทรงสรรเสริญเรื่องการแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม การเลี้ยงตนให้อึดหนำสำราญ และการแจกจ่ายแบ่งปันตลอดจนการทำบุญ

ประเภทที่ ๑๐ เป็นบุคคลที่แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรมไม่ทำร้ายใคร ครั้นแล้วใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเองให้อึดหนำสำราญ แบ่งปันแจกจ่ายและทำบุญ ไม่หมกมุ่นอยู่กับ

ทรัพย์สมบัตินั้น มีปัญญาตรองเห็นโทษในการหมกมุ่น จดจ่ออยู่กับการสะสมโภคทรัพย์ จึงเกิดปัญญาคิดจะปล่อยวางโภคทรัพย์นั้น เพื่อแสวงหาแนวทางแห่งการดับทุกข์ต่อไป^{๒๖}

อย่างไรก็ดี แม้จะแสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม และใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เป็นประโยชน์แล้ว ก็ยังไม่ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่เกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์ ทั้งนี้เพราะทางธรรมยังเน้นคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาอีกด้วย การปฏิบัติที่เกี่ยวกับทรัพย์ที่ถูกต้องทางธรรมโดยสมบูรณ์คือ การวางใจวางท่าที่ต่อทรัพย์นั้นว่า จะต้องเป็นไปด้วยนิสสรณปัญญา คือ มีความรู้เท่าทัน เข้าใจในคุณค่าหรือประโยชน์ที่แท้จริงของทรัพย์ และขอบเขตแห่งคุณค่าหรือประโยชน์นั้น

^{๒๖} ส.สพ. (ไทย) ๑๘/๓๖๔/๒๕๖ - ๓๐๓.

ตารางแสดงการแสวงหาและการใช้ทรัพย์สินของคนทั่วไป^{๒๗}

บุคคล ประเภท ที่	วิธีการแสวงหาทรัพย์สิน		บำรุงตนและครอบครัว		แบ่งปันช่วยเหลือสังคม		ทำบุญ		มีปัญญาออกจากกาม	
	ชอบธรรม	ไม่ชอบธรรม	อิมหน้า สำราญ	ตระหนี่ อดอยาก	แบ่งปัน	ไม่แบ่งปัน	ทำบุญ	ไม่ทำบุญ	มีปัญญา	ไม่มีปัญญา
๑	-	ไม่ชอบธรรม	-	ตระหนี่-อด	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๒	-	ไม่ชอบธรรม	อิมหน้า	-	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๓	-	ไม่ชอบธรรม	อิมหน้า	-	แบ่งปัน	-	ทำบุญ	-	-	ไม่มีปัญญา
๔	ชอบธรรม	ไม่ชอบธรรม	-	ตระหนี่-อด	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๕	ชอบธรรม	ไม่ชอบธรรม	อิมหน้า	-	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๖	ชอบธรรม	ไม่ชอบธรรม	อิมหน้า	-	แบ่งปัน	-	ทำบุญ	-	-	ไม่มีปัญญา
๗	ชอบธรรม	-	-	ตระหนี่-อด	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๘	ชอบธรรม	-	อิมหน้า	-	-	ไม่แบ่งปัน	-	ไม่ทำบุญ	-	ไม่มีปัญญา
๙	ชอบธรรม	-	อิมหน้า	-	แบ่งปัน	-	ทำบุญ	-	-	ไม่มีปัญญา
๑๐	ชอบธรรม	-	อิมหน้า	-	แบ่งปัน	-	ทำบุญ	-	มีปัญญา	-

^{๒๗} สรุปรูปจากกามโกกีสสูตร อัง.ทสก.มก. (ไทย) ๓๘/๕๑/๒๕๐.

จากหลักการสร้างอรรถประโยชน์ตามพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา ถ้านำไปเปรียบเทียบกับพระคัมภีร์ทางเศรษฐกิจของเสรีนิยม ก็จะเหมือนกันตรงที่ทั้งพุทธศาสนาและเสรีนิยมต่างยอมรับว่า มนุษย์มีความรักตนเอง และเพราะความรักตนเองนี้เองที่เป็นแรงจูงใจให้มนุษย์พยายามแสวงหาอรรถประโยชน์แก่ตนเอง จุดที่ต่างกันก็คือ ในการสร้างอรรถประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองนั้นพุทธศาสนาคำนิยามถึงประโยชน์ที่ผู้อื่นจะได้รับด้วย และให้ความสำคัญของการสร้างอรรถประโยชน์ทั้งของตนเองและผู้อื่น ว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่ามากกว่าการสร้างอรรถประโยชน์ให้เกิดขึ้นเฉพาะตนเองหรือเฉพาะผู้อื่นเท่านั้น ส่วนเสรีนิยมนั้นการสร้างอรรถประโยชน์ให้เกิดขึ้นแก่ตนเองในทางเศรษฐกิจนั้น ก็จะส่งผลให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นในเวลาเดียวกันด้วย แต่ประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นนั้น มิได้เป็นความตั้งใจหรือตั้งใจให้เกิดขึ้นเหมือนเป้าหมายการบริโภคใช้จ่ายตามหลักของพุทธศาสนา ซึ่งเน้นทั้งเพื่อประโยชน์สุขของตนเองไปพร้อม ๆ กับส่งเสริมให้เกิดประโยชน์สุขเพื่อผู้อื่น ทั้งที่ยังมีชีวิตอยู่และที่ล่วงลับไปแล้ว อีกทั้งยังมีเป้าหมายการใช้จ่ายทรัพย์เพื่อสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวมอีกด้วย ดังจะเห็นได้ชัดเจนจากหลักโภคอาทิยะดังกล่าวแล้ว

๓.๕ สรุปสาระสำคัญ

หลักสัมมาอาชีวะในทางพระพุทธศาสนา หมายถึงการประกอบอาชีพที่สุจริตทางกาย และสุจริตทางวาจา ถูกทั้งกฎหมายและถูกทั้งศีลธรรม การประกอบอาชีพที่สุจริตทางกายคือ เว้นจากมิจฉาณิชา ๕ ประการ ประกอบด้วย ๑) เว้นจากการค้าขายคัสตรา อันเป็นเครื่องประหาร ๒) เว้นจากการค้ำมนุษย์ ๓) เว้นจากการขายสัตว์มีชีวิต ๔) เว้นจากการค้าขายสิ่งมีเงินเมา ๕) เว้นจากการค้าขายยาพิษ เพราะการค้าขายสิ่งเหล่านี้ผิดต่อศีลธรรมทางศาสนา เป็นการเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้ได้รับความลำบากเดือดร้อน มอมเมาและส่งเสริมให้คนในสังคมอยู่ด้วยความหวาดระแวง ไม่ปลอดภัย ดังนั้น สัมมาอาชีวะในการแสวงหาในทางพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงเอาอาชีพที่สุจริตทางกาย ที่ถูกต้องชอบธรรมด้วยกฎหมายและศีลธรรม อันเป็นการส่งเสริมให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข การประกอบอาชีพสุจริตทางวาจาก็เช่นเดียวกัน เป็นการเลี้ยงชีพด้วยความชอบธรรม เป็นจริงไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพด้วยวิธีการต่าง ๆ และทรัพย์ที่ได้จากการประกอบสัมมาอาชีวะด้วยความขยันหมั่นเพียร ทรัพย์ที่ได้มาย่อมมีทั้งความสะอาด บริสุทธิ์ และควรค่าแก่การเก็บคุ้มครองรักษา และใช้จ่ายอย่างเหมาะสม

ในแง่การครอบครองรักษาทรัพย์ที่หามาได้โดยสุจริตนั้น จะต้องรู้จักจัดสรรทรัพย์ให้เป็นสัดส่วน ซึ่งสอดคล้องกับหลักกฤติธรรม เป็นแบบแผนการจัดเก็บคุ้มครองรักษาที่เหมาะสมตามหลักโภควิภาค ๔ คือ แบ่งหนึ่งส่วนสำหรับใช้จ่ายเลี้ยงตนเลี้ยงครอบครัว คนที่ควรบำรุงเลี้ยงและทำประโยชน์ แบ่ง ๒ ส่วนสำหรับใช้เป็นทุนประกอบการงาน ลงทุนประกอบอาชีพที่สุจริต แบ่ง ๑ ส่วนไว้ใช้ในคราวจำเป็น

สัมมาอาชีวะในแง่การบริโภคใช้จ่าย เมื่อได้ทรัพย์เงินทองมาแล้วพึงนำทรัพย์นั้นมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ยิ่ง ๆ ขึ้นไป โดยบริโภคใช้จ่ายทรัพย์ตามหลักสมชีวิตา คือความเป็นอยู่ที่พอเหมาะพอเพียง ไม่ให้ฝืดเคืองนักและไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก และหลักโภคอาทิยะ ๕ ประการ คือ ๑) การใช้จ่ายเลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดูครอบครัวให้เป็นสุข ๒) ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข ๓) ใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ ๔) ทำพิธีกรรม คือ การบำรุงสงเคราะห์แก่ผู้มีพระคุณต่าง ๆ เช่น ต้อนรับแขก สงเคราะห์ญาติ ทำบุญอุทิศแก่ผู้ล่วงลับ เป็นต้น ๕) บำรุงผู้ฝึกฝนพัฒนาตนผู้ดำรงธรรมไว้ให้แก่สังคม

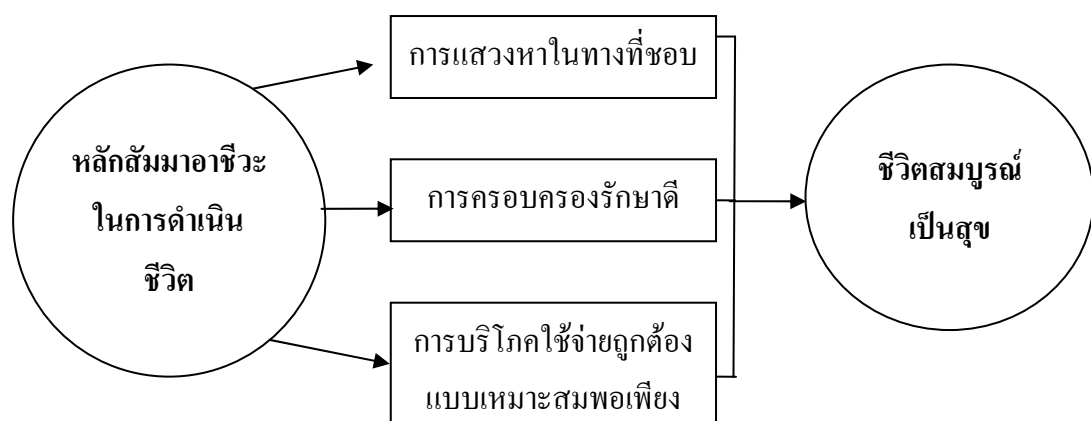
แม้หลักการแสวงหาทรัพย์สมบัติ ตลอดจนการใช้จ่ายทรัพย์ที่หามาได้แต่ละคนย่อมมีการกระทำแตกต่างกันไป ทั้งนี้จะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของพระพุทธศาสนา แต่หากการมีอยู่ของทรัพย์นั้นเป็นไปเพื่อทำลายประโยชน์สุขของบุคคลและสังคม ย่อมขัดแย้งกับการเลี้ยงชีวิตที่ดีงามของมนุษย์ ทรัพย์นั้นจึงไม่อาจเป็นความชอบธรรมได้เลย เพราะโดยแก่นแท้แล้วตัวของทรัพย์นั้นก็คือวัตถุธรรมที่เป็นกลางๆ เท่านั้น ขึ้นอยู่กับบุคคลที่เกี่ยวข้องว่าจะแสวงหาประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้นโดยวิถีทางใด ถ้าแสวงหาประโยชน์โดยมีพื้นฐานทางจิตที่เป็นกุศลธรรม การใช้ประโยชน์ก็ย่อมสอดคล้องกับเป้าหมายชีวิต แต่หากแสวงหาประโยชน์โดยมีอกุศลธรรมเป็นพื้นฐานทางจิต ก็ย่อมขัดแย้งจากเป้าหมายชีวิต เพราะเหตุนี้ จะถือว่าเป็นการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบธรรมไม่ได้

การถือสิทธิ์ในทรัพย์สินของปัจเจกบุคคล เป็นเพียงกติกาหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม เพื่อให้บุคคลสามารถแสวงหาประโยชน์สุขในชีวิตได้โดยอาศัยทรัพย์นั้น แต่เมื่อยอมรับสิทธิครอบครองของบุคคลใดแล้ว บุคคลอื่นก็ไม่ควรไปล่วงละเมิดในกรรมสิทธิ์ของเขา หากมีผู้ละเมิดกติกาของสังคมที่ตกลงร่วมกัน กลไกทางสังคมก็จะเข้าไปจัดการกับเรื่องดังกล่าวทันที เพื่อเป็นการรักษาประโยชน์สุขของบุคคลที่ถูกล่วงละเมิด และป้องกันผลกระทบที่จะเกิดกับสังคมส่วนรวม

ดังนั้น จึงอาจสรุปสัมมาอาชีวะในแง่การดำเนินชีวิตได้ว่า มนุษย์ย่อมแสวงหา
ทรัพย์โดยชอบธรรมคือมีอาชีพสุจริต ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ก่อความเดือดร้อน
รำคาญให้ผู้อื่น เมื่อได้ทรัพย์มาแล้วใช้จ่ายทรัพย์บำรุงตนเองให้มีความสุขไม่อดอยาก ใน
ขณะเดียวกันก็แจกจ่ายสงเคราะห์ผู้ใกล้ชิดและบุคคลอื่นตามความเหมาะสมและตาม
ความสามารถ รู้จักเก็บออม ตลอดจนเป็นเครื่องส่งเสริมให้เกิดความคล่องตัวในการ
ประกอบอาชีพต่อไป ดังนั้น ความสุขจากการเลี้ยงชีวิตด้วยทรัพย์สินของตนเอง จึงต้องอยู่
ภายใต้เงื่อนไขดังต่อไปนี้

๑. มีความสอดคล้องเหมาะสมกับสถานภาพที่บุคคลนั้นดำรงอยู่
๒. เป็นไปเพื่อสร้างประโยชน์สุขให้กับตนเองและบุคคลอื่น
๓. ไม่เป็นไปเพื่อขัดขวางหรือทำลายประโยชน์สุขของตนเองและบุคคลอื่น
๔. ไม่เป็นไปในลักษณะที่เบียดเบียนชีวิตร่างกายและทรัพย์สินของตนเองและ
บุคคลอื่น
๕. ไม่ขัดแย้งกับเป้าหมายของสังคมส่วนรวม
๖. และที่สำคัญต้องนำไปสู่เป้าหมายชีวิตของตนตามสถานภาพในขณะนั้น

หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาเขียนแผนภูมิได้
ดังนี้

แผนภูมิที่ ๕ : หลักสัมมาอาชีวะในการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา

บทที่ ๔

สัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรม

ในบทนี้ผู้วิจัยจะได้ทำการศึกษาถึงสัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรม โดยมีเนื้อหาของการศึกษาตามประเด็นต่อไปนี้คือ

๔.๑ คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อบุคคล

๔.๑.๑ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนกายสุจริต

สัมมาอาชีวะเป็นหลักการประกอบอาชีพที่ไม่มุ่งเบียดเบียนผู้อื่น แต่ตรงกันข้าม กลับมุ่งให้ความช่วยเหลือเอื้อเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่เอาไรด์เอาเปรียบกดขี่ข่มเหง แต่คอยสนับสนุนและหิบบยื่น การแสดงออกซึ่งการกระทำที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสัมมาอาชีวะถือว่าการกระทำดีทางกายที่เห็นได้ชัด การกระทำที่บ่งบอกว่าเป็นการกระทำที่เป็นกายสุจริต ได้แก่

- ไม่เบียดเบียน ไม่สรรเสริญการเบียดเบียนชีวิต ร่างกายของผู้อื่น มีเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

- ไม่ทำความผิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ส่งเสริมการทำผิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ไม่ขโมย นื้อโกง หลอกหลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น มีเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข

- ไม่ทำความผิดทางเพศ เช่น ไม่นอกใจคู่ครองของตน ไม่ประพฤติหรือแสดงอนาจารทางเพศ ไม่ขายบริการทางเพศ เป็นต้น

- ไม่เสพและไม่ส่งเสริมการเสพลึงมีนเมาทุกชนิด

หากพิจารณาตามหลักพระพุทธศาสนาแล้ว การกระทำดีทางกายหรือกายสุจริตนั้น ย่อมตั้งอยู่บนพื้นฐานของศีล ๕ และกุศลกรรมบถส่วนที่เป็นกายสุจริต ๓ ซึ่งเป็นเหมือนแบบแผนขั้นพื้นฐานของการปฏิบัติตนของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย

การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีพะเกี่ยวพันกับกายสุจริตหรือการเลี้ยงชีพชอบทางกาย ดังนี้ คือ

๑) ปาณาติปาตํ ปหาย ฯเปฯ สพุพปาณภูตหิตานุกมปิ โหติ. ละการฆ่า การเบียดเบียน หมายความว่าเว้นจากการฆ่าสัตว์ให้ตาย ก่อนจะถึงกำหนดอายุของตน มีเมตตา กรุณาช่วยเหลือเกื้อกูลกัน^๑

หากมนุษย์ยึดหลักสัมมาอาชีพะในการดำเนินชีวิตอย่างแท้จริง ย่อมหลีกเลี่ยงการเบียดเบียนมนุษย์ การประทุษร้าย การทรมาณสัตว์ การทำสัตว์ให้ได้รับความลำบาก หรือการฆ่าสัตว์เพื่อดำรงชีพตนเองให้อยู่รอด และจะไม่มีจิตยินดีในการส่งเสริมให้ผู้อื่นกระทำ แต่กลับจะแสดงความเมตตา กรุณาต่อเพื่อนมนุษย์และต่อสัตว์ทั้งปวงให้ได้รับประโยชน์สุข

๒) อทินนาทานํ ปหาย ฯเปฯ อทินนํ เถยฺยสงฺฆาตํ อนาถาตา โหติ. ละอทินนาทาน เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์ของผู้อื่น^๒

อทินน คือวัตถุสิ่งของที่เจ้าของมิได้อนุญาตให้ หมายถึงการมิได้อนุญาตโดยเขียนหนังสืออนุญาต หรือมิได้หยิบยื่นให้กล่าวอนุญาตให้ หรือแสดงกิริยาอาการให้รู้ว่าอนุญาต

อาทาน หมายถึง การยึดถือเอาโดยอาการ มีลักษณะ โขม จีป ลั่น ริงราว ช่มชู้ ยักยอก ล้อ โกง หรือสับเปลี่ยน เป็นต้น

จุดมุ่งหมายของการงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย ก็เพื่อทำให้มนุษย์มีการดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาชีพ การจะแสวงหาวัตถุสิ่งของต่างๆ มาเป็นของตนนั้น ก็จะต้องเป็นการหาได้ในทางที่ชอบที่ควรตามครรลองครองธรรมไม่เบียดเบียนในสิทธิของคนอื่น โดยกิริยาอาการแห่งขโมย เช่น โจรกรรม อนุโลมโจรกรรม และฉวยโจรกรรม เป็นการทำให้คนอื่นเขาเสียสิทธิบางอย่างในทรัพย์สินไป เมื่อกล่าวโดยสรุปก็คือเพื่อป้องกันการทำลายในทรัพย์ของกันและกัน

ผู้ที่เว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ ย่อมจะได้รับความดีหลายอย่าง เช่น ทำให้มีจิตใจสูง เป็นการรักษาตัวเองไม่ให้ไฝต่ำ เป็นมนุษย์ที่จะมีศักดิ์ศรีขึ้น เป็นการรักษารอบครัวของตน และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้นาน

^๑ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑ / ๒๖๔ / ๒๘๒.

^๒ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๕/๒๘๒.

๓) กามเมสุ มิจฺฉาจารา ปหาเยฯ เชน จาริตตํ อาปชฺชิตา โหติ. ละการประพตติผิตินกามไม่วังละเมิดประเวณีทางเพศ หมายถึง การไม่เลี้ยงชีพที่เกี่ยวข้องด้วยเรื่องลามก การเสพเมถุน (ธรรมของคนคู่กัน) ส่วนคำว่า มิจฉาจาร หมายถึง การประพตติลามกอันบัณฑิต (ผู้รู้) ติเตียนได้^๓

สามีภรรยาที่ประพตติอยู่ในการเสพเมถุนธรรมต่อกัน มิได้เป็นการกระทำที่ลามกบัณฑิตคือผู้รู้ทั้งหลายพึงติเตียนไม่ได้เพราะเป็นไปตามกิจธรรมดาของโลก แต่ถ้าชายหรือหญิงที่เลี้ยงชีพด้วยการประพตติล่วงกามต่อชายหรือหญิงที่ไม่เป็นสามีหรือภรรยาของตน และชายหรือหญิงนั้นมีผู้พิทักษ์รักษาหวงแหนอยู่

จุดประสงค์ของการเลี้ยงชีพชอบด้วยความบริสุทธิ์ ไม่เอาเรือนร่างเข้าแลกกับตัณหากีเพื่อประสงค์ให้มนุษย์รู้จักหาเลี้ยงชีวิตด้วยภูมิปัญญาหรือกำลังของตน รู้จักกอดทนในการทำงานและหยาดเหงื่อนี้เองที่จะสร้างคนให้เป็นคนดี สร้างความเป็นปึกแผ่นป้องกันความแตกร้างในหมู่มนุษย์ด้วยการปฏิบัติตนตามฐานะที่ตนมีอยู่ เช่น เป็นภรรยามีความจงรักภักดีในสามีแห่งตน เป็นสามีประกอบด้วยสทธานโดย ยินดีในภรรยาของตน ไม่ข้องแวะกับหญิงอื่นที่ไม่ใช่ภรรยาของตน

เมื่อกล่าวโดยสรุป การเลี้ยงชีพที่เว้นจากการประพตติผิตินกามก็เพื่อคุ้มครองความเป็นปึกแผ่นทางสังคม ประกันสันติสุขของครอบครัว และเป็นการรักษาอนาคตของอนุชนในตระกูล

สัมมาอาชีวะยังเกื้อหนุนกายสุจริตด้านการละสิ่งมีนเมาทุกชนิด การไม่ข้องแวะกับสิ่งเสพติดทั้งการซื้อหรือขาย และไม่สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการทดลองเรียนแบบ รั้วไทยและภัยจากสิ่งเสพติดว่าเป็นอันตรายทั้งแก่ตนเองและคนรอบข้าง การไม่ประกอบอาชีพที่ส่งเสริมให้มนุษย์มัวเมาไปกับสิ่งเสพติดจัดว่าเป็นการเลี้ยงชีพที่ถูกต้อง

คุณค่าทางจริยธรรมทางสังคมของสัมมาอาชีวะในแง่การเกื้อหนุนกายสุจริต เป็นทางแห่งการทำความดีทางกาย ๓ ประการ คือ ไม่เบียดเบียนสัตว์อื่นให้ได้รับความลำบากจากการเลี้ยงชีพ ไม่เลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย ไม่เลี้ยงชีพด้วยการประพตติผิตินกาม ทั้งไม่สนับสนุนส่งเสริมอาชีพเหล่านี้ ย่อมก่อให้เกิดการสร้างสวัสดิภาพในร่างกายทรัพย์สิน และไม่ประพตติผิตินกามของกันและกัน ถ้าหากมนุษย์เลี้ยงชีพที่ถูกต้องชอบ

^๓ อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๖/๒๘๒.

ธรรมได้อย่างสมบูรณ์แล้ว จะช่วยบรรเทาความวุ่นวายได้โดยสิ้นเชิง และเป็นแนวทางให้เกิดสันติสุขร่มเย็นในสังคม

๔.๑.๒ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนวจีสัจริต

สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนการประกอบวจีสัจริต คือส่งเสริมสนับสนุนให้กล่าวคำสัตย์จริง ไม่พูดเท็จ หลอกลวง ตลอดจนการพูดจาไพเราะสุภาพ ให้กำลังใจผู้อื่นที่กำลังเดือดร้อน พูดแต่ในสิ่งที่มีประโยชน์ เพราะการมีอาชีพที่สุจริตจะต้องไม่ใช้วาจาเป็นเครื่องมือในการหาประโยชน์ให้ตนเอง ต้องไม่พูดจาให้ผู้อื่นเกิดความเดือดร้อน แยกแยะ ตลอดจนการพูดจาที่จะเป็นการบั่นทอนคุณงามความดีในตน การประกอบวจีสัจริตก็คือ การงดเว้นจากการคิดหลักของศีล ในข้อ ๔ คือ เว้นจากการพูดปด และกุศลกรรมบถด้านวจีสัจริต

สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนวจีสัจริตหรือการเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ดังนี้ คือ

๑) มุสาวาทิ ปหาย ฯเปฯ สมุชานมุสา ภาสิตา โหติ. ละการพูดเท็จ ไม่ยอมกล่าวเท็จเพราะเหตุผลตนเอง ผู้อื่น หรือเพราะเห็นแก่ผลประโยชน์ใดๆ^๔

การงดเว้นจากคำพูดที่ไม่ตรงกับความเป็นจริงนั้น ปกติหมายถึง การเว้นจากการกล่าวคำที่ไม่เป็นจริงว่าเป็นจริงด้วยเจตนา อันได้แก่เว้นจากการพูดเท็จนั่นเอง

จุดมุ่งหมายของการประพฤติปฏิบัติ ก็คือป้องกันการทำลายผลประโยชน์ของกันและกันด้วยการพูดเท็จเป็นการกระทำที่ทำให้เกิดความไม่เชื่อถือ นอกจากนี้การเลี้ยงชีพชอบทางวาจายังรวมไปถึงการเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการพูดเท็จ พูดปด ทนสาบาน ทำเล่ห์กระเท่ห์ มายา ทำเลศนัย เสริมความ อิจฉา ความ รายนานเท็จ ทำหลักฐานปลอมแปลง และทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ เป็นต้น

ดังนั้น การเลี้ยงชีพชอบทางวาจาก็คือเว้นคำพูดที่เป็นอัมมมงคล พูดแต่คำที่เป็นมงคล หรือพูดแต่คำจริง คำพูดทุกคำจะต้องมีสารประโยชน์ สามารถอิงหลักกรรมวินัยจึงจะเป็นคำพูดที่ผู้รู้ทั้งหลายให้การยกย่อง

นอกจากนี้ สัมมาอาชีวะในการเกื้อหนุนวจีสัจริต ยังจำแนกการเว้นจากการพูดปดในมุสาวาทิในศีลข้อที่ ๔ โดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. มุสา

^๔ อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๓/๒๘๓.

๒. อนุโลมมุตสา

๓. ปฏิสสวะ^๕

๑. มุตสา กล่าวคำเท็จนั้น จำแนกไว้ ๗ ประเภท คือ

๑) ปด ได้แก่ มุตสาโดยไม่ต้องอาศัยข้อมูล เช่น เห็นว่าไม่เห็น รู้ยู่่าไม่รู้ มี ๔ อย่างคือ

(๑) พุดเพื่อจะให้เขาแตกแยกกัน เรียกว่า ส่อเสียด

(๒) พุดเพื่อจะโก่งเขา เรียกว่า หลอก

(๓) พุดเพื่อจะยกย่องท่าน เรียกว่า ขอ

(๔) พุดไว้แล้วไม่รับ เรียกว่า กลับคำ

๒) ทนสาบาน ได้แก่ กิริยาที่เสียดสัจย์ว่าพุดความจริง แต่ไม่ตั้งใจจริง เช่น เป็นพยานทนสาบานแล้วเปิดความเท็จ

๓) ทำเล่ห์กระเท่ห์ ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการอวดอ้างความศักดิ์สิทธิ์ที่ไม่มีจริง เช่น อวดว่ารู้ ยิงไม่ออก ฟันไม่เข้า เป็นต้น

๔) มารยา ได้แก่ กิริยาที่แสดงอาการให้เขาเห็นผิดจากความเป็นจริง เช่น ปั้นความจริงให้เขาเห็นว่าเป็นคนมีศีล เป็นต้น

๕) ทำเลศ ได้แก่ พุดมุตสาเล่นสำนวน เช่น เห็นคนวิ่งหนีเข้ามาเมื่อผู้ใดตามมาถามจะ让他ถูกจับได้ จึงเล่นสำนวนว่า ตั้งแต่มาขึ้นอยู่ที่นี่ยังไม่มีใครวิ่งมาเลย

๖) เสริมความ ได้แก่ พุดมุตสาอาศัยข้อมูลเดิม แต่ละข้อความที่ประสงค์จะให้รู้ ออกเสียเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจเป็นอย่างอื่น เช่น ดิดประกาศลดราคาสินค้า แต่เมื่อลูกค้าซื้อสินค้าตามป้ายนั้นแล้วกลับเรียกเอาตามราคาเต็ม โดยอ้างว่าสินค้าที่ดิดป้ายไว้นั้นหมดแล้ว ลักษณะดังกล่าวจัดว่าเป็นการอำความไว้ไม่ให้ผู้อื่นได้เข้าใจตามจริงนั้น

๒. อนุโลมมุตสา ได้จำแนกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑) เสียดแทง ได้แก่ กิริยาที่ว่าผู้อื่นให้เจ็บใจ เช่น การพุดพาดพิงถึงพื้นเพเดิมของเขา ซึ่งเรียกว่า “ประชด”

๒) สับปลับ ได้แก่ พุดปดด้วยความคะนองวาจา แต่ผู้พุดไม่ได้ตั้งใจจะให้ผู้ฟังเข้าใจผิด

^๕ พระเทพดิลก, อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๒.

๓. ปฏิสวะ ปฏิสวะ หมายถึง แต่เดิมคิดจะทำความนั้นจริง แต่ภายหลังไม่ทำความนั้น ปฏิสวะ จำแนกออกเป็น ๓ ประเภทคือ

- ๑) ผิดสัญญา ได้แก่ทั้งสองทำสัญญาแก่กัน แต่ภายหลังฝ่ายหนึ่งกลับบิดพลิ้ว ไม่ทำตามสัญญานั้น เช่น ทำสัญญาจ้าง เป็นต้น
- ๒) เสียสัตย์ ได้แก่ให้สัตย์แก่ท่านฝ่ายเดียว ว่าตนจะทำหรือไม่ทำเช่นนั้น แต่ภายหลังไม่ทำตาม เช่น ข้าราชการผู้ถวายสัตย์สาบานว่า จะรับราชการด้วยความซื่อสัตย์ แต่ภายหลังน้อ โกงหรือทุจริตต่อหน้าที่ เป็นต้น
- ๓) กินคำ ได้แก่รับว่าจะทำสิ่งนั้น ๆ แต่ภายหลังไม่ทำ เช่นรับว่าจะให้สิ่งของนั้นแก่ท่านแล้วไม่ให้ เป็นต้น

ดังได้กล่าวมาทั้งหมดนี้เป็นมุสาวาทที่มีโทษแก่ผู้พูด เพราะนอกจากจะทำให้ตนเองเสียหายแล้ว ยังทำให้คนอื่นได้รับความเสียหายด้วย การพูดจึงเป็นเรื่องที่เราควรระมัดระวังให้มากที่สุด แม้ในมรรค ๘ ซึ่งเป็นทางไปสู่พระนิพพานยังได้กำหนดข้อสัมมาวาจาไว้เป็นหลักปฏิบัติที่ทำให้ทุกคนนั้นถึงซึ่งความเป็นอริยบุคคล

นอกจากนี้ยังมีสิ่งที่จะต้องกล่าวถึงอีกเรื่องหนึ่งคือมุสาวาทที่ไม่มีโทษ กล่าวคือเป็นมุสาวาทที่ผู้พูดไปแล้ว ไม่มีโทษแก่ผู้พูด เรียกว่า ยถาสัญญา

ยถาสัญญา คือคำพูดไปตามความสำคัญมีลักษณะอย่างหนึ่งคือ เรื่องไม่จริงแต่ผู้พูดมีเจตนาบริสุทธิ์ พูดไปตามความสำคัญของตน ซึ่งยถาสัญญานี้จำแนกได้เป็น ๔ ข้อคือ

- ๑) โวหาร ได้แก่ ถ้อยคำที่ใช้กันเป็นธรรมเนียม เช่น วิธีเขียนจดหมายแสดงความอ่อนน้อม เสียใจ ขอบคุณ หรือกิริยาที่ชอบคุยมก เป็นต้น
- ๒) นิยาย ได้แก่ เรื่องเปรียบเทียบ เพื่อให้ได้ใจความเป็นสุภาพิต เช่น พูดเรื่องราชสีห์ นายพราน เป็นต้น
- ๓) สำคัญผิด ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดสำคัญผิดแล้วพูดไปตามความสำคัญนั้น เช่น วันอาทิตย์ แต่ผู้พูดสำคัญผิดไปว่าเป็นวันจันทร์ เมื่อมีถามก็บอกเขาไปว่าเป็นวันจันทร์ เป็นต้น

๔) พลั้ง ได้แก่ กิริยาที่ผู้พูดตั้งใจจะพูดอย่างหนึ่ง แต่ปากไปพูดอีกอย่างหนึ่ง โดยมีได้ตั้งใจจะพูดปิด เช่น เขาถามว่า ไปไหนมา แต่ตอบว่า เปล่า เป็นต้น

มุสาวาททั้ง ๔ ข้อนี้ ไม่มีโทษแก่ผู้พูด เพราะเหตุว่าผู้พูดไม่มีเจตนาจะพูดปิด จึงไม่ขาดศีลในข้อมุสาวาทนี้ ผู้ที่พูดนั้นพูดด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ไม่มีเจตนาในทางชั่วร้ายแต่อย่างใด จึงเรียกการพูดมุสาวาทที่ไม่มีโทษนี้ว่า ยถาสัญญา

เมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว การเว้นจากการพูดเท็จเป็นการสร้างชื่อเสียงให้ตนเอง เพราะทำให้ผู้อื่นเกิดความเชื่อถือไว้วางใจ เป็นที่นิยมชมชอบของสังคม การเว้นจากการพูดเท็จเป็นการสร้างประโยชน์ให้แก่ตนเองและคนอื่น และเป็นการเสริมสร้างความเคารพนับถือให้กับตนเองอีกด้วย

๒) ปิสุณิ วาจํ ปหાય ฯเปฯ สมคฺคกรณิ วาจํ ภาสิตา โหติ ละการพูดคำต่อเสียดช่วยสมานคนที่แตกร้าง ส่งเสริมคนที่รักสมัครสมาน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างความสามัคคี^๖

คำพูดที่ทำให้แตกแยก ได้แก่ การพูดต่อเสียด หมายความว่า คำพูดอันใดที่หมดความสามัคคี คือทำให้แตกแยกกระจัดกระจาย คำพูดนั้นเรียกว่า ปิสุณวาจา หรือคำพูดที่ทำตัวเองให้ไม่เป็นที่รัก และกระทำให้อื่นสูญเสียจากความรัก รวมความก็คือการเว้นจากการพูดต่อเสียดนั่นเอง

การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา จะเกื้อหนุนส่งเสริมให้บุคคลพูดแต่ความจริง เป็นไปเพื่อการเสริมสร้างความสามัคคี สร้างความสมานฉันท์ ให้บังเกิดขึ้นในสังคมโดยยึดถือหลักการพูด ๓ ประการคือ

๑. พูดเสริมสร้างคนที่ไม่สามัคคีให้มีความสามัคคีกัน
๒. คนที่สามัคคีกันแล้ว ก็พยายามให้มีความสามัคคีแน่นแฟ้นขึ้น
๓. คนที่แตกสามัคคีกันแล้ว ก็พยายามพูดประสานให้มีความประนีประนอม

ช่วยเสริมความสามัคคีเอกภาพให้เกิดขึ้นระหว่างคน ๒ คนขึ้นไปจนถึงหมู่คณะ

๓) ผรุสํ วาจํ ปหાય ฯเปฯ พหุชนมนนาปา ตถารูปิ จาจํ ภาสิตา โหติ. ละคำหยาบพูดแต่คำสุภาพอ่อนหวาน^๗

พูดคำไม่ดีได้แก่การด่าทอบริภาษ หรือการกล่าววาจาสาปแช่ง หรือการพูดที่ทำให้คนเดือดร้อนถึงไปถึงหัวใจ คำพูดนั้นได้ชื่อว่า ผรุสวาจา และผรุสวาจาเมื่อกล่าวโดยองค์ธรรมแล้วเจตนาที่อยู่ในจิตที่ประกอบด้วยโทสะเป็นมูล อันเป็นเหตุแห่งคำพูดและถ้อยคำที่ไม่ดี

จุดมุ่งหมายของการเลี้ยงชีพในข้อนี้ ก็เพื่อให้บุคคลพูดถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ ไพเราะเสนาะหูสบายหู สบายใจผู้ฟัง ใช้ภาษาพูดที่ได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นสำนวน

^๖ อก. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๘/๒๘๓.

^๗ อก. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๘/๒๘๓ – ๒๘๔.

โวหารของผู้ดี ของคนที่มีการศึกษาที่ประกอบด้วยเมตตา ด้วยความปรารถนาดี มีเจตนาดี ในการพูด

ดังนั้น การเลี้ยงชีพทางวาจาก็คือการเว้นจากการพูดคำหยาบ การไม่พูดในสิ่งที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น การไม่ใช้วาจาหยาบคายและวาจาที่เต็มไปด้วยโทสมูลจิต ความสำคัญจึงอยู่ที่เจตนาอันประกอบอยู่ด้วยความโกรธ แม้คำพูดที่ครึกด่าอย่างสุภาพ แม้ไม่ได้ใช้ถ้อยคำรุนแรงแต่มีเจตนาแรงกล้าที่จะให้ลูกศิษย์เสียใจและได้อาย วาจาที่กล่าวมานั้นก็จัดเป็นคำหยาบ^๔

ในทางตรงกันข้ามคำพูดของบิดามารดา หรือครูอาจารย์ ที่ดูด่าว่ากล่าวด้วยประสงค์ดีต่อบุตรธิดา หรือต่อศิษย์ โดยไม่มีเจตนาร้ายแต่อย่างไร คำคำนั้นก็ไม่ใช่คำหยาบ การเว้นจากคำพูดที่หยาบมีอยู่ ๒ ลักษณะคือ

(๑) พยายามแสดงกิริยาอาการที่ทำให้ผู้อื่นเห็นแล้วรู้สึกปลาบปลื้มใจ พอใจ หรือเขียนหนังสือแสดงความยินดี

(๒) พยายามกล่าวคำสุภาพ

การพูดคำหยาบจะมีโทษมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับคุณธรรม ถ้ากล่าวคำหยาบต่อผู้อุปการคุณ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ หรือผู้มีศีลธรรม มีพระสงฆ์ สามเณร หรืออุบาสก อุบาสิกา ตลอดจนถึงแม่ชี ย่อมมีโทษมาก แต่ถ้าผู้ถูกว่ากล่าวด้วยคำหยาบเป็นผู้ไม่มีอุปการคุณหรือไม่มีศีลธรรม ผู้ใช้คำหยาบก็มีโทษน้อย

เมื่อกล่าวโดยสุรูปแล้ว การเว้นจากการกล่าวคำหยาบก็เพื่อต้องการให้บุคคลใช้คำพูดที่ไพเราะ เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ทั้งแก่ตัวผู้พูดและผู้ที่ได้รับฟังคำพูด และเพื่อให้ระวังสังวรในการใช้คำพูดให้ถูกกาลเทศะ

๔) สมผลปลาบ ปหาย ๗เปฯ กาลเวที ภูตวาที อดุลวาที ฆมฺมวาที วินยวาที นิธานวติ วาจี ภาสิตา โหติ ๗เปฯ ละการพูดเพื่อเจ้อ พูดแต่คำจริงที่มีเหตุผลมีสารประโยชน์ ถูกกาลเทศะ^๕

การเว้นจากการกล่าววาจาที่ทำลายประโยชน์และความสุข หมายความว่า วาจาที่ทำลายประโยชน์และความสุขต่างๆ ด้วยเจตนา ดังนั้นเจตนาที่เป็นเหตุแห่งการกล่าววาจานั้นจึงเรียกว่า สัมผัสปลาบะ รวมความก็คือคำพูดเพื่อเจื่อนั่นเอง

^๔ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๕/๒๘๓.

^๕ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๖๗๑/๒๘๔.

จุดมุ่งหมายของการประพตปฏิบัติก็คือ มุ่งหมายให้บุคคลกล่าวถึงเรื่องที่มีสาระแก่นสาร ได้ประโยชน์จากการฟัง การตัดสินใจว่าสิ่งใดเป็นประโยชน์หรือไม่นั้นดูจากผลที่เกิดแก่ผู้ฟัง กล่าวคือถ้าผู้ฟังฟังแล้วได้รับความสุขหรือปฏิบัติตามเรื่องราวที่พูดได้รับความสุข ก็ถือว่าคำพูดนั้นเป็นประโยชน์แน่นอน

การกล่าววาจาที่เป็นสัมผัสปลลาปะนั้นหมายเอาการพูดถึงเรื่องราวต่างๆ อันหาสาระประโยชน์ไม่ได้ เช่น การเล่าเรื่องภาพยนตร์ โขน ละคร หรือพูดจาดลกคะนองตลอดจนนักเขียนนวนิยาย จิตตกวิ เหล่านี้จัดเป็นสัมผัสปลลาปะเพราะผู้ฟังก็ดี ผู้อ่านก็ดีมิได้รับประโยชน์ให้เกิดปัญญาแก่ทุกข์ในชีวิตได้แต่อย่างใด เพียงแต่ทำให้จิตเพิดเพิดไปชั่วครั้งชั่วคราวที่ฟังหรืออ่านอยู่เท่านั้น

การกล่าวสัมผัสปลลาปะนั้นจะมีโทษมากหรือโทษน้อยขึ้นอยู่กับผู้กล่าวคือ ถ้าผู้ใดกล่าวสัมผัสปลลาปะอยู่เสมอๆ เป็นนิจแล้วก็ย่อมมีโทษมาก ส่วนที่กล่าวสัมผัสปลลาปะบ้างเป็นครั้งคราวก็ย่อมมีโทษไปตามจำนวนและปริมาณที่พูด

การเว้นจากการพูดเพื่อเจือมีอยู่ ๒ อย่างคือ

(๑) การไม่พูดพล่าม

(๒) การไม่พูดเหลวไหล

การพูดฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไม่มีน้ำหนัก พูดมากพรวดพราดหรือไม่รู้จักเวลาอันควรหรือมิควร พูดไม่เป็นจริง คำพูดไม่มีเนื้อไม้แต่ฝอยๆ ที่เป็นเปลือกกระพี้ การพูดที่เรื่อยเปื่อยไม่มีที่สิ้นสุดเรียกว่า พูดพล่าม ผู้ที่หาเลี้ยงชีพชอบควรเว้นจากการพูดดังกล่าว

การพูดเลอะเทอะ คือการพูดที่ไม่อาศัยธรรมและพูดโดยไม่มีหลักฐานยืนยันส่วนการพูดที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ที่เรียกว่า พูดเหลวไหลนั้นผู้พูดเช่นนี้ท่านเรียกว่า “คนปากเพื่อเจือ” ดังนั้นจึงควรเว้นการพูดดังกล่าวนี้ด้วย

ผู้พูดเพื่อเจือเป็นประจำ เขาไม่อาจเป็นคนมีความรู้ที่ถูกต้องได้ และใช้เวลาในการพูดที่ไร้สาระ ทำให้สูญเสียวเวลาโดยเปล่าประโยชน์ ถ้าเราต้องการเป็นผู้พูดดีมีสาระ พึงรักษาคำพูดของตนให้เป็นสิ่งที่มีค่าด้วยการพูดแต่พอประมาณ พูดให้ถูกกาลเทศะ พูดแต่เรื่องจริง คำพูดจะต้องมีเนื้อหาสาระและมีหลักฐานอ้างอิง

เมื่อกกล่าวโดยสรุปแล้วการเว้นจากการพูดเพื่อเจือนั้น จุดประสงค์ก็เพื่อต้องการให้บุคคลเป็นคนพูดจริง พูดอย่างมีประโยชน์ คำพูดที่ประกอบด้วยเมตตากรุณา ตลอดจนสามารถชี้แจงเหตุผลตามความเป็นจริงให้แจ่มแจ้งได้ สามารถทำให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างถูกต้อง

สัมมาอาชีวะจึงเป็นหลักประกอบอาชีพที่คอยส่งเสริมให้เกิดวิสุจริต เพราะไม่มุงเบียดเบียน ไม่มุงทำร้าย ไม่มุงเอาประโยชน์ จึงทำให้คำพูดเต็มไปด้วยเมตตจิตคิดช่วยเหลือ มากกว่าคิดเอาเปรียบ คิดหยิ่งขึ้นมากกว่าหยิ่งจวน คำพูดเพื่อปลอบประโลมมากกว่าการพูดดูถูกเหยียดหยาม ผู้ที่ประกอบสัมมาอาชีวะจึงต้องเป็นผู้มีวิสุจริต กิจการงานที่ทำจึงจะสำเร็จประโยชน์ได้อย่างสูงสุด เพราะนอกจากการติดต่อประสานงานกับผู้อื่นจะไม่ขัดข้องด้วยการเจรจาแล้ว การมีวิสุจริตย่อมทำให้ผู้ปฏิบัติเป็นคนน่าเชื่อถือ น่าคบค้าสมาคม น่าสนทนาพาที เป็นที่รักใคร่แก่บุคคลผู้ได้รู้จักพูดคุย สิ่งเหล่านี้เองที่จะเป็นหลักประกันประการสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้บุคคลผู้ถือปฏิบัติประสบความสำเร็จในอาชีพการงานได้อย่างดีเยี่ยม

๔.๑.๓ สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมโนสุจริต

การประกอบอาชีพที่ตั้งอยู่บนหลักสัมมาอาชีวะย่อมจะเป็นการกล่อมเกลา และพัฒนาจิตใจให้เกิดมโนสุจริต อันได้แก่ ไม่คิดโลภอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นเลี้ยงชีพ และคิดเห็นในทางที่ถูกที่ควร

การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมโนสุจริต ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑) อนุภิกษมาตุโหติ ฯเปฯ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่น หมายความว่า ไม่มีความเพ่งเล็งอยากได้หรือมีจิตคิดถึงในทรัพย์สินสมบัติของผู้อื่น^{๑๑}

จุดประสงค์ของการประพฤติปฏิบัติ ก็เพื่อต้องการตัดความโลภอยากได้ของคนอื่นอย่างเด็ดขาด และให้ยินดีในของของตนอย่างสม่าเสมอ และส่งเสริมให้เกิดธัมมียโลกคือความอยากได้โดยชอบธรรม ได้แก่บุคคลใดเมื่อประสบอารมณ์ที่ดีย่อมมีความพอใจอยากได้อารมณ์นั้นจึงแสวงหาด้วยความสุจริตโดยการซื้อ แลกเปลี่ยน หรือการขอที่เป็นไปโดยความถูกต้องชอบธรรม โดยยึดหลักการที่ว่าอยากได้ตามที่ได้ อยากได้ตามกำลัง อยากได้ตามสมควรและชอบธรรม

๒) อพฺยาปนฺนจิตโต โหติ ฯเปฯ สุชี อดุตฺตานํ ปรีหฺรณฺตุ ไม่มีจิตคิดร้าย คิดปรารถนา แต่ว่าขอให้สัตว์ทั้งหลายไม่มีเวร ไม่เบียดเบียน ไม่มีทุกข์ ครอบงอมอยู่เป็นสุข หมายถึงกิริยาอาการที่ไม่มุ่งร้ายต่อผู้อื่นหรือการยังประโยชน์สุขของคนอื่นให้เสียหายไป^{๑๒}

^{๑๑} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๑/๒๕๔.

^{๑๒} อ.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๒/๒๕๔.

จุดมุ่งหมายของมโนสุจริตในข้อนี้ก็เพื่อไม่ให้จิตมุ่งร้ายต่อกัน มีจิตประกอบด้วยเมตตา รักใคร่มีความรักสมัคครสมานสามัคคีต่อกัน ไม่ทำให้ประโยชน์สุขของกันและกันต้องเสียหายไปโดยใช่เหตุ

ความพยายามที่เป็นมโนทุจริตนั้นต้องเป็นโทษะชนิดหยาบมากที่มีอาการมุ่งร้ายต่อผู้อื่น มีความปรารถนาที่จะทำลายประโยชน์สุขของผู้อื่นให้เสียหาย หรือคิดแข่งผู้อื่นนั้น ให้ได้รับอันตรายเสียหายต่างๆ โทษะชนิดหยาบนี้จัดเป็นมโนทุจริต

ความไม่พยายามป้องกันใคร ก็คือความพยายามที่จะทำให้จิตประกอบด้วยเมตตา รักและปรารถนาดีต่อบุคคลอื่น ต้องการที่จะเห็นคนอื่นอยู่อย่างไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนกัน ไม่ประทุษร้ายกัน มีความสุขตามฐานะของตน จิตที่ประกอบด้วยเมตตานี้ย่อมก่อให้เกิดผลเป็นความสงบเย็น เป็นการปิดกั้นทางแห่งเวรภัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งก็คือเกิดความสุขกายสบายใจแก่ตน

๓) สมุมาทิฏฐิโก โหติ ฯเปฯ สย อภิญญา สจฺจิกตฺวา ปเวเทนฺติ มีความเห็นชอบตามทำนองคลองธรรม มีความเห็นว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวเป็นสิ่งไม่ดี เป็นต้น^{๑๒}

ผู้ที่มีความเห็นถูกย่อมไม่คิดดำเนินชีวิตเลี้ยงชีพตนเองด้วยความโลภอยากได้ของบุคคลอื่นอย่างไม่ชอบธรรม และไม่คิดเบียดเบียนผู้อื่นเลี้ยงชีพ ซึ่งเป็นการขัดเกลามโนกรรมให้บริสุทธิ์สมบูรณ์ยิ่งขึ้น และจะเป็นไปเพื่อการเกื้อหนุนและส่งเสริมให้เกิดกายสุจริตและวชิสุจริตมากยิ่งขึ้น

๔.๑.๔ สัมมาอาชีพะเกื้อหนุนการพัฒนาจิต

การเลี้ยงชีวิตด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต เป็นหลักการพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ เพราะเป็นการขัดเกลากามบริสุทธิ์ทางจิตใจ สามารถส่งเสริมให้เกิดความตั้งมั่นในการประกอบอาชีพที่สุจริต มีความกระตือรือร้นที่จะดำเนินชีวิตอย่างเป็นระบบแบบแผน สามารถสร้างขวัญกำลังใจให้กับตนเองได้เมื่อคราวเหนื่อยยากลำบาก ในขณะที่เดียวกันการเลี้ยงชีวิตด้วยความบริสุทธิ์ไม่คดโกงหรือทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน เป็นความดีที่สร้างเสริมกำลังใจให้กับตนเอง เป็นความสะอาดของอาชีพที่ไม่ทำให้ตนเองและคนอื่นต้องเดือดร้อน การเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตยังเป็นการยกระดับจิตใจของตนให้เหนือทรัพย์สิน

^{๑๒} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๓๓/๒๕๕.

สิ่งของ สามารถสอนตนเองให้เข้าใจกระบวนการของการดำเนินชีวิตที่แท้จริง ไม่ยึดติดไม่
มัวเมากับทรัพย์สมบัติ แต่พิจารณาให้เห็นถึงคุณและโทษของทรัพย์สมบัติทั้งหลายว่าเป็น
เพียงเครื่องช่วยทำความดีให้ยิ่งขึ้นไปเท่านั้น การรู้จักใช้จ่ายที่พอเหมาะพอดี ไม่หลงไหล
กอบโกยยึดติด และรู้จักใช้ชีวิตอย่างถูกต้องคุ้มค่าด้วยการประกอบอาชีพที่สุจริต จึงเป็น
หลักธรรมที่เกื้อหนุนการพัฒนาจิตได้อย่างแท้จริง

๔.๑.๕ สัมมาอาชีพะเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา

หลักสัมมาอาชีพะเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับการพัฒนาปัญญา มี
เหตุผล รู้จักคุณและโทษสามารถตรวจสอบและแก้ไขปัญหาของชีวิต การใช้ปัญญาเพื่อ
พิจารณานั้นมีจุดเริ่มต้นจากการรู้จักคิดใคร่ครวญด้วยเหตุผลโดยตนเอง การปฏิบัติจึงจะ
นำไปสู่ความเห็นชอบทางปัญญา คือความเป็นผู้มีวิจรรณญาณ อันเป็นการดำเนินชีวิตที่
ถูกต้อง ซึ่งนำไปสู่จุดหมาย คือประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคม

นอกจากนี้การดำเนินชีวิตตามหลักสัมมาอาชีพะยังเป็นปัจจัยให้เกิดปัญญา พร้อม
ที่จะใช้ปัญญา คิดค้นหาเหตุผลทำความดีต่างๆ เพื่อความสมบูรณ์แห่งชีวิตต่อไป ใน
ขณะเดียวกันการเกื้อหนุนเพื่อพัฒนาปัญญาจะช่วยขจัดรากฐานของความรุนแรงความแปลก
แยกของมนุษย์และสังคมอันเกิดจากความไม่รู้ให้ลดน้อยลง เพราะเมื่อมนุษย์สามารถสร้าง
ความเข้าใจและกระทำหน้าที่ของตนอย่างถูกต้องเหมาะสม ด้วยการวิพากษ์วิจารณ์และขจัด
ต้นตอของปัญหาของพฤติกรรมที่บิดเบือนให้หมดสิ้นไปได้แล้ว มนุษย์ก็สามารถที่จะเข้าไป
สัมพันธ์กับชีวิต สังคม และโลกได้โดยไม่ก่อปัญหาในทุกระดับของความสัมพันธ์ คือเกิด
การพัฒนาปัญญาในการดำเนินชีวิต เรียนรู้ที่จะดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข บน
พื้นฐานการดำรงชีพด้วยอาชีพที่บริสุทธิ์ตามหลักพระพุทธศาสนา

๔.๑.๖ สัมมาอาชีพะเกื้อหนุนบุญกิริยา

สัมมาอาชีพะหรือการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องสุจริตนั้นยังเป็นการเกื้อหนุนบุญกิริยาทั้ง
สามด้านคือ ทานมัย บุญเกิดจากการให้ทาน สิลมัย บุญเกิดจากการรักษาศีล และภาวนามัย
บุญเกิดจากการตั้งมั่นเจริญภาวนา อธิบายได้ดังนี้

เมื่อหาทรัพย์มาได้แล้ว ก็รู้จักใช้สอยให้เป็นประโยชน์แก่กุลทั้งตนเองและบุคคล
อื่น ด้วยการเสียสละบริจาคทาน คือ การเสียสละนับตั้งแต่ทรัพย์สินเงินทองจากการแสวงหา
ที่ถูกต้อง ตลอดจนกำลังกาย สติปัญญา ความรู้ความสามารถ เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่น

โดยส่วนรวม โดยถือตามหลักโศคาทิยะ ๕ เริ่มตั้งแต่ใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเอง เลี้ยงคู
ครอบครัว มารดาบิดา ใช้จ่ายทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข ใ้
ป้องกันอันตรายต่างๆ และทำพิธีกรรม คือ การบำรุงสงเคราะห์ ๕ เช่น ใ้ต้อนรับแขก
คนที่ไปมาหาสู่ ซึ่งเป็นเรื่องของการปฏิสันถาร การสงเคราะห์ญาติ การเสียภาษีอากร การ
ทำบุญอุทิศใ้แก่บุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว รวมไปถึงการทำบุญต่าง ๆ ลักษณะดังกล่าวนี้
เป็นประโยชน์ของสัมมาอาชีวะที่เกี่ยวพันบุญกิริยา เมื่อใ้โศกทรัพย์ทำประโยชน์อย่างนี้
แล้ว ถึงโศกจะหมดสิ้นไป ก็สบายใจได้ว่า ใ้ใ้โศกะนั้นใ้เป็นประโยชน์ถูกต้องตาม
เหตุผลแล้ว ถ้าโศกเพิ่มขึ้นก็สบายใจเช่นเดียวกัน เป็นอันไม่ต้องเดือดร้อนใจในทั้งสองกรณี
สัมมาอาชีวะจึงจัดว่าเป็นการเกี่ยวพันบุญกิริยาข้อทานมัย

สัมมาอาชีวะหรือการเลี้ยงชีพชอบเป็นการเกี่ยวพันบุญกิริยาในด้านการแสวงหาที่
ถูกต้อง ชอบธรรม ไม่ผิดกฎหมายและศีลธรรมนั้น เรียกว่าเป็นการอบรมตนเองใ้ตั้งมั่นอยู่
ในศีล คือการตั้งใจรักษาศีล และการปฏิบัติตนไม่ให้ละเมิดศีล หาเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์
สุจริต เพื่อเป็นการรักษากาย วาจา และใจ ใ้บริสุทธิ์สะอาด พ้นจากการเลี้ยงชีพที่เป็นอกุศล
ทางกายทุจริต ๔ และงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยจิตทุจริต ๔ เว้นจากการคิดเลี้ยงชีพในทาง
ผิดคือมโนทุจริต ๓ การแสวงหาเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้องปราศจากการเบียดเบียนตนและ
ผู้อื่นเป็นการเกี่ยวพันบุญกิริยาที่เรียกว่า สิลมัย คือบุญสำเร็จใ้ด้วยการรักษาศีล

นอกจากนี้สัมมาอาชีวะยังเกี่ยวพันต่อการเจริญภาวนาหรือภาวนามัย บุญที่สำเร็จ
ใ้ด้วยการภาวนา การหาเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ชอบธรรมนั้น เป็นการใ้สติในการ
ดำเนินชีวิตประจำวัน ใ้ชีวิตด้วยความไม่ประมาท สามารถอบรมจิตใจในการละกิเลส
ตั้งแต่อย่างหยาบไปจนถึงกิเลสอย่างละเอียดได้ ยกระดับจิตใจใ้สูงขึ้นโดยใ้ปัญญา รู้ทาง
เจริญและทางเสื่อม กระทั่งนำพาชีวิตดำเนินไปอย่างมีความสุข การปฏิบัติตามหลัก
สัมมาอาชีวะตั้งแต่การแสวงหาที่ชอบ การใช้จ่ายที่เหมาะสมพอเพียง เป็นการเกี่ยวพันบุญ
กิริยาทั้งสามด้าน คือ การแสวงหาที่ถูกต้องเรียกว่า ทานมัย การใช้จ่ายที่ถูกต้อง เรียกว่า
ทานมัย การอบรมจิตใจของตนอยู่เสมอ มีสติในการดำเนินชีวิตเรียกว่า ภาวนามัย

๔.๑.๗ สัมมาอาชีวะเกี่ยวพันมรรคปฏิบัติ

๑. **สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนสัมมาทิฐิ** สัมมาทิฐิ คือ ความเห็นชอบ^{๑๓} การเลี้ยงชีวิตที่ดีงามจะต้องสร้างความเห็นให้ถูกต้องให้ได้ก่อน เพราะเมื่อความเห็นถูกต้องแล้ว การปฏิบัติในข้ออื่น ๆ ก็จะดำเนินไปเป็นกระบวนการ เพียงพิจารณาถึงจุดเริ่มต้นของการเลี้ยงชีพชอบตามนัยของพระพุทธศาสนา ก็จะเห็นได้ว่าหลักพุทธธรรมนั้น มีลักษณะเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ ผู้ที่จะมองเห็นความสุจริตจากการประกอบอาชีพได้ ต้องเริ่มต้นจากการทำความเห็นให้ถูกต้องก่อน

๒. **สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนสัมมาสังกัปปะ** สัมมาสังกัปปะ หมายถึง ความดำริชอบ ความดำริที่จะออกจากกาม ความดำริที่จะไม่พยายาบท ความดำริที่จะไม่เบียดเบียนผู้อื่น^{๑๔} คำว่า สังกัปปะ ในปัจจุบันอาจเรียกว่า ความคิดริเริ่ม ความคิดริเริ่มของคนเรามีทั้งคนดีและเสีย ความคิดริเริ่มในทางดีเรียกว่า สัมมาสังกัปปะ ความคิดริเริ่มในทางเสียเรียกว่า มิจฉาสังกัปปะ

เมื่อเกิดความเห็นที่ถูกต้องในการเลี้ยงชีพที่สุจริตแล้ว จึงเกิดความดำริหรือความปรารถนาที่จะดำเนินชีวิตไปตามภาระหน้าที่การงานอันชอบธรรม มุ่งมั่น ปรารถนาความเพียรเพื่อสร้างขวัญกำลังใจที่จะสร้างชีวิตในทางดี เช่น ตั้งความปรารถนาว่าแม้ชีวิตจะเหนื่อยยากลำบากแค่ไหน ก็จะไม่เบียดเบียนบุคคลอื่น

๓. **สัมมาวาจา** สัมมาวาจา หมายถึง การเว้นจากการพูดเท็จ การเว้นจากการพูดให้แตกกัน การเว้นจากการพูดหยาบ การเว้นจากการพูดเพื่อเจ้า^{๑๕}

การเลี้ยงชีวิตชอบตามหลักสัมมาวาจา จะเห็นได้ว่าพระพุทธศาสนานั้น ความสำคัญของการสื่อความหมายทางวาจาเป็นอย่างมาก การหาเลี้ยงชีวิตที่สุจริตตามหลักพระพุทธศาสนาก็คือรู้จักพูดตามความจริง พูดเพื่อประสานประโยชน์ เป็นการเลี้ยงชีวิตด้วยความสัตย์ ไม่โกหกบุคคลอื่นเลี้ยงชีพ

๔. **สัมมากัมมันตะ** สัมมากัมมันตะ หมายถึง เจตนาเว้นจากการฆ่าสัตว์ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด ได้แก่

^{๑๓} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๘๕/๕๐๑.

^{๑๔} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๒๔๘/๒๗๓.

^{๑๕} ที.สี. (ไทย) ๕/๓๕๓/๑๖๕.

๑) ไม่เลี้ยงชีพด้วยปาณาติบาต เว้นขาดจากการฆ่าหรือทำลายสัตว์อื่น หวังประโยชน์เกื้อกูลในบรรดาสัตว์ทั้งหลาย

๒) ไม่เลี้ยงชีพด้วยอกุศลนาทาน เว้นขาดจากอกุศลนาทาน ถือเอาแต่ของที่เขาให้แล้ว หวังอยู่แต่ของที่เขาให้ ไม่เป็นขโมย เป็นคนสะอาดบริสุทธิ์

๓) ไม่เลี้ยงชีพด้วยการประพฤติกผิดในกาม เว้นขาดจากการประกอบอาชีพที่ผิดจารีตประเพณี หรืออาชีพที่ส่งเสริมให้เกิดกิเลสตัณหา

๔) ไม่เลี้ยงชีพด้วยการทำให้ผู้อื่นประมาทในการดำเนินชีวิตของผู้อื่น^{๑๖}

การหาเลี้ยงชีพด้วยความบริสุทธิ์ศีลจะเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมความประพฤติ เพื่อกำจัดกิเลสชั้นหยาบที่แสดงออกมาทางกาย วาจา ให้ประณีตยิ่งขึ้น สารของศีลอยู่ที่เจตนาและความสำรวมระวังที่จะไม่คิดล่วงละเมิดวินัย ระเบียบกฎเกณฑ์ ทั้งตนเองและผู้อื่น สามารถปิดกั้น หลีกเว้นมิให้ความชั่วเกิดขึ้น ศีลมิใช่หมายความว่าเพื่อความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา เท่านั้น แต่หมายถึงอาชีพะที่สุจริตทั้งหลายด้วย

๕. สัมมาอาชีพะ การเลี้ยงชีพในทางที่ถูกต้อง ในทางที่ถูกต้องควรตามขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงาม ละมิจฉาชีพทุกชนิด^{๑๗} การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องคือการเลี้ยงชีพด้วยความถูกต้องชอบธรรม ถูกกฎหมายและไม่ผิดศีลธรรม

สัมมาอาชีพะ เป็นส่วนที่ช่วยให้คนที่ประกอบอาชีพโดยชอบดำรงชีวิตอยู่ได้โดยสมบูรณ์ สัมมาอาชีพะเป็นสิ่งต้องฝึกฝนให้บุคคลทำงานเลี้ยงชีพด้วยวิธีการที่สุจริต ความหมายของสัมมาอาชีพะจึงมิได้หมายถึงเพียงการประกอบอาชีพอย่างสุจริตและขยันหมั่นเพียรเท่านั้น หากแต่ยังหมายความถึงการดำรงตนอย่างเหมาะสมในงานอาชีพนั้น ๆ ด้วย

จะเห็นได้ว่า สัมมาอาชีพะเกี่ยวพันมรรคโดยเน้นถึงความสุจริตและระเบียบวินัยของการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ (กระบวนการ) มากกว่าผลตอบแทนหรือรายได้อันเกิดจากการประกอบอาชีพนั้น(ผลผลิต) หลักขององค์มรรคนั้นเน้นมัชฌิมาปฏิปทา คือความพอเหมาะพอดี เป็นทางสายกลาง ดังนั้นการทำงานเพื่อเลี้ยงชีพ ในความหมายของพระพุทธศาสนาจึงมุ่งที่วิธีการและคุณธรรมทางวิชาชีพ โดยให้เกิดผลเพียงพอที่จะดำรงชีวิตอยู่ได้เป็นปกติธรรมดา กล่าวคือ สอนให้คนมีชีวิตอยู่อย่างเรียบง่ายไม่ตกเป็นทาสของวัตถุและการกอบโกย

^{๑๖} ที.ที. (ไทย) ๕/๘๓/๓๓.

^{๑๗} ที.ที. (ไทย) ๕/๓๕๓/๑๖๕.

อย่างไม่มีที่สิ้นสุด พุทธศาสนิกชนที่แท้จริงต้องฝึกหัดอบรมตนในการทำงาน และนํารายได้ที่ได้รับจากการงานแล้วนั้นมาใช้จ่ายอย่างประหยัดใช้ให้พอเหมาะ ไม่ฟุ้งเฟ้อ และไม่ปล่อยตัวปล่อยใจให้หลงไปตามความอยากได้อะไรก็อยากเป็น ทั้งปวงซึ่งเป็นภาพลวงตาด้วยอำนาจของวัตถุหลอกล่อให้คืนรนแสวงหา

๖. สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนสัมมาวายามะ สัมมาวายามะ หมายถึง ความพากเพียรที่ถูกต้อง^{๑๔}

ความเพียรที่ถูกต้องชอบธรรม เป็นความเพียรที่มุ่งไปสู่การสร้างความสำเร็จให้แก่ชีวิตตามความสามารถของตน ปลอดภัยจากการถูกติเตียนจากบัณฑิต ปลอดภัยจากความล้มจมเสื่อมเสียตำราวม ความเพียรเป็นเกาะเป็นที่พึ่ง เป็นธรรมช่วยส่งเสริมยกฐานะของคนต่ำต้อยให้สูงศักดิ์ ยกคนเลวให้เป็นคนดี หนุนคนผู้บกพร่องทางสติปัญญาให้สมบูรณ์ขึ้น เป็นการป้องกันไม่ให้บาปเกิดขึ้น และเพียรพยายามรักษาความดีที่ได้กระทำไว้ไม่ให้เสื่อม ประกอบความพากเพียรพยายามในทางที่ถูกต้องตามสภาวะความเป็นจริง เพื่อนำไปสู่ความบริสุทธิ์และความสำเร็จในการเลี้ยงชีวิต

๗. สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนสัมมาสติ สัมมาสติ หมายถึง ความระลึกได้ เป็นตัวควบคุมการปฏิบัติทุกขณะ และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเองไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่ว และที่จะไม่ให้ความชั่วเล็ดลอดเข้าไปในจิตแม้มีโอกาส นั่นคือการเตือนตนให้อยู่ในกรอบของความดี ไม่ปล่อยกาย วาจา ใจ ไปในทางที่จะทำให้ชีวิตตกต่ำเดือดร้อน ด้วยการระลึกรู้และให้กำลังใจตนเองอยู่เสมอว่าการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้องดีงามแม้จะเป็นทางที่เหน็ดเหนื่อยให้ผลช้า แต่ผลของมันก็คุ้มค่ากับความดีที่ไม่ได้ไปเบียดเบียนใคร

๘. สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนสัมมาสมาธิ สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสัมมาชีพ มีความตั้งใจในการประกอบอาชีพที่สุจริต มุ่งมั่นพยายามด้วยความตั้งใจ ลักษณะเด่นที่สุดของจิตที่เป็นสมาธิสัมพันธ์กับความมุ่งหมายของสมาธิด้วยก็คือ ความควรแก่งาน หรือความเหมาะแก่การใช้งาน และงานที่ถูกต้องตามหลักพุทธศาสนาก็คืองานที่ซื่อสัตย์สุจริต

กล่าวโดยสรุป สัมมาอาชีวะและมรรคปฏิบัติมีความเกื้อหนุนกัน สัมพันธ์กัน โดยเริ่มจากการสร้างความเห็นต่อการเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง เมื่อมีความเห็นที่ถูกต้องก็มีวิธีคิดอย่างเป็นเหตุเป็นผล เมื่อพิจารณาอย่างถ่องแท้ด้วยความเป็นเหตุเป็นผล คิดละเอียดถึง

^{๑๔} ที.ลี. (ไทย) ๕/๓๕๓/๑๖๕.

ประโยชน์และมีใช้ประโยชน์ชัดเจนแล้ว จึงแสดงออกด้วยกายวาจาและการกระทำ นำไปสู่การเลี้ยงชีวิตที่ถูกต้อง และเพียรพยายามไปสู่สิ่งที่ถูกต้อง ด้วยการระลึกรู้ในการทำหน้าที่ของตนอย่างมีสติ และมีความตั้งใจอย่างเด็ดเดี่ยวในการเลี้ยงชีวิตด้วยความซื่อสัตย์สุจริตนั้น เมื่อกระบวนการของมรรคดำเนินไปเช่นนี้ ผู้เลี้ยงชีพชอบย่อมประสบกับความสุขในหน้าที่การงานของตน มีความเบิกบานในการเลี้ยงชีพ ดำเนินชีวิตได้ด้วยความเป็น

๔.๒ คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อผู้อื่นและระบบทางสังคม

ในข้อนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาถึงคุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะต่อผู้อื่นและระบบทางสังคม โดยจะศึกษาครอบคลุมประเด็นดังนี้คือ

๔.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อผู้อื่น

๔.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบทางสังคม

๔.๒.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการเมือง

๔.๒.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการปกครอง

๔.๒.๒.๓ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบเศรษฐกิจ

๔.๒.๒.๔ คุณค่าต่อการพัฒนาระบบจริยธรรม

๔.๓ สรุปสาระสำคัญ

๔.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อผู้อื่น

การเลี้ยงชีพชอบมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อตนเองและผู้อื่น ด้วยความประพฤติอันถูกต้องดีงามทั้งสามด้าน คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ไม่ละเมิดศีลธรรม ไม่ทำการทุจริตชั่วร้ายใดๆ เป็นผู้มี “หิริโอตตัปปะ” คือ ความรู้สึกละอายและกลัวต่อบาปและความซื่อสัตย์สุจริตนี้จะควบคุมกาย วาจาและใจให้ประพฤติแต่สิ่งที่ดีงาม และที่ชอบบริสุทธิ์สะอาด จากความชั่วทรมานทั้งปวง

จริยธรรมทางกายนั้น ไม่ว่าจะเคลื่อนไหวในอิริยาบถใด จะมีความสุขภาพเรียบร้อย นุ่มนวล ไม่แสดงกริยากระด้างหยาบคายต่อผู้ใด โดยเฉพาะกับผู้ใหญ่ ผู้เจริญด้วยวิยวุฒิ ผู้มีกริยางดงามย่อมมีเสน่ห์ เป็นที่รักใคร่ของผู้ที่ได้พบเห็น

จริยธรรมทางวาจา คือ พูดแต่ถ้อยคำที่สุภาพนุ่มนวล พูดความจริง ไม่ปกตเท็จ หยาบคาย ไม่พูดส่อเสียด ยุแหย่ ใช้ถ้อยคำค่า สบถ หรือหยาบโตนแต่การพูดคุยกันระหว่างเพื่อนหรือคนคุ้นสนิทนนั้นจะพูดคุย แห่เข้า สนุกสนานกันได้อย่างเสรีภายในขอบเขตอัน

ควร แต่กับคนทั่วไปควรกล่าวแต่ถ้อยคำสุภาพไพเราะ หวานหู เป็นคำชมที่จริงใจ โดยกล่าวสรรเสริญผู้นั้นได้ทั้งต่อหน้าและลับหลัง เขาจะมีความรู้สึกที่ดีที่ ความดีของเขาเป็นที่ประทับใจผู้อื่น ผู้ที่มีวาจาอ่อนหวานนุ่มนวล ยิ่งถ้าประกอบด้วยเมตตาแล้ว คำพูดนั้นจะแสดงให้เห็นถึงสภาพจิตใจที่แจ่มใส มีพลัง จะเป็นผู้มีเสน่ห์อย่างมากเป็นที่ติดเนื้อต้องใจของคนที่ได้รู้จัก

จริยธรรมทางใจนั้นสำคัญที่สุด เพราะใจเป็นกลไกที่ควบคุมและบงการการกระทำทางกายและวาจาของมนุษย์ ผู้มีจริยธรรมทางใจสูง จะแสดงออกให้เห็นได้ทางกายและวาจา เขาจะเกลียดการทุจริตในทุกรูปแบบ และการกระทำอันผิดศีลธรรมใดๆ จิตของเขาจะเปี่ยมด้วยเมตตากรุณาต่อมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายโดยปราศจากอคติ

คุณค่าทางจริยธรรมต่อผู้อื่นของสัมมาอาชีวะ จึงเป็นการฝึกฝนพัฒนาระบบการดำเนินชีวิตทั้งสามด้าน คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ โดยเว้นจากการประพฤติดีด้วยทุจริตทั้งสาม นอกจากจะทำให้ตนเองได้รับผลที่ดีแล้ว ยังจะส่งผลดีแก่บุคคลอื่นด้วย จะส่งผลให้ไม่เกิดการเบียดเบียนทำร้ายกันและกันทั้งทางร่างกายและทรัพย์สิน จริยธรรมขั้นพื้นฐานมีในบุคคลใด บุคคลนั้นย่อมตั้งอยู่ในความไม่ประมาท ไม่เบียดเบียนใคร สามารถเลี้ยงชีวิตได้อย่างถูกต้องกลมกลืนกลมธรรม ที่กล่าวมานี้ ล้วนเป็นคุณค่าที่เกิดขึ้นจากหลักการเลี้ยงชีพโดยมีจริยธรรมเป็นพื้นฐาน

๔.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบทางสังคม

เป็นระยะเวลาที่ยาวนานที่ประเทศไทยปกครองในระบอบประชาธิปไตย โดยยึด “รูปแบบ” มากกว่า “ความเป็นจริง” กลายเป็นวัฒนธรรมที่ฝังลึกและยึดมั่นว่ารูปแบบที่ถือปฏิบัติมาช้านานนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง ชอบธรรม เช่น การประกาศใช้รัฐธรรมนูญ การเลือกตั้ง การจัดตั้งรัฐบาล การปกครองภายใต้ระบบราชการ การถือเสียงข้างมาก ตลอดจนการแข่งขันเสรี การลงทุน การผลิต การค้า การตลาด การสื่อสาร และการบริโภค มิใช่เนื้อแท้หรือสาระสำคัญ และมีใช่เป้าหมายหลักของประชาธิปไตย จากปรากฏการณ์ที่ผ่านมาการมีรัฐธรรมนูญ ไม่สามารถป้องกันการปฏิวัติรัฐประหารได้แต่อย่างใด การเลือกตั้งทั่วไปได้พัฒนาการทุจริตกลโกงอย่างซับซ้อนมากขึ้น เป็นที่มาของรัฐบาลที่มีใช่เป็นของปวงชน แต่กลับเป็นแหล่งแสวงผลประโยชน์ของนักการเมือง นักธุรกิจ โดยอาศัยระบบราชการเป็น

เครื่องมือ อาศัยเสียงข้างมาก ใช้เสียงประชาชนเป็นข้ออ้างในการสร้างอิทธิพล และการทุจริตคอร์รัปชันอย่างมโหฬาร ภายใต้กระบวนการการแข่งขันเสรี^{๙๕}

นับเป็นความโชคดีของประเทศไทย ที่ประชาชนผู้มีส่วนสำคัญของสังคม ต่างออกมาร่วมกันรับผิดชอบ ด้วยการสร้างสันติภาพให้เกิดขึ้นในสังคมด้วยการสร้างความเป็นกลางให้แก่สังคมนั้นเอง เพราะภาวะของความเป็นกลาง นั้นต้องเข้าข้างสิ่งดี คนดี เพื่อให้เกิดระบบที่ดี คนดี ย่อมสร้างระบบดี คนเลวย่อมสร้างระบบเลว ระบบเลว จะคอยกีดกันคนดี ให้ทำดีได้ยาก ในขณะที่เดียวกันก็จะเปิดช่องทางให้คนเลว ทำเลวได้สะดวก และง่ายขึ้น ส่วนระบบดี จะส่งเสริมให้คนดีได้ทำดีมากขึ้น ง่ายขึ้น สะดวกขึ้น ในขณะที่เดียวกันก็จะคอยป้อนปรามคนเลว ให้ทำเลวได้ยากขึ้น นี่คือนโยบายสร้างสมานฉันท์ที่แท้จริง ดังนั้น การตระหนักรู้ถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองที่เป็นหน่วยหนึ่งของสังคม จะต้องช่วยกันออกมาแสดงตัวตนและชี้้นำความถูกต้อง และเป็นธรรมแก่สังคมให้เดินตามแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม^{๙๖}

สัมมาอาชีวะเป็นเครื่องสนับสนุนคุณค่าจริยธรรมต่อระบบทางสังคม เป็นเครื่องประกันชีวิตที่ดีที่สุดของมนุษยชาติ การเลี้ยงชีพชอบตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นการยกระดับจิตใจของมนุษย์ให้สูงขึ้น ส่งผลตั้งแต่การดำรงชีพระดับพื้นฐานทางสังคมคือครอบครัว ก่อให้เกิดเป็นความสามัคคีปรองดอง ความเข้าอกเข้าใจ ความเห็นใจซึ่งกันและกัน ขยายผลไปสู่ชุมชนที่เอื้ออาทรและกระจายไปสู่ความสงบเย็นของคนในสังคม

แม้ว่าการเลี้ยงชีพในสังคมจะมีความหลากหลาย แต่การเลือกประกอบอาชีพที่สุจริตชอบธรรมที่ถูกต้องทั้งกฎหมายและศีลธรรม จะเป็นหลักประกันการเลี้ยงชีพให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง หลักในสัมมาอาชีวะจะต้องมีพฤติกรรมที่จะก่อให้เกิดความสุขทั้งตนเองและบุคคลอื่น เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในสังคมโดยรวม สร้างเสริมความสงบสุขให้เกิดแก่สังคม ถ้าคนในสังคมเลือกประกอบอาชีพที่สุจริต จะเป็นการลดปัญหาทางสังคมต่าง ๆ การตระหนักในหน้าที่การงานอันบริสุทธิ์เสมอกันของคนในสังคมย่อมส่งผลให้สังคมเกิดความสงบเย็นเป็นสุขได้

๔.๒.๒.๑ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการเมือง

^{๙๕} วิทยากร เชียงกุล. **ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่ทุกคนควรรู้**. (กรุงเทพมหานคร: สายธาร, ๒๕๔๘) หน้า ๔๓.

^{๙๖} พรรคเพื่อชาติ. **ข่าวสารการพัฒนาประชาธิปไตย ฉบับที่ ๘ ปีที่ ๓ เดือน ม.ค.-มี.ค.๒๕๔๗**. หน้า ๓.

สำหรับประเทศไทย ผู้ที่มีบทบาทมากที่สุดในทางการเมืองได้แก่คนระดับชั้นกลาง ที่มีการศึกษา และมีรายได้ในระดับที่ไม่เดือดร้อน อยู่ดีกินดี กลุ่มนี้นอกจากมักไม่ค่อยสนใจกิจกรรมทางการเมืองแล้ว ยังปล่อยให้เป็นที่ภาระหน้าที่ของคนอีกกลุ่มหนึ่งให้มีอำนาจและใช้อำนาจอย่างไร้การตรวจสอบ ประกอบกับองค์กรภาคประชาชนอ่อนแอ สื่อสารมวลชนถูกแทรกแซง ปล่อยให้โอกาสให้นักการเมืองกับนักธุรกิจที่เห็นแก่ตัว ร่วมกันชำแแสวงหาผลประโยชน์ของชาติอย่างต่อเนื่อง จนไม่สนใจที่พัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ส่งผลให้การเมืองไทยประสบความล้มเหลวมาอย่างยาวนาน^{๒๐}

ที่เป็นเช่นนี้เพราะ กลุ่มคนที่มีการศึกษา และคนระดับชั้นนำของประเทศถูกรอบงำด้วยความเชื่อภายใต้แนวความคิดที่ว่าประเทศไทยและคนไทยเป็นองค์ประกอบของเครื่องจักรกล เป็นวัตถุที่ต้องได้รับการพัฒนาไกล ทำให้มองไม่เห็นสัมพันธภาพที่ลึกซึ้งของจิตใจกับวัตถุและสิ่งแวดล้อม นโยบายและแผนพัฒนาทุกระดับ จึงเอียงไปกับการสร้างและพัฒนาแต่วัตถุและกลไก ขาดการพัฒนาทางด้านจิตวิญญาณ แผนพัฒนาด้านต่างๆ ถูกยกวางกันขึ้นเพื่อรับใช้ระบบทุนนิยม บริโภคนิยม นับวันปัญหาต่างๆ ก็สะสมสลับซับซ้อนขึ้น ยากแก่การแก้ไข โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองการปกครองที่เชื่อมโยงอำนาจไปผูกไว้กับผลประโยชน์ ก่อให้เกิดการทุจริตคอร์รัปชัน โดยเฉพาะคนที่ร่ำรวยและมีอำนาจ ก็จะฉกฉวยแสวงความร่ำรวยบนความยากจนของประชาชนยิ่งขึ้นไปอีกไม่รู้จบสิ้น ไม่ว่าประเทศไทยจะผ่านการเลือกตั้งมาหลายครั้งหลายรอบ มีนักการเมืองรุ่นแล้วรุ่นเล่า แต่ก็มีพฤติกรรมไม่แตกต่างกัน เพราะคิดว่า หัวใจการปกครองในระบบประชาธิปไตย ต้องมีรัฐธรรมนูญ มีการเลือกตั้ง และมีรัฐสภา แต่นั่นเป็นเพียงรูปแบบ ที่นักการเมืองทั้งหลายเหล่านั้นนำมาเป็นข้ออ้าง เพื่อปูทางไปสู่ช่องทางที่อาศัยระบอบการประชาธิปไตย เป็นแหล่งแสวงอำนาจและผลประโยชน์ โดยที่เจ้าของอำนาจประชาธิปไตยคือประชาชน กลับถูกใช้เป็นเครื่องมือ และยกเป็นข้ออ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่กลุ่มของตน

สาเหตุเป็นเพราะว่า ระบบการเมืองของไทย ไม่ให้ความสำคัญกับคุณธรรมจริยธรรม กลายมาเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่ไม่ให้ศาสนาเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกับการเมือง ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องผิดปกติในระดับสากลโลก แต่กลายเป็นเรื่องปกติสำหรับการเมืองไทย นั่นเท่ากับว่าปฏิเสธการตรวจสอบจากฝ่ายคุณธรรม ทำให้รากแก้วของประชาธิปไตยไม่มีโอกาส

^{๒๐} สูดิน ชาวหินฟ้า. “การสื่อสารเพื่อการพัฒนาสู่ภาวะภายใต้ระบบทุนนิยม.”, สารนิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัย สาขาการสื่อสารมวลชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกริก, ๒๕๔๕ หน้า ๑๒.

เจริญเติบโต รากแก้วที่นักปรัชญาการเมืองให้การยอมรับกันมากที่สุด ก็คือ หลักธรรมาภิบาล ถ้าปล่อยให้มีความไม่ชอบธรรมขึ้นมาระดับหนึ่ง เป็นธรรมดาอยู่เองที่ประชาชนจะร้องขอความเท่าเทียมกันในสังคม เพราะผู้แทนปวงชนที่ขึ้นอาสามาแก้ไขปัญหามันเมือง แต่ทำตัวให้เป็นปัญหาเสียเอง ย่อมแก้ปัญหามันเมืองไม่ได้ ย่อมถูกสังคมตรวจสอบอย่างหลีกเลี่ยงไม่พ้น

ดังนั้นภาคประชาชนจะต้องเข้าไปมีส่วนในการตรวจสอบนักการเมืองเหล่านี้ อย่าให้มีโอกาสใช้อำนาจ หรือขโมยสิทธิของประชาชนไปแสวงประโยชน์ในทางมิชอบ ภาคประชาชนไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใดก็ตามจะต้องสามารถตรวจสอบรัฐบาลได้ และร่วมกันผลักดันปฏิรูปการเมืองไทยให้เป็น ประชาธิปไตยเชิงคุณภาพ อำนาจที่เป็นธรรมถูกต้องตามหลักศีลธรรม ถ้ามีหรือได้รับฉันทานุมัติโดยชอบแล้ว ถ้าไม่ใช่ถือว่ามีความผิด ฐานละเว้นไม่ปฏิบัติหน้าที่ถือว่าทำลายทุนทางสังคมของตน แต่ถ้าใช้ถือว่าเป็นความชอบธรรม แม้ว่าประชาชนผู้ไม่มีธรรม จะไม่เห็นด้วยก็ตาม กรณีใช้อำนาจขุบหรือยกเลิกรัฐธรรมนูญ หวย การพนัน เป็นตัวอย่างหนึ่งในการใช้อำนาจโดยชอบธรรม

๔.๒.๒.๒ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการปกครอง

สัมมาอาชีวะกับคุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบการปกครองนั้น มีความจำเป็นต่อระบบการพัฒนาประเทศโดยรวม เป็นกลไกที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กันทั้งผู้ที่ปกครองและผู้ที่ถูกปกครอง การปฏิรูปการเมืองการปกครองตามแนวคิด "ธรรมาภิบาล" คือ การปกครอง การบริหาร การจัดการ การควบคุมดูแลภาระหน้าที่ต่างๆ ให้เป็นไปในครรลองคลองธรรม แนวคิดนี้จะช่วยพัฒนาสังคมทั้งระบบ ให้มีคุณภาพและมีประสิทธิภาพ ภายใต้หลัก ๖ ประการ คือ (๑) ความซื่อสัตย์สุจริต (๒) ความเปิดเผย โปร่งใส (๓) ความรับผิดชอบ ที่สามารถตรวจสอบได้ (๔) ความชอบธรรม และยุติธรรม (๕) ความมีคุณภาพและประสิทธิภาพ และ (๖) ความมีคุณธรรมจริยธรรม

การนำแนวคิดธรรมาภิบาล ซึ่งผูกพันกับหลักศาสนา มาอธิบายระบอบการเมืองการปกครองในประเทศไทย จะทำให้มองเห็นรูปลักษณะของการปกครองได้ชัดเจนขึ้น โดยแบ่งระบอบการเมืองการปกครองตามรูปแบบของอำนาจอธิปไตย ออกเป็น ๓ แบบ คือ อธิปไตย หมายถึงความเป็นใหญ่ หรือสภาวะความเป็นใหญ่ แบ่งออกเป็น ๓ สภาวะ คือ (๑) อัตตาธิปไตย การยึดมั่นในตนเอง (ตัวผู้นำ) ว่าเป็นใหญ่ (๒) โลกาธิปไตย การถือเอาสิ่งที่คนส่วนใหญ่ (โลก) ยึดมั่นหรือกระทำเป็นใหญ่ (๓) ชัมมาธิปไตย การถือสิ่งที่ เป็นธรรมะ

ถูกต้อง ความเป็นจริง และความชอบธรรมเป็นใหญ่^{๒๒} ผู้ที่ใช้อำนาจแบบอัตตาธิปไตยต้องใช้สติให้มากในการปกครอง ผู้ที่ใช้อำนาจแบบโลกาธิปไตย จะต้องใช้ปัญญาให้มากในการปกครอง และผู้ที่ใช้อำนาจแบบธัมมาธิปไตย จะต้องประพฤติตนให้ถูกหลักธรรมในการเป็นผู้นำ เช่น หลักทศพิธราชธรรม^{๒๓} และไม่ว่าจะเป็นการปกครองรูปแบบใดก็จะต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักธรรมทั้งสิ้น ดังนั้นคุณค่าจริยธรรมต่อระบบการปกครอง จึงมีเป้าหมายที่จะเป็นเสมือนผู้คุ้มครองที่เป็นกลาง คือ การปกป้องคุ้มครองชีวิต เสรีภาพ และทรัพย์สินของประชาชนให้มีสวัสดิภาพและสวัสดิการเท่าเทียมเสมอกันอย่างแท้จริง

๔.๒.๒.๓ คุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบเศรษฐกิจ

เนื่องจากปัจจุบันเป็นยุคแห่งการพัฒนา ธุรกิจต่างๆ มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้เกิดการแข่งขันกันอย่างรุนแรง จนในบางครั้งผู้ประกอบการอาชีพธุรกิจต่างๆ มิได้คำนึงถึงผลกระทบต่อผู้บริโภค และประเทศชาติ เพียงเพื่อมุ่งหวังแต่กำไร และผลประโยชน์ของบริษัทเท่านั้น ฉะนั้นโลกแห่งธุรกิจในปัจจุบันจึงตกอยู่ในภาวะวิกฤต มีการคดโกง การเห็นแก่ตัว การเอารัดเอาเปรียบ ฉะนั้นจริยธรรมของการประกอบอาชีพหรือนักธุรกิจจึงเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง เพราะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องและสัมพันธ์กันระหว่าง ผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ประกอบการ สังคม และประเทศชาติอย่างเป็นระบบ พระพุทธศาสนามองว่า พฤติกรรมหรือกิจกรรมทางเศรษฐกิจจะไม่แยกต่างหากจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ของชีวิต ทัศนคติดังกล่าวนี้สอดคล้องกับการปฏิบัติในชีวิตจริง เพราะในชีวิตจริง กิจกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์ไม่สามารถแยกออกมาจากกิจกรรมด้านอื่นๆ ของชีวิตได้ การมีชีวิตที่ดีก็จะต้องมีกิจกรรมที่ดีในด้านต่างๆ ที่สอดคล้องกลมกลืนกัน ดังนั้น หลักธัมมาอาชีวะที่มีคุณค่าต่อจริยธรรมทางเศรษฐกิจจะช่วยให้มีความสุขในระดับหนึ่ง คือเมื่อมีเศรษฐกิจดี ก็เป็นปัจจัยเอื้อให้ความเป็นอยู่และกิจกรรมในด้านอื่นๆ ของชีวิตดีไปด้วย นอกจากนั้นยังเป็นปัจจัยพื้นฐานซึ่งทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นไป

จากลักษณะดังกล่าวข้างต้น การจะพัฒนาคุณภาพชีวิตและการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์จะต้องอยู่บนฐานของความพอเพียง ความพอดี เพราะความอยากของกิเลสตัณหานั้น

^{๒๒} อง. ติก. (ไทย) ๒๐/ ๔๗๕/ ๑๘๖.

^{๒๓} จุ. ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๘๖.

ไม่มีสามารถตอบสนองได้จบสิ้น การพัฒนาเพื่อสร้างความมั่งคั่งทางโภคทรัพย์เพียงอย่างเดียวไม่มีวันเพียงพอและไม่มีทางพบความสุขที่แท้จริง เพราะเป็นการพัฒนาที่สร้างปัจจัยกระตุ้นต่อมโลภะให้กระพือและขยายขนาดมากขึ้น เมื่อการพัฒนาไม่พบความสุขตามที่หวัง ในที่สุดก็เป็นการพัฒนาที่สูญเปล่า เป็นการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน

ความสำคัญของความพอเพียงตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั้น อยู่ที่ได้อะไรโดยวิธีการอย่างไร ความพอเพียงที่ได้มานั้นต้องมีความชอบธรรม มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นที่ตั้ง ความพอเพียงหรือความพอประมาณ มาจากคำว่า “มัตตะ” ที่แปลว่า ประมาณ หมายถึง ความพอดี ความเหมาะสม ความสมควร หรือว่าความเหมาะสม สมส่วน รวมความว่า “พอดี” ที่ว่ารู้จักประมาณ ก็คือรู้จักพอดีนั่นเอง

พระพรหมคุณาภรณ์ได้แสดงทัศนะเกี่ยวกับเรื่องความพอดีไว้ในหนังสือเรื่อง เศรษฐศาสตร์แนวพุทธไว้ว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือเศรษฐศาสตร์สายกลางหรือ เศรษฐศาสตร์มัชฌิมาปฏิปทา เนื่องด้วยมีระบบชีวิตหรือวิถีชีวิตในพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “มรรค” นั้นก็มีชื่ออยู่ชัดเจนแล้วว่า คือ มัชฌิมาปฏิปทา เช่น สัมมาอาชีวะ และสัมมาอื่น ๆ คือความถูกต้องและความพอดีความเป็นมัชฌิมา คือ ความเป็นกลาง ๆ เป็นความพอดีนั่นเอง^{๒๔} ในทรรณะดังกล่าวได้เสนอความเห็นให้พิจารณาว่าความสำเร็จทางเศรษฐกิจหรือความมั่งคั่งนั้นมีอยู่และเป็นไปเพื่ออะไรกันแน่ ถ้าหากมิใช่เป็นไปเพื่อการเพิ่มพูนคุณภาพแห่งชีวิตของประชาชนแล้ว ก็ไม่น่าจะถือได้ว่าเป็นความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งแท้จริง^{๒๕}

โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อมประสานของ “เศรษฐกิจศาสตร์แนวพุทธ” กับ “เศรษฐกิจพอเพียง” อันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สามารถเกี่ยวโยงและเชื่อมประสานเป็นแนวเดียวกันอย่างเหมาะสม เพราะเกิดจาก “สัมมา” และความไม่เบียดเบียนกันทั้งมนุษย์และธรรมชาติ “ความพอเพียง ความพอดี” แสดงให้เห็นถึงความเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและสรรพสิ่งในโลก^{๒๖} เป็นสมณะในความสันโดษซึ่งเป็นมรรคที่จะนำไปสู่ชีวิตที่ดีงาม และมีความสุขอันยั่งยืน ซึ่งตรงกันข้ามกับเศรษฐกิจกระแสโลกที่

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.” (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘), หน้า ๓๖.

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ.” (อ่างแล้ว), หน้า ๓๕.

^{๒๖} ชัยอนันต์ สมุทวณิช. “ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. (กรุงเทพฯ : มูลนิธิคอนราด อาคเนาว์), หน้า ๑๓. อ้างใน มนูญ มุกข์ประดิษฐ์. ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง หน้า ๑๑๔.

ประกอบด้วยเราร้อน แ่งชิง เอารัดเอาเปรียบ โดยมุ่งเน้นผลประโยชน์และกำไรเป็นหลัก ชนิดที่เรียกว่า “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ซึ่งมีใช้วิธีการที่จะทำให้ตนเองและสังคมมีความ มั่งคั่งและความสุขที่ถาวรได้

“เศรษฐกิจพอเพียง” ตามแนวพระพระราชดำรินั้น มีเป้าหมายสำคัญที่การพัฒนา ชีวิตของแต่ละบุคคลให้สอดคล้องไปกับการพัฒนาสังคม ชุมชนและสิ่งแวดล้อมโดยใช้ หลักคุณธรรมเป็นแนวทาง เช่น มีความเมตตา กรุณา ความเอื้ออาทร ความสามัคคี ความ ร่วมใจกัน ไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตน รักษาวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมให้เป็นไปในลักษณะ พึ่งพิงอาศัยกัน ไม่ทำลายกัน ดังคำกล่าวที่ว่า “มนุษย์อยู่ดี ทุกชีวิอยู่ได้ ธรรมชาติยั่งยืน”

ด้วยเหตุนี้ เศรษฐกิจพอเพียงตามแนวพระราชดำริจึงสอดคล้องกับหลัก เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ตามที่พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวไว้ในเศรษฐศาสตร์ แนวพุทธว่า เศรษฐศาสตร์แนวพุทธคือเศรษฐศาสตร์สายกลางหรือเศรษฐศาสตร์ มัชฌิมาปฏิปทา อันสอดคล้องกับระบบชีวิตของพระพุทธศาสนาที่มีอยู่แล้ว เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา การที่เป็นสัมมานั้น ก็คือความพอดีนั่นเอง ความพอดีคือจุดที่คุณภาพชีวิต กับความพึงพอใจมาบรรจบกัน กล่าวโดยสรุปคือเป็นการได้รับความพึงพอใจด้วยการ ตอบสนองความต้องการคุณภาพชีวิต และการได้คุณภาพชีวิตย่อมเป็นฐานสนับสนุนการ พัฒนาศักยภาพของมนุษย์ในการดำรงชีวิตด้วยชีวิตที่ดีงาม มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น มิฉะนั้นก็ ไม่มีเหตุผลว่าจะมีเศรษฐศาสตร์ไว้เพื่ออะไร^{๒๐)}

อนึ่ง เศรษฐศาสตร์ทั้งสองที่กล่าวมานั้น จะมีคุณค่าที่แท้จริงและแก้ปัญหของ มนุษย์ได้ต้องให้กิจกรรมทางเศรษฐกิจหลากหลายนั้นไม่ว่าจะเป็นการผลิต การบริโภค การ จำหน่าย การสร้างงาน เป็นต้น เหล่านี้ต้องเป็น “สัมมาเศรษฐกิจธรรม” คือ เป็นเศรษฐศาสตร์ เจริญจริยธรรม อันเกิดมาจาก “สัมมา” และความเมตตาที่จะไม่เบียดเบียนกันเองระหว่วชีวิต ต่อชีวิต ชีวิตกับธรรมชาติ ระบบนิเวศ และองค์ประกอบของสภาพแวดล้อม โดยสรรพสิ่ง ในโลกอยู่อาศัยแบบเกื้อกูลกันและกันไม่เอาเปรียบกัน แ่งชิงผลประโยชน์ทำให้เกิดความ เสียหายแก่ตนเองและผู้อื่น

หากมองจากหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ว่าด้วยเศรษฐกิจพอเพียงนั้น มาจาก คำว่าความสันโดษ (สันตุภุชฺสี) ความยินดีตามที่มี ตามที่ได้ เพราะว่า “สันโดษ” แปลว่า ความ

^{๒๐)} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). “มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ.” (กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก

ยินดี ความพอใจ ยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ผ่านงุ่มอาหาร ที่นอนที่นึ่งและยารักษาโรค ตามมีตามได้ ยินดีของของตน การมีความสุขความพอใจด้วยเครื่องเลี้ยงชีพ ที่หามาได้ด้วย ความเพียรพยายามอันชอบธรรมของตนที่ไม่โลภ ไม่ริษยาใคร สันโดษ ๓ คือ ๑) ยถาลภ สันโดษ ยินดีตามที่ได้ คือ ได้สิ่งใดมาด้วยความเพียรของตนก็พอใจในสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อน เพราะของที่ไม่ได้ ไม่เพ่งเล็งอยากได้ของคนอื่น ไม่ริษยาเขา ๒) ยถาพลสันโดษ ยินดีตามกำลัง คือ พอใจเพียงแก่พอแก่กำลังกาย สุขภาพและชอบเขตการใช้สอยของตน ของที่เกินกำลังก็ไม่ห่วงแหนเสียดาย ไม่เก็บไว้ให้เสียเปล่า หรือฝืนใช้ให้เป็นโทษแก่ตน ๓) ยถาสารูปสันโดษ ยินดีตามสมควร คือพอใจตามที่สมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน นอกจากความพอใจในตนได้คนมีแล้ว ยังมีความเอื้ออาทรต่อผู้อื่น มุ่งให้เกิดประโยชน์สุขต่อเพื่อนมนุษย์ไปพร้อมด้วย

ประการสำคัญทางพระพุทธศาสนาสอนให้สันโดษในเรื่องการเสพวัตถุ การบริโภควัตถุ แต่ไม่ให้สันโดษในเรื่องการทำความคิด เช่น ไม่ให้สันโดษในเรื่องความขยันหมั่นเพียรในการแสวงหาเลี้ยงชีพโดยสุจริตชอบธรรม เพราะความพอเพียงในที่นี้ต้องเกิดจากฐานของความซื่อสัตย์สุจริต แสวงหาได้มาด้วยความถูกต้องชอบธรรม และไม่ได้ยึดปริมาณเป็นเกณฑ์ในการตัดสิน หากแต่เน้นที่วิธีแสวงหา ให้ความสำคัญกับการได้มา โดยยึดความซื่อสัตย์สุจริต ชอบธรรมเป็นสำคัญ และตรงกันข้ามพระพุทธองค์ทรงยกย่องสรรเสริญคนที่มีความขยันหมั่นเพียร ในการแสวงหาทรัพย์ โดยวิธีการสุจริตชอบธรรม

คำสอนในเรื่องการแสวงหาที่พระพุทธองค์สอนให้ขยันในการแสวงหา ตามหลักของทฤษฎีสามัคคีตประโยชน์ ๔ ประการ คือ ๑) ถึงพร้อมด้วยความหมั่น ในการประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีพที่ดี ในการศึกษาเล่าเรียน ในการทำธุระหน้าที่ของตนเอง ๒) ถึงพร้อมการเก็บรักษา คือรักษาทรัพย์ที่แสวงหาได้ด้วย ความหมั่นขยัน รู้จักเก็บออมทรัพย์ ไม่ให้เป็นอันตราย รักษาการงานของตนไม่ให้เสื่อมเสียไป ๓) ความมีเพื่อนเป็นคนดี ไม่คบคนชั่ว มีกัลยาณมิตร และเลี้ยงชีพตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ไม่ให้ฝืดเคือง ไม่ให้ฟุ่มเฟือยฟุ่มเฟาย ซึ่งเราจะเห็นได้ว่าเป็นระบบเศรษฐกิจพื้นฐานในระดับครอบครัว มีเป้าหมายของการพัฒนาอยู่ที่ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี คือ ให้เกิดความสุขในการดำรงชีวิต

สัมมาอาชีวะนอกจากจะมีคุณค่าทางจริยธรรมต่อระบบเศรษฐกิจแล้ว ยังมุ่งประโยชน์สุขที่สัมพันธ์กับการกระบวนแสวงหาทั้งระบบอีกด้วย โดยเฉพาะความสุขของภคิพัตถ์ผู้ครองเรือนซึ่งมี ๔ ประการ คือ ๑) สุขเกิดจากการมีทรัพย์ หมายถึงปัจจัยเครื่องอาศัย อย่างมีปัจจัยสี่ ๒) สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค สอนให้จ่ายแต่ต้องจ่ายเป็น

ถูกต้องเหมาะสม มองเห็นความจำเป็นความสำคัญ เข้าถึงคุณค่าแท้ของสิ่งนั้น ๆ มิใช่จ่าย เพราะเพื่ออวดโก้อวดรวยเพื่อต้องการแสดงฐานะ แสดงให้เห็นว่ายังจมปรักอยู่กับคุณค่าเทียม ของใช้จ่าย การบริโภค ๓) สุขเกิดแต่ความไม่ต้องเป็นหนี้ อันนี้ถือว่าเป็นประเด็นที่สำคัญ จะยากดีมีเงินเพียงใดแต่ต้องไม่เป็นหนี้ มีมากมีน้อยเพียงใดแต่ต้องไม่มีหนี้สิน เหตุนั้นการพัฒนาแบบจากยากจนแล้วก้าวกระโดดไปสู่ความเป็นผู้มีหนี้สิน จึงเป็นความผิดพลาดจากหลักการนี้โดยสิ้นเชิง และ ๔) สุขเกิดแต่ประกอบการทำงานที่ปราศจากโทษ คือการทำงานอันเป็นที่มาของทรัพย์มีความสำคัญไม่น้อย พระพุทธศาสนามีได้มองผลลัพธ์เพียงอย่างเดียว แต่มองเหตุที่ได้มาซึ่งทรัพย์ ได้มาโดยสุจริตหรือไม่อีกด้วย

จะเห็นว่าพุทธศาสนานั้นเน้นการแสวงหาความสุข โดยมีศีลธรรมและหลักของการไม่เบียดเบียนเป็นเครื่องนำทาง จึงมีนัยถึงผู้แสวงหาเลี้ยงชีพว่า การแสวงหาประโยชน์จากการประกอบธุรกิจนั้น ต้องกระทำโดยสุจริตชอบธรรมนอกจากจะไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังเป็นการอนุเคราะห์เกื้อกูลกันอย่างเป็นระบบอีกด้วย

๔.๒.๒.๔ คุณค่าต่อการพัฒนาระบบจริยธรรม

สัมมาอาชีพะหรือการเลี้ยงชีพนั้นมีคุณค่าต่อการพัฒนาระบบจริยธรรมตั้งแต่ระดับต้นหรือระดับมูลฐาน ระดับกลาง และระดับสูง ประกอบด้วย

ก.จริยธรรมขั้นมูลฐาน เรียกว่า “เบญจศีล เบญจธรรม” ประกอบด้วย

(๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ เป็นศีล กรุณาต่อสัตว์หรือมนุษย์ เป็น
ธรรม

(๒) เว้นจากการลัก ทรัพย์ เป็นศีล เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และประกอบอาชีพสุจริต เป็น
ธรรม

(๓) เว้นจากการประพฤตินอกใจ เป็นศีล สำรวมในกาม เป็นธรรม

(๔) เว้นจากการพูดปด เป็นศีล พูดจริง เป็นธรรม

(๕) เว้นจากการดื่มสุราเมรัย เป็นศีล มีสติสำรวมระวัง เป็นธรรม

ข.จริยธรรมชั้นกลางเรียกว่า “กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ” ดังต่อไปนี้ ทางกาย ๓ ข้อ

(๑) เว้นจากการฆ่าสัตว์หรือมนุษย์ (๒) เว้นจากการลักทรัพย์ (๓) เว้นการประพฤตินอกใจ ทางวาจา ๔ ข้อ (๑) เว้นจากการพูดปด (๒) เว้นจากการพูดยุยงให้แตกร้างกัน (๓) เว้นจากการพูดหยาบ (๔) เว้นจากการพูดเหลวไหลเพื่อเจ้อ ทางใจ ๓ ข้อ(๑) ไม่โลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน (๒) ไม่คิดปองร้ายผู้อื่นหรือคิดให้เขาพินาศ (๓) ไม่เห็นผิดจากทำนองคลองธรรม โดยมีความเห็นถูกต้องว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว บิдамารดา มีคุณ เป็นต้น Page 103 of 118

ค. จริยธรรมขั้นสูง เรียกว่า “อริยมรรค “ แปลว่า “ ทางอันประเสริฐ ” บ้าง เรียกว่า” มัชฌิมาปฏิปทา” แปลว่า “ข้อปฏิบัติทางสายกลาง “ บ้าง มี ๘ ประการคือ

- ๑) ความเห็นชอบ คือมีปัญญาเห็นอริยสัจ ๔ ประการ
- ๒) ความดำริชอบ คือ ดำริในการออกจากกาม ในการไม่ปองร้าย ดำริในการไม่เบียดเบียน
- ๓) การเจรจาชอบ คือ ไม่พูดปด ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบไม่พูดเพื่อเจ้า
- ๔) การกระทำชอบ คือ ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติผิดในกาม
- ๕) การเลี้ยงชีพชอบ คือ ไม่หาเลี้ยงชีพในทางที่ผิดที่มีโทษ ประกอบอาชีพที่ชอบธรรม
- ๖) ความเพียรชอบ คือ เพียรระวังไม่ให้บาปเกิดขึ้น เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว เพียรทำความดีเกิดขึ้นแล้วให้คงอยู่
- ๗) การตั้งสติชอบ คือ ตั้งสติพิจารณาร่างกาย เวทนา หรือความรู้สึกสุขทุกข์ ตลอดจนไม่สุข ไม่ทุกข์ จิต และธรรม รวม ๔ ประการ ให้รู้เท่าทันเห็นทั้งความเกิด ความดับ
- ๘) การตั้งใจมั่นชอบ คือ การทำจิตใจให้สงบมีสมาธิอย่างแน่วแน่

สัมมาอาชีวะเป็นการเลี้ยงชีพชอบที่สามารถยกระดับจิตใจของบุคคลให้สูงขึ้นไปตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากระดับพื้นฐานด้วยการไม่เลี้ยงชีพในทางที่ผิด ให้อยู่ในความซื่อสัตย์สุจริตในหน้าที่การงาน แล้วพัฒนาขึ้นไปสู่หลักกุศลกรรมบถ ๑๐ ด้วยการเฝ้าระวังรักษาไม่ให้ชีวิตดำเนินไปในทางที่ผิด ด้วยการงดเว้นจากการเลี้ยงชีพที่ผิดทั้งสามทางคือ ทางกาย วาจา ใจ เมื่อเฝ้าระวังและตรวจสอบตนเองด้วยสติอยู่เสมอแล้วว่า การงานที่กระทำอยู่เป็นสิ่งที่สุจริตชอบธรรม ไม่ผิดกฎหมายไม่ผิดศีลธรรม ก็สามารถพัฒนาจิตใจของตนให้พ้นไปจากการยึดติดทรัพย์สินเงินทอง และเข้าใจคุณค่าการใช้ชีวิตอย่างถูกต้องเหมาะสม ใช้ชีวิตอย่างพอเพียงไม่เดือดร้อน และสามารถสร้างความสุขให้แก่ตนและสังคมได้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไป

๔.๓ สรุปสาระสำคัญ

สัมมาอาชีวะเป็นหลักของการดำเนินชีวิตที่ควบคู่ไปกับวิถีชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนา โดยเกื้อหนุนต่อหลักจริยธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะสัมมาอาชีวะเกื้อหนุนกายสุจริต คือ การประพฤติชอบทางกาย เว้นจากการหาเลี้ยงชีพในทางที่ผิด ไม่เบียดเบียนชีวิตหรือร่างกายผู้อื่น ไม่ล่วงละเมิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น ในขณะที่เดียวกันก็มีความ

สงสารบุคคลอื่นให้พ้นจากความทุกข์ยากลำบาก สัมมาอาชีวะในแง่การเกื้อหนุนกายสุจริต จะต้องควบคู่ไปกับการเกื้อหนุนวจีสุจริตด้วย ได้แก่ การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา คือ การพูดแต่ความจริง ไม่พูดเท็จ พูดเพื่อประสานประโยชน์ เป็นต้น นอกจากนี้สัมมาอาชีวะยังต้องผสานไปกับการทำความดีทางใจ คือ การคิดดี ไม่คิดโลภอยากได้ของผู้อื่น คิดเห็นในทางที่ถูกต้องชอบธรรม

หลักสัมมาอาชีวะไม่ได้มุ่งเน้นการมีฐานะมั่งมีหรือยากจน แต่มุ่งเน้นวิธีการแสวงหาทรัพย์อย่างไร และใช้จ่ายทรัพย์นั้นอย่างไร รวมไปถึงคุณค่าทางจิตใจและทางปัญญาที่รู้เท่าทัน เข้าใจคุณค่าและประโยชน์ของทรัพย์ มีจิตใจเป็นอิสระ ไม่ตกเป็นทาสของเงิน อันจะทำให้ทรัพย์กลายเป็นเหตุเพิ่มพูนความทุกข์แก่ชีวิต ผู้มีสัมมาชีพจึงเป็นผู้ที่ทำงานแสวงหาทรัพย์ด้วยวิธีการที่ชอบธรรม นำทรัพย์ที่ได้มาใช้เลี้ยงตนเพื่อแบ่งปันผู้อื่น และใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นบุญ นอกจากนี้ยังดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ปลอดโปร่งโล่งเบา พ้นจากความลุ่มหลงมัวเมาในทรัพย์สมบัตินั้น สัมมาอาชีวะเป็นหลักกรรมหมวดหนึ่งซึ่งอยู่ในมรรคมือองค์ ๘ ที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมไปจนถึงการเชื่อมั่น ตั้งใจมั่นในการประกอบเลี้ยงชีพหน้าทีนั้น

คุณค่าทางจริยธรรมของสัมมาอาชีวะ ยังเป็นฐานในการพัฒนาจริยธรรมในระดับต่าง ๆ ทั้งด้านการพัฒนาสังคม การเมือง ระบบการปกครอง เศรษฐกิจ และการพัฒนาระบบจริยธรรมให้สูงขึ้นไป เป็นการพัฒนาจากตนเองด้วยการรักษากาย วาจา ใจ ให้ถูกต้องชอบธรรมเป็นการส่งเสริมคุณลักษณะของการพัฒนาตนตามหลักคุณธรรมจริยธรรมอย่างสมบูรณ์

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า สัมมาอาชีวะจะเป็นหลักการดำเนินชีวิตกลุ่มศีลสิกขาที่สำคัญประการหนึ่งของมรรคมงคล ๘

สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเว้นจากมิถนาศีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น โดยยึดหลักการสำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. การเลี้ยงชีพชอบทางกาย

๒. การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา

๓. การเลี้ยงชีพชอบทางใจ

๑) การเลี้ยงชีพชอบทางกาย ได้แก่ การประกอบอาชีพที่ถูกต้องเหมาะสม ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติสำหรับการแสวงหาทรัพย์ของมนุษย์ตามหลักพระพุทธศาสนา เว้นจากมิถนาศีพทั้ง ๕ ประการ และมิถนาศีพทุกชนิด ประกอบแต่การงานที่สุจริต ไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดศีลธรรม ไม่ก่อให้เกิดความเดือดร้อนทั้งแก่ตนเองและบุคคลอื่น

นอกจากนี้การเลี้ยงชีพชอบทางกายยังต้องงดเว้นจากการเลี้ยงชีพด้วยการลักขโมย ทูจริต คดโกง ด้วยรูปแบบต่างๆ ทั้งโดยทางตรงคือการลักทรัพย์ โดยทางอ้อม การคอร์รัปชันเชิงนโยบาย รวมไปถึงการทูจริตคดโกง การหลีกเลี้ยงภานี การปลอมแปลง เลียนแบบ ตลอดจนการหาเลี้ยงชีพที่ไม่สุจริตด้วยการกระทำทางกาย การเลี้ยงชีพที่ถูกต้องนั้นจะต้องไม่เป็นไปเพื่อการมอมเมา หลอกหลวง หรือนำพาไปสู่อบายมุขต่างๆ อันเป็นสาเหตุให้ตนเองและบุคคลอื่นหลงผิด รวมไปถึงลักษณะอาชีพที่มีการหลอกหลวง

๒) การเลี้ยงชีพชอบทางวาจา ได้แก่ การไม่โกหกหลอกลวงเลี้ยงชีพ การไม่ประจบเลี้ยงชีพ การไม่บังคับขู่เข็ญเลี้ยงชีพ

๓) การเลี้ยงชีพชอบทางใจ ได้แก่ ลักษณะของการคิดที่ดี เป็นไปเพื่อการประสานประโยชน์ ประกอบด้วยการไม่โลภอยากได้ทรัพย์คนอื่นเลี้ยงชีพ การไม่คิดเบียดเบียนคนอื่นเลี้ยงชีพ การไม่คิดเอาเปรียบคนอื่นเลี้ยงชีพ การเลี้ยงชีพชอบทางใจจัดเป็นมโนกรรมฝ่ายกุศลที่สำคัญ เพราะเป็นต้นตอให้การดำเนินชีวิตภายนอกเป็นไปในแนวทางที่ถูกต้องชอบธรรม เพราะการกระทำภายนอกต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากภายในจิตใจ

สัมมาอาชีพะหรือการเลี้ยงชีพชอบมีเป้าหมายอยู่ ๓ ประการคือ

๑) อัตตประโยชน์ หมายถึง ประโยชน์ตน ๒) ปรัตตประโยชน์ คือ การทำประโยชน์เพื่อผู้อื่น ๓) อุภยัตตประโยชน์ คือ ประโยชน์สูงสุดร่วมกันทั้งสองฝ่ายประกอบด้วย

๑) อัตตประโยชน์ คือ ประโยชน์ที่สร้างความสมบูรณ์ของการดำเนินชีวิต โดยมีจุดหมายด้านอัตตประโยชน์ ๓ ด้านด้วยกันคือ

(๑) ประโยชน์ในปัจจุบัน คือ การแสวงหาอย่างมีหลักการและมีแผนการ ซึ่งหลักการและแผนการนี้ เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ในปัจจุบัน หรือจุดหมายขั้นตาเห็น

(๒) ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือประโยชน์ในด้านคุณค่าของชีวิต ประโยชน์สำหรับชีวิตด้านใน เป็นหลักประกันชีวิตในอนาคตและภพหน้า คือ หาเลี้ยงชีวิตได้ด้วยความรู้สึกรู้สึกเกิดความสุขล้ำลึกภายใน โดยเฉพาะ คือ ความอบอุ่นซาบซึ้งสุขใจ

(๓) ประโยชน์สูงสุด เป็นสาระที่แท้จริงของชีวิต มีจิตใจที่ปราศจากการเบียดเบียนอย่างแท้จริง จิตใจเป็นอิสระไม่ถูกรอบงำด้วยโลภะ โทสะ โมหะ อันเนื่องด้วยการประกอบอาชีพ เข้าถึงธรรมชาติของโลกและชีวิตอันทำให้จิตเป็นอิสระ

๒. เป้าหมายด้านปรัตตประโยชน์ คือ มีเป้าหมายการทำประโยชน์ให้แก่ผู้อื่น ด้วยการสอนให้แบ่งปันเกื้อกูลและทำประโยชน์ให้กับผู้อื่น เป็นแบบอย่างในการ

หาเลี้ยงชีพที่ดีแก่ผู้อื่นทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ซึ่งเป็นการทำประโยชน์ให้เกิดกับบุคคลอื่น

๓. เป้าหมายด้านอุภัยตลประโยชน์ การทำประโยชน์ร่วมกันทั้งสองฝ่าย เช่น การบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่สังคม การทะนุถนอมทรัพย์สิ่งของอันเป็นสมบัติสาธารณะ รวมไปถึงแนะนำแนวทางหรือวิธีการในการหาเลี้ยงชีพที่ถูกต้องดีงาม เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นรู้จักคุณค่าของชีวิตและดำเนินชีวิตตามครรลองครองธรรม อย่างน้อยไม่ให้เป็นการหาเลี้ยงชีพอันจะกระทบกระเทือนเสียหายแก่ประโยชน์สุขของส่วนรวม

หลักธรรมที่เกื้อหนุนสัมมาอาชีพะ สัมมาอาชีพะหรือการเลี้ยงชีพนั้นจะต้องประกอบด้วยหลักธรรมที่เกื้อหนุนและส่งเสริม จึงจะทำให้ชีวิตประสบกับความสุขได้ หลักธรรมดังกล่าวประกอบด้วย

- ๑) หลักอริยมรรคมีองค์ ๘
- ๒) อริยทรัพย์ ๗
- ๓) อิทธิบาท ๔
- ๔) ศีล ๕
- ๕) สุจริต ๓
- ๖) ทิฏฐิธัมมิกัตถตลประโยชน์
- ๗) กุลจิรัฏฐิตธรรม

หลักธรรมที่ส่งเสริมสัมมาอาชีพะ คือ สังคหวัตถุ พรหมวิหารธรรม ฌราวาสธรรม สัมปติธรรม ความสันโดษ อคติ ๔

หลักธรรมเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาคุณภาพทั้งด้านกาย วาจา และจิตใจ ของบุคคลให้ดีขึ้น เป็นแนวทางในการหาเลี้ยงชีพให้รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล อันจะส่งผลมาถึงการประพฤติชอบทางกาย วาจา เป็นสิ่งช่วยสนับสนุนต่อการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องดีงามและมีความสุข

หลักสัมมาอาชีพะในการดำเนินชีวิต ประกอบด้วย

๑) สัมมาอาชีพะในแง่การแสวงหา การงดเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางมิชอบ เรียกว่า มิจฉาวณิชา คือการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด เพราะเป็นอาชีพที่ส่งเสริมการ

เบียดเบียนและการทำลายชีวิต ประกอบด้วย ๑) งดเว้นจากการค้าขายศรัตราอันเป็นเครื่องประหาร ๒) งดเว้นจากการค้าขายมนุษย์ ๓) การค้าขายสัตว์มีชีวิต ๔) งดเว้นจากการค้าขายสิ่งมีเงินเมมา ๕) งดเว้นจากการค้าขายยาพิษ

๒) สัมมาอาชีพะในแง่การครอบครองรักษา

หลักการของสัมมาอาชีพะเป็นหลักการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง เพราะยึดหลักกุศลกรรมบถของพระพุทธศาสนา หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การดำเนินชีวิตสุจริตทางกาย ทางวาจา และทางใจ ตามหลักโภควิภาค ๔ ได้แก่ แบ่ง ๑ ส่วน สำหรับใช้จ่ายเลี้ยงตน เลี้ยงครอบครัว เลี้ยงคนที่ควรบำรุงเลี้ยงและทำประโยชน์แบ่ง ๒ ส่วนสำหรับใช้เป็นทุนประกอบการงาน ลงทุนประกอบอาชีพ ที่สุจริต เพื่อเป็นทุนในการประกอบอาชีพ ที่จัดไว้ ๒ ส่วนนั้นเพราะให้ความสำคัญว่าการลงทุนเพื่อประกอบธุรกิจการงาน จัดว่าเป็นการพัฒนาอาชีพให้ก้าวสู่ระดับที่สูงขึ้น แบ่งส่วนที่สี่ สำหรับเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็นเร่งด่วน คือการจัดสรรทรัพย์ไว้เพื่อใช้ในคราวฉุกเฉิน หรือเหตุการณ์ที่ไม่ได้คิดหรือวางแผนไว้ล่วงหน้า เช่นการเจ็บไข้ได้ป่วย หรืออุบัติเหตุ เป็นต้น

จากหลักโภควิภาคดังกล่าวข้างต้น เปรียบได้กับการออมทรัพย์ในปัจจุบัน แต่เป็นการออมอย่างมีแผนที่ชัดเจน กล่าวคือ การออมโดยมีเป้าหมายและมีระเบียบแบบแผน เช่น เพื่อต่อยอดทางธุรกิจหรือขยายธุรกิจ ออมไว้เพื่อการลงทุนในธุรกิจแขนงใหม่ รวมไปถึงออมไว้เพื่อเป็นหลักประกันในการดำเนินชีวิต

๓) สัมมาอาชีพะในแง่การบริโภควิถี

หลักสมชีวิตา คือ การมีความเป็นอยู่ที่พอเหมาะพอดี ได้แก่การเลี้ยงชีวิตตามสมควรแก่กำลังทรัพย์ที่หามาได้ ไม่ให้ฝืดเคืองนักและไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก หากพิจารณาตามหลักโภควิภาคในประเด็นนี้ก็คือทรัพย์ส่วนหนึ่งที่จัดสรรไว้เพื่อการเลี้ยงดูตัวเองและครอบครัว สำหรับตอบสนองความต้องการพื้นฐานของชีวิต

หลักโภคอาทียะ การมีทรัพย์หรือได้ทรัพย์มาแล้วเก็บสะสมไว้โดยไม่ทำประโยชน์ ก็ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้องและขัดต่อหลักสัมมาอาชีพะ เช่นเดียวกับการแสวงหาทรัพย์ในทางที่ผิด และการใช้ทรัพย์ในทางที่เกิดโทษเช่นกัน ประกอบด้วย

- ๑) ใช้จ่ายทรัพย์เลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัว มารดาบิดา ให้เป็นสุข
- ๒) ใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข

- ๓) ใช้ป้องกันอันตรายต่างๆ
- ๔) ทำพละ คือ การบำรุงสงเคราะห์ ๕ อย่างได้แก่
 - (๑) ใช้ต้อนรับแขก คนที่ไปมาหาสู่ ซึ่งเป็นเรื่องของการปฏิบัติสังฆาร
 - (๒) ใช้สงเคราะห์ญาติ
 - (๓) ใช้บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เป็นต้น
 - (๔) บำรุงเทวดา คือสิ่งที่เคารพนับถือตามลัทธิความเชื่อ หรือตามขนบธรรมเนียมของสังคม
 - (๕) ทำบุญอุทิศให้แก่บุพการีชนที่ล่วงลับไปแล้ว
 - (๖) บำรุงพระสงฆ์ผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ผู้จะดำรงธรรมไว้ให้แก่ สังคม

สัมมาอาชีวะเป็นหลักการปฏิบัติเพื่อคุณค่าทางจริยธรรม เน้นการแสวงหาและใช้จ่ายอย่างรู้คุณค่า ดำเนินชีวิตอย่างสงบสุขและพอเพียง เป็นพื้นฐานการพัฒนาจริยธรรมในด้านต่าง ๆ คือ

๑) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนกายสุจริต คือ ซื่อตรงต่อตนเอง ต่อหน้าที่การงาน การหาเลี้ยงชีพที่ปราศจากโทษ เว้นจากมิจฉาวฉิบชา ๕ ไม่เลี้ยงชีพด้วยการเบียดเบียนชีวิตหรือร่างกายของผู้อื่น มีความเมตตากรุณาช่วยเหลือผู้อื่นให้มีความสุข ไม่ทำความคิดต่อทรัพย์สินของผู้อื่น เช่น ไม่ขโมย ไม่น้อโกง ไม่หลอกลวงเอาทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ทำความผิดทางเพศ ไม่นอกใจคู่ครองของตน

๒) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนวจีสุจริต คือ การพูดจริง ไม่พูดเท็จ พูดให้กำลังใจผู้อื่น พูดคำสุภาพ พูดแต่สิ่งที่ประสานประโยชน์

๓) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมโนสุจริต คือ ไม่คิดโลภอยากได้ทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่คิดอาฆาตพยาบาทผู้อื่น คิดเห็นในทางที่ถูกด้วยปัญญา

๔) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนการพัฒนาคิด คือ สามารถยกระดับจิตใจให้เหนือวัตถุ ไม่ปล่อยให้ทุกข์ครอบงำจิตจนก่อให้เกิดทุกข์

๕) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนการพัฒนาปัญญา คือ การสร้างความเข้าใจให้เห็นประจักษ์ว่าทรัพย์สมบัติเป็นเพียงเครื่องมือที่จะช่วยให้ทำความดีสูงยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ไม่พึงหลงยึดติดกับทรัพย์สมบัติที่หามาได้ แต่รู้จักใช้ทรัพย์เพื่อการพัฒนาให้เกิดประโยชน์ทั้งแก่ตนและบุคคลอื่นอย่างสูงสุด

๖) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนบุญกิริยาวัตถุ คือ เป็นช่องทางในการบำเพ็ญกุศลให้เกิดขึ้นกับตนเอง เป็นการคลายความตระหนี่และความยึดมั่น โดยมุ่งหวังประโยชน์ทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๗) สัมมาอาชีวะเกื้อหนุนมรรคปฏิบัติ คือ การเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ เริ่มจากความเห็นที่ถูกต้องต่ออาชีพสุจริต นำไปสู่ความดำริที่จะประกอบอาชีพสุจริต ขยายผลไปสู่การพูดที่ซื่อสัตย์ ประสานประโยชน์ ตั้งมั่นอยู่ในศีล เลี้ยงชีพที่ถูกต้องไม่ผิดต่อกฎหมายและศีลธรรม มีความเพียรไปสู่อาชีพที่สุจริตด้วยจิตใจที่แน่วแน่และตั้งมั่นสัมมาอาชีวะนอกจากจะมีคุณค่าต่อการเกื้อหนุนกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริตแล้ว สัมมาอาชีวะ ยังประกอบด้วยคุณค่าทางจริยธรรมที่เกื้อหนุนต่อผู้อื่น และระบบทางสังคมในด้านต่าง ๆ ดังนี้ คือ

๑) ส่งเสริมและพัฒนาคุณภาพผู้อื่น คือ ยึดหลักปฏิบัติตามคำสอนเรื่องศีล หิริและโอตตปปะะ ส่งผลให้ไม่เกิดการเบียดเบียนทำร้ายกันและกันทั้งทางร่างกายและทรัพย์สิน และการปฏิบัติข้อจาละ ก็จะส่งผลให้มีการแบ่งปันทางด้านวัตถุของคนในสังคม

๒) เกื้อหนุนการพัฒนาต่อระบบทางสังคม คือ เป็นหลักประกันการเลี้ยงชีพให้เจริญรุ่งเรืองมั่นคง เป็นการเกื้อกูลซึ่งกันและกันของคนในสังคม

๓) เกื้อหนุนการพัฒนาต่อระบบการเมือง คือ เป็นแบบอย่างในการบริหารประเทศ เสียสละเพื่อคนส่วนใหญ่ ถือผลประโยชน์ส่วนร่วมมากกว่าส่วนตน

๔) เกื้อหนุนการพัฒนาต่อระบบการปกครอง คือ ช่วยนำทางที่ถูกต้องวางแผนและกำหนดนโยบายของส่วนรวมเพื่อแก้ไขปัญหาดังต่าง ๆ ในสังคมให้อยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข

๕) เกื้อหนุนการพัฒนาต่อระบบเศรษฐกิจ คือ เป็นปัจจัยพื้นฐานซึ่งทำให้เกิดความพร้อมในการที่จะพัฒนาคุณภาพชีวิต และพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ให้ดียิ่งขึ้นไป

๖) เกื้อหนุนการพัฒนาระบบจริยธรรม คือ เป็นการพัฒนาระบบจริยธรรมทั้งระบบ ทั้งทางด้านกาย วาจา ใจ ส่งผลคือความสุขต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ

๔.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายของภาครัฐ

๕.๒.๑.๑ ควรมีการศึกษาระบบจริยธรรมทางสังคม เช่น การอนุญาตให้ขายสุรา บุหรี่ การเปิดบ่อนสถานบันเทิง การขายหวยโดยทำให้ถูกกฎหมาย ได้ส่งผลกระทบต่อระบบจริยธรรมทางสังคมอย่างไร

๕.๒.๑.๒ การเลี้ยงชีพที่ผิดต่อระบบจริยธรรมทางสังคม เช่น การคอร์รัปชันทั้งทางตรงและทางอ้อม การก่ออาชญากรรม การลักขโมย การพนัน ตลอดจนถึงยาเสพติดจะมีแนวทางแก้ไขตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างไร

๕.๒.๒ ข้อเสนอแนะต่อภาคประชาชน

การประกอบอาชีพที่ซื่อสัตย์สุจริตแม้จะให้ผลคือความร่ำรวยช้า แต่ก็มีความสบายใจ เอิบอímใจ มีความสุขเพราะการไม่เป็นหนี้ หรือไม่หวาดระแวงสะดุ้งกลัวจากการประกอบอาชีพนั้น

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการศึกษาวิจัย

ประเด็นเกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ ที่มีอยู่ในปัจจุบันนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ดูว่าอาชีพใดเข้าข่ายมีจลาอาชีวะ หรืออาชีพใดดำเนินตามแนวทางแห่งสัมมาอาชีวะ มีหลักการในการตัดสินใจพิจารณาอย่างไร โดยอาจแยกพิจารณาในมุมมองของกฎหมายกับมุมมองทางศีลธรรม

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

คณิน บุญสุวรรณ, ๗ ปี ปฏิรูปการเมือง หนีเสือปะจระเข้, กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, ๒๕๔๗.
ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ทฤษฎีใหม่ : มิติที่ยิ่งใหญ่ทางความคิด. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิคอน
ราดอาคเนศวร์, ๒๕๔๑.

ณรงค์ เพชรประเสริฐ, คนชั้นกลางไทยในกระแสทุนนิยม, กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ
มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ประเวศ วะสี. อนาคตการเมืองไทย. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, ๒๕๓๔.

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์,
๒๕๔๖.

พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต) พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ). พิมพ์ครั้งที่ ๕.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์,
๒๕๓๒.

_____. รากฐานพุทธจริยศาสตร์สำหรับสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพมหานคร .
: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

_____. ธรรมนุญชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๑๓๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

.....พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

.....เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๘.

.....“มาตรฐานชีวิตของชาวพุทธ.” กรุงเทพฯ : บริษัท สหธรรมิก, ๒๕๔๐, พระเทพดิลก. อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, ๒๕๓๕ พรนพ พุกกะพันธ์, จริยธรรมธุรกิจยุคโลกาภิวัตน์, กรุงเทพฯ : จามจุรีโปรดักชั่น, ๒๕๔๖. พิฑูร มลิวัลย์. แนวแนวเรียงความแก่กระฐัธรรม นักระธรรมและธรรมศึกษาชั้นตรี – โท – เอก. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : กรมศาสนา, ๒๕๓๕.

พ.อ. (พิเศษ) ปาน จันทรานูตร. ทางสายกลาง. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๑๒.

มนูญ มุกษ์ประดิษฐ์. ทฤษฎีใหม่และเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

วศิน อินทสระ. พุทธปรัชญาเถรวาท. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๓๗.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. นวกวาท (ฉบับประชาชน). พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พุทธศาสนสุภาษิต ฉบับสมบูรณ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

อภิชัย พันธเสน. พุทธเศรษฐศาสตร์ : วิวัฒนาการ ทฤษฎี และการประยุกต์กับ เศรษฐศาสตร์สาขาต่างๆ. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๔.

(๒) บทความ :

เสนาะ ผดุงนัทร. “เศรษฐกิจตามวิถีพุทธ”. พุทธจักร. ปีที่ ๕๘ ฉบับที่ ๖ (มิถุนายน ๒๕๔๗) : ๓๗-๔๒.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. “มัวแต่สันโดษชาติจึงไม่พัฒนา”. เสขิยธรรม. ปีที่ ๖๕ เล่ม ๓ – ๔ (สิงหาคม – พฤศจิกายน ๒๕๔๐) : ๒๓-๒๔.

(๓) **วิทยานิพนธ์ :**

พระมหาสิริวัฒน์ อริยมณี (จันตะ). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์แนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงจากมุมมองของพระพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย . มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระมหาจรัญ วิจารณ์เมธี(นิลาพันธุ์). “การศึกษาวิเคราะห์เชิงปรัชญาเรื่องสันโดษในพระพุทธศาสนาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาทองสุข สุจิตโต (ไกรพงษ์). “การศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตมนุษย์ในทรรศนะพุทธปรัชญา” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน(ผาทา). “การศึกษาวิเคราะห์แนวความคิดเรื่องประโยชน์ในพุทธปรัชญาเถรวาท”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระมหาสมโภช ฐิตญาโณ (ศรีพันธ์). “ศึกษาเชิงวิเคราะห์เศรษฐศาสตร์ตามแนวพระไตรปิฎก”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

พระอุบล กตบุญโญ (แก้ววงษ์ล้อม). “การศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของศีลที่มีต่อสังคมไทย”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พิสมัย สอนบุญมี. “ การศึกษาเปรียบเทียบปรัชญาเศรษฐศาสตร์กับปรัชญาพุทธศาสนา”. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต. กรุงเทพมหานคร : คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๗.

วรรณดี หนูหลง. “การพัฒนาตนเองด้วยทางสายกลาง”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๕.

วิทยากร เชียงกุล, ปรัชญาการเมือง เศรษฐกิจ สังคม ที่ทุกคนควรรู้, กรุงเทพฯ : บริษัทสายธารจำกัด, ๒๕๔๘.

สังสิต พิริยรังสรรค์ และคณะ, คอร์ปชั่น ..ข้าราชการ นักการเมือง และนักธุรกิจ, กรุงเทพฯ : สภาที่ปรึกษาเศรษฐกิจสังคมแห่งชาติ, ๒๕๔๗.

สุนทรภรณ์ เตชะพะ โลกุล. “เศรษฐศาสตร์แนวพุทธกับวิถีทางพัฒนาของไทย”. วิทยานิพนธ์
เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๓๔.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อพระนิสิตผู้ศึกษา	พระธานี เขมธมฺโม (จำปา)
ชาติภูมิ	เกิดเมื่อ วันพุธ ที่ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๐ บ้านเลขที่ ๑๖ หมู่ที่ ๔ ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอคอย สะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
บรรพชา	วันที่ ๓๐ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๓ ณ วัดสันตน์ม่วงเหนือ ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
อุปสมบท	วันที่ ๔ มกราคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ณ วัดสันตน์ม่วงเหนือ ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่
การศึกษา	นักธรรมเอก พ.ศ. ๒๕๒๕ สำนักเรียนคณะจังหวัดสมุทรสงคราม พุทธศาสตรบัณฑิต ปี พ.ศ. ๒๕๔๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่
หน้าที่การงาน	ปีพ.ศ. ๒๕๓๑ – ปัจจุบัน เป็นรองเจ้าอาวาสวัดสันตน์ม่วงเหนือ ปีพ.ศ. ๒๕๔๕ – ปัจจุบัน เป็นเลขานุการเจ้าคณะตำบลสำราญราษฎร์
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดสันตน์ม่วงเหนือ ตำบลสำราญราษฎร์ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่